

palócföld

The background of the cover is an abstract painting. It features a large, vibrant red area on the right side, a blue area in the center, and a green area on the left. There are also some white and yellow elements. The painting has a textured, expressive style with visible brushstrokes and some small, repeating patterns in white and red.

irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat LIX. évfolyam 2013/4.

Németh Zoltán, Poós Zoltán, Tatár Sándor

TARTALOM

„kávéházi szegleten...”

● Poós Zoltán	A halál vízszintje / Kékgolyó utca	3
● Pienták Attila	(Arra emlékszem...) / Arany év / (Elmúlt a tél...)	5
● Tatár Sándor	‘Tapirokrúl / Menasszéria	8
● Virágh Szabolcs	Egygel a végállomás után / Szakadék / Apu alszik	13
● Szűk Balázs	Sehol	16
● Ardamica Zorán	Napfoltos / lihegve követnek	18

Tarján Bulvár

● Debreceni Boglárka	Bűnös város	20
----------------------	-------------	----

Próza és vidéke

● Stummer Attila	Flört	22
● Tóth András	Az autópályán	28
● Zoltay Livia	„Szeles” történet	38
● Dinók Zoltán	Vénasszonyok nyara	40

Kutatóterület

● Németh Zoltán	Maszkok (Álnév és névtelenség az irodalomban)	42
● Kabdebó Lóránt	Nem ér a nevem? (Lengyel András <i>A mindennapok szemüvegkészítői</i> című könyvéről)	56
● Juhász Zoltán	Disputáció és liber gradualis (Műfajok és módszerek)	63

Találkozási pontok

● Csongrády Béla	„Irodalmunk az utolsó jó ruhadarab...” (Kovács Anna és Praznovszky Mihály a húszéves Mikszáth Kálmán Társaságról)	74
------------------	---	----

Kép-tér

● Shah Gabriella	Földi Péter kiállítása Győrben	79
------------------	--------------------------------	----

Ami marad

● Barna Péter	Mélyre ásott sérelmek (Háy János: <i>A mélygarázs</i>)	83
● Dezső Kinga	„Rejtett ér, hinár-szövevény” (Harmath Artemisz: <i>Szüntelen jóvátétel</i>)	88
● Tóth Kinga	Zúrtérvkép (Székelyhidi Zsolt: <i>Úrbe!</i>)	93

A lapszám Tornyos Márton festményeinek felhasználásával készült. A borítón az *Ujjak* című kép részlete, a borító belső oldalain a *Bogár* és a *Harap* szerepel. A képek megtekinthetőek a művész honlapján (www.tornyosmarton.hu).

A 82. oldalon Földi Péter *Hurok* című alkotása látható. A Juhász Zoltán tanulmányát kísérő fotókat (64., 68.) az egeri Főegyházmezei Könyvtár engedélyével a szerző készítette.

Főszerkesztő:
Mizser Attila (attila.mizser@gmail.com)

Szerkesztő:
Nagy Csilla (csillester@gmail.com)

Lektor/Korrektor:
Tóth Kinga (tothxkinga@gmail.com)

Főmunkatársak:
Nagy Pál (Párizs)
Pál József (Salgótarján)
Tózsér Árpád (Pozsony)

Alapító:
Nógrád Megyei Önkormányzat
Közgyűlése

Készült a Polar Stúdióban
(Salgótarján)

Támogatónk:

Médiapartnerünk:
Nógrád Megyei Hírlap

Kiadja:
Balassi Bálint Megyei Könyvtár
(3100 Salgótarján, Kassai sor 2.)

Felelős kiadó: Molnár Éva igazgató

Fenntartó:
Salgótarján Megyei Jogú
Város Önkormányzata

● Levélcím: 3101 Salgótarján, Pf. 18. ● Telefon: 32/521-560 ● Fax: 32/521-555 ●
Internet: www.palocfoldfolyoirat.hu ● E-mail: palocfold@gmail.com ● Terjeszti a
Magyar Lapterjesztő Zrt. (LAPKER) ● Előfizethető a Balassi Bálint Megyei Könyvtár-
ban, a Palócföld Könyvek sorozatban megjelent kötetek megrendelhetőek ugyan-
itt ● Megvásárolható Budapesten az Írók Boltjában (VI. kerület, Andrásy út 45.),
Balassagyarmaton a Kincsestár Könyvesboltban (2660 Balassagyarmat, Rákóczi út
61.), valamint Losoncon (Szlovákiában) a Phoenix Könyvesboltban (98401 Losonc,
Kubinyi tér) ● 2013-ban megjelenik 6 alkalommal ● Egy szám ára 500,- Ft ● Előfi-
zetési díj egy évre 3000,- Ft, amely a postaköltséget is tartalmazza ● Kéziratokat és
rajzokat nem örzünk meg és nem küldünk vissza ● ISSN 0555-8867 ● INDEX 25925 ●

POÓS ZOLTÁN

A halál vízszintje

Hónapok óta gyűlt a víz a lámpaburában, de senki nem vette észre. Pedig a tejüveg gömbben jól látszott a sárgás lé, ami az izzót is belepte. A tetőcserép résein átfolyt az eső, és talált egy csatornát, a villanyvezeték mellett. Onnan aztán a bura gyűjtötte össze a vizet. Annyira sárga volt... azt hittem a hó hatására már kiszáradt. Szóval csak a száradást látom. Egy piszkos hártyát, ami megjelölte a burát. Mint a szennyezett bizonyítékok a helyszínelős krimikben. Sosem néztem fel, de *éreztem* a bura jelenlétét.

Már tudom, hogy a halál vízszintjét láttam. A halál gyűlt össze a fénylő körte körül. Ha néhány perccel tovább ég a villany, szétrobban a gömb. A bura és a körte csodával határos módon épen maradt. Senkit nem rázott meg az áram, nem gyulladt ki a ház. Viszont valaki meghalt a házban. Óvatosan lecsavartam a tejfehér gömböt, majd a virágoskert fagyos földjére öntöttem a sűrű, nyálkás vizet. A foglalatból még napokig csöpögött a lé, buborékok képződtek a porcelán testen. Mintha lélegzett volna.

Kékgolyó utca

Ezt az utcát nem vettem komolyan soha.
Nem ismertem titkait. Csak a torkolatában álló
egykori disco épülete tűnt fel,
és előtte a filigrán halászfű szobra.

Itt volt a '95-ös Hungária-koncert sajtótájékoztatója,
ahol azt mondta a lila tincset babráló Fenyő Miklós:
*„Óriási rock and roll partira várjuk régi és új rajongóinkat.
Elhozzuk a Népstadionba a tutti frutti illatú mennyországot.”*

1945 februárjában itt lőtték ki a 19 éves Jürgen tankját,
aki lefotózta a vasmonstrumot. 50 évig rejtegetette
a képet a Budapest útikönyvében, majd a rendszerváltás
után visszatért, és beazonosította a tank mögött
álló bauhaus házakat.

Egy múzeumban aztán megtaláltam az utca névadójának,
a zum Blauen Kugel fogadó kékre festett, gömb alakú
cégérét. Földgolyót formáz barokk anygalkák nélkül.

És itt van a közelben a színész háza, akivel nagy terveket
dédelgettünk. Kertjében áll egy kétszáz éves tölgy,
„'56-ban ellőtték a felét, de most erősebb, mint valaha.”
A színész játékrobotokat gyűjt és DJ-zik is.

És itt van a rákkórház is. Bulvárlapokat vesznek
a recepcióján, aztán testszínű lufikat fújnak egész nap,
hogy a megfelelő pillanatban erős legyen a tüdejük.
Bármilyen nagyra fújják, mindig van egy rész,
amelyen nem látnak keresztül.

PIENTÁK ATTILA

(Arra emlékszem...)

Arra emlékszem, hogy legyen első, nem, emlékszem, biciklizünk;
a kezed a kezemben, az ujjad ujjaim közt, arra emlékszem;
arra emlékszem, hogy te vagy a legszebb, nincs hozzátennivalóm;
arra, ahogy mosolyogsz, a hangod, szép hangod, dús altod,
a telefonban, élőben, fültől fülig, szemtől szembe, a hangod,
az arcod, szép mosolyával, gyönyörű mosolyoddal. Mosolyogsz.
Bírhat a hold és bírhat a föld és bírhat a napmindenség többet?
Nem, nem, nem, nem, nem. Ne akarj lebeszélni. Hisz miért is akarnál?
Talán ha idéznék, idézhetnék, kérnék szépen négy angyalt:
egyikük őrizne engem, fogná a kezem, sorvezetve, szívemet óvva,
másikuk csengetne-kopogtatna ajtódon, szeretettel hozná
a küldeményt, harmadikuk megkérdezné: itt-e lakol még,
negyedikük, udvariasan bár, átnyújtaná ezt a költeményt.
Arra emlékszem, nem évfordulóra, hogy emlékezem.
Arra emlékezem, hogy rád emlékezem.

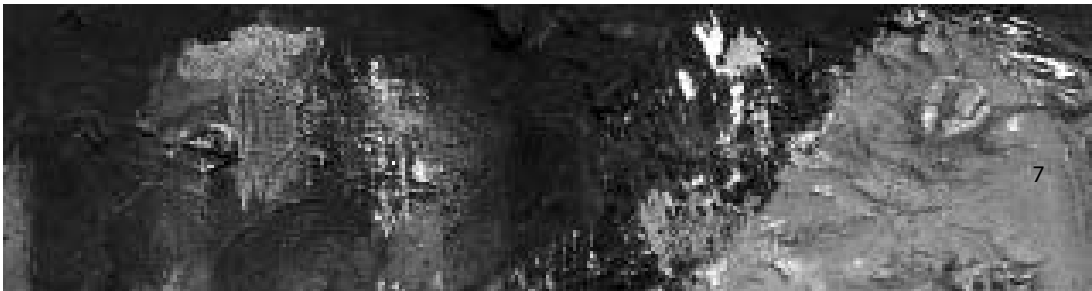
Arany év

Hogyha eljöttél, jó volt, mert hiszen ott voltál.
Hogyha nem, is jó volt, mert tudtam, később látlak.
Hogyha lemondta, még szép, legalább hallottalak akkor.
Így teltek a napok, a hetek, majd az egész év.
Mintegy évtizede. Sőt több is már, na de persze
únott közhelyként mondhatjuk: mintha csupán a
tegnap másnapossága sütné a reggeli nappal
be a szobába. Bódító, szívemelő.
Nem volt tétova, sem rest, gondja se volt rá,
az arany év nem tévedett, percről percre ha munkált,
dolgos munkával segített, fáradalom nélkül. Hogy bírta?
Úgy tetszik, vannak idők, megihletettek, földből, vízből, tűzből
és levegőből, mások ezek, mint mások, így adatott számukra a sors.
Búcsúznának hogyha akarnának, de eszükben sincs, arany évek.

(Elmúlt a tél...)

Elmúlt a tél, s bár tél van még, hideg, hó, talán más ez amint máskor, hiszen olvad a lélek, újra beléje bújjik a fény, a meleg, egy másfajta remény. Hisz más a pázsit, más az a lombos fa, mikor íme megsimogatja éltető fénye a napnak s látod sok csoda kelyhét, mindben mécsesivel szeretetnek, nem hinnéd mégis a bő természet, értsd akarod valamint, kínálja, kincseit úgy, mint vannak. És lássuk, mert kell. Mert jó, így kell, nézd csak, itt hó, ott fagy, itt jó, ott szép, és ha tulajdonképpen úgy az úgy ahogy illik, úgy valamint is kell, hát itt a tavasz, vagy a nyár is, vagy az ősz is, vagy a tél, nem számít, mert közöttünk nem szól, csak füttyül az eső, a szél. Mindegyik valami, ám fogadjuk szeretettel, ha egyszer végre ámulatunkra újra jelennek a zöld ezerszínű változatai.

TATÁR SÁNDOR

'Tapírokrúl

Ejnye milyen verset
lelt most Tapír Tibor –
ha eddig kesergett,
most már a pír bibor
orcáján, mert (Hergott!),
lám, mennyi valótlant
írt a költő össze
(fajgyűlölőn, gazul)
benn' a tapírokról,
amiért is az Úr
hypóban fűrössze!
(Hogyha nem bírod jól,
ne olvasd tovább most,
ha meg le nem tehedd,
rossz sorsodat átkozd!)

„Nohát, milyen tapírt gyárt a tapíripar – ha tapíron panír van, az tapírszelet; falja azt sok fakír, s közben nem írzeleg. Az a huncut tapír ormányával keres – látja zenit, nadír, bíró, fel- s alperes – hanem az még kérdés, oly nagyon mit keres. Csak nem egy kövérkés tapírhölgy’? Kis cseles! Nincs tapírban manír; izgatja az ivar. Minden tapír szatír, genitáljával kérkedve sokat ír csínos laptopján a sok kis billentyűvel, és még – hiszed vagy se – sok más illent művel.”

Menaszéria

• noérigmusok [szemelvények] •

Szép állat az anakonda,
csak a foga marha ronda,
mert sosincs Perwill-lal mosva;
Zárva tartsd szád, anakonda!

Elfáradt az aligátor:
hosszú az út Aligától –
csóróm liheg a melegtől;
most jámbor az aligátor.

Stramm gyerek a rozsomák.
Csak ne válassz rozogát,
ki csak zihál, szuszog itt –
hisz van délceg rozsomák!

Zabigyerek tán az okapi?
Nem tudni, ki volt az ükapa...
S az anyja, az volt csak kikapós!
Csudás vérkevercs az okapi.

Nem félős a vombat;
ha péntek, ha szombat,
vastagokat mondhat –
gátlástalan vombat.

A behemót rinocérosz,
ha feléd száguld, az rég rossz:
Fuss, mert ha eltipor,
csak pár köbcenti por
léssz; nem épp jámbor az orrszarv’.

Szép állat a láma
– van néki falába.
„Falába van ám a...!”
Sértődékeny láma.

Nem észlénny az ékszerteknős;
nem tudja a kétszerkettőt.
Bár ettől még vén lesz meg nő –
az együgyű ékszerteknős.

Sokféle lehet a languszt –
van közte rusnya és van guszt;
Ám olyat hiába hangoztatsz,
hogyan guszt *mindegyik* languszt!

Falánk dög a piranha;
amit talál, kirágja –
van, ki mérges is rája:
„Úszna el a pilácsba!”

Szép állat a természet,
folyton szervez, mert ez
kedélyének kedvez –
Nyughatatlan természet
(-ete vagyon!)

Szépnek szép a hópárduc,
ám jó, hogyha jó, már futsz.
Vívj vele csak szópárbajt!
Másként győz a hópárduc.

Nagy korhely a gnú-bika...
Hiba volt berúgnia
fennforog, hogy tántorog,
dülöngél a gnú-bika.

Jól tudja biz azt a petymeg,
mi az a „Húzd meg, ereszd meg!”,
örvendez is minden pettynek,
s kedvenc csemegéje a pitypang.

Haj, szúrós a hangyászsün.
Oly tüskés, hogy az már bűn!
ha kevés a hangya, grimasza is randa –
te, drótkefe-hangyászsün!

Láttál-e már narvált?
Nos... kicsit enervált;
spleennel teli tartály –
ilyféle a narvál.

Nem harang a delfin.
Nem kondul, ha dél fan,
otthon se lóg vállfán –
másra jó a delfin.

Bazi nagy az ámbráscet,
épp ezért nagy párnát vett.
S négy ily bálna már kvártett:
négy hortyogó ámbráscet!

Állat-e a macskajaj?
Csak úgy, mint a vad kacaj.
Mégis főbe, hasba mar –
ellenség a macskajaj.

Kelekótya harkály:
ott kopog a parknál,
egy *padon*, a korhely...
Ej, megtévedt harkály!

VIRÁGH SZABOLCS

Egytel a végállomás után

Beszorult az udvarra a vasárnap délután.
A bérház felbolydult méhkas, zavart zümmögés,
támaszkodnak a lakók a folyosó korlátján,
bámulnak lefelé, sárgásan dereng és

félúton narancsba vált a márciusi fény,
de az udvari négyzetből kilépni nem mer,
a macska szürkéje zöld kukák tetején –
színcsúszdán siklik az egyszeri ember

is, és homokban landol a poroló mellett.
Tavalyról itt maradt szőnyegek tánca,
– a por belőlük senkinek sem kellett –
rongyok és kövek fuldokló románca,

árnyak forrnak csókba a tűzfal-színpadon,
de néma rendezőnek nem jár tapsvihár,
sem elkönyökült nézőnek popcorn és izgalom,
füstből is csak szeszgyári, nem kubai szivar-

Csodából így lesz mondat hétköznapi szájban:
„Beszorult az udvarra a vasárnap délután.”
Tájjidegen elem az idegen tájban.

Itt vagyunk mi otthon: egytel a végállomás után.

Szakadék

Átölelnék,
de nem ér össze a kezem a derekadon,
annyira tele vagy.
Pedig ruha sincs rajtad,
csak a szokásos alsógatya,
és a klumpa,
nálad erről szól a vasárnap.

Meg az izzadás
és a vándorló psoriasis-foltok,
mindig máshogyan vagy kiismerhetetlen,
én meg rajzolhatom újra a térképet,
jelmagyarázatra pedig végképp nincs időm.

Túl nagy vagy,
túl kerek,
túl erős
nekem,
töpörödj emberivé, Apu,
hogy bátran lehessenek kisebb:
félni is jobb,
ha *rólad* lógok
a szakadék fölé.

Apu alszik

Ül az ágy szélén,
feje lóg, ütemes horkolás.

Hajnal három, de mintha
csak a kamaszkor vasárnap
délutánjai,

zsíros pattanások mögül figyelem:
fehér atléta az alsógatyába tűrve,
vádlija, mint a derekam,
létrán áll, szerel valamit;
hónaljszag, és lábszárcsont a kutyának –
akkor még nem tudtam, hogy ez a férfiasság.

Kutya nincs már, a létra a sarokban –
talán a fényképet nézi a földön?
A fejnehezet a fal sem bírja.

Álla és térde közt alkarnyi hely:
tartalak, Apu,
s veled alszom én is.

SZŰK BALÁZS

Sehol

Ha majd fiam kérdőre von
panelosított urnasíromnál, hova
az olcsóság miatt költöztem idejekorán
egész spórolós életem
büszke metaforájaként,
mit mondok majd neki,
milyen parainesist öklend
fel a mélyből kihúlt serviens szám,
elgyávult porom, melyből
nem keltek eszmék, s nem virulhattak
reneszansz kertek sem sétáló filozófusokkal.
Mit mondok majd neki, ha örökkön
békétlen-boldogtalan szellemképem
néha átsuhan számítógépe
harcoktól izzadt monitorján,
s mint ama Hamlet Helsingőrvára felett,
rettentő súlyt rakok kicsiny szívére, hogy
szürke haláloméért vállalja a dicstelen
őrülést, mert az maga az élet,
s ezen kívül semmi sem az!
Mit mondok majd neki, hogy meghallgasson
egy századmásodpercnyi villanást,
hisz életemben is gyakran asztráltest voltam:
leírt, pitiáner gyalogosa a tisztességnek,
sehonnai-agymosott járadékolt,
visszaküldött pályázatok sajnálmuramja,
összeszurkált légi herceg Baudlaire lapjairól,

titkos tabu, akit vigyorogva megtapod
a hatalom Leviátán-tenyészete, s
lassan félrevezetett családja is.
Mit mondok majd, mért lettem ily
könyörtelen és renitens, ilyen magamnak
való lobbanás, ily naptalan „fehér törpe”.
Mit mondok majd nyugtatót és
reménytelit innen a síron túlról,
hisz még most is harcolok
ellenem kelt földi szélmalomokkal,
holott élnem kellene már végre itt a mélyben,
nem mint rénszarvas hónak fehérében,
csak a sötét igazság puha fészkében,
mint meleg fény a halotti beszédben.

ARDAMICA ZORÁN

Napfoltos

S. D. holdsávjai mentén

Vakító fénycsóvák – kiköp az ébredő föld szája,
a gázpedál beakad – napfoltta olvadnak össze.
Már és még. Párhuzamosan futó embercsóvák.

Lenyelem a sofőr álmát és felrajzolom
az aszfalra féknyomnyi emlékeit.
Utam göngyölegét előregurítom, magával
ragad e síkságon. Sebesség kidobva.

Hold. Egész nap követ, nem bírok ránézni.
Mert talán elkezdődhet... Szememről
áttetsző kendőm elhajítom. Végre dél.

lihegve követnek

hársfák neszező feketéje
gesztenyék hangtalan sárgája alatt sosem
nyugszik majd őrült szerelem

szavakkal nő a gyász
szavakkal enyhül a nő
egyenesedő igaz – morc emlékpatak

munkára agyamban a tébolyt
se blues se lórincc se kölcsönkapott
jelentések nem fogják

kékbe

vezetnek összefont pillanatok
folyosók visszhangjában
elintézetlen dolgaim lihegve követnek

Bűnös város

DEBRECENI BOGLÁRKA

Raven sokkolta az embereket. Szemtelenül fiatal volt, reggelente késett, idétlenül, fátyolos tekintettel vigyorgott a kiégett pszichomókusokra, tegeződött a portásokkal, a főorvosokkal, a takarítókkal és a betegekkel, gumicsizmában meg foltos vakondnadrágban járt dolgozni, rongyos flanelingben várta pácienseit az SZTK rendelőintézet dilirészlegén. Mint a Gyermek- és Mentálhigiénés gondozó egyetlen férfipszichológusát, mégis mindenki komolyan vette, a bipoláris lányok bizalommal fordultak hozzá, kérés nélkül is megosztották vele legbensőbb titkaikat, félelmeiket. Raven ismerte a vágyaikat, az álmaikat, a gyengeségeiket és az őszinteségi rohamok során begyűjtött információkat felhasználta ellenük. Rákattant a gimis kiscsajokra, kiváló érzéssel tapintott rá gyenge pontjaikra, kísérleti alanyként kezelte, manipulálta őket. Bujkált benne valami emberfeletti alattomos. Mágikus erővel rendelkezett, superhős volt, az ellenség számára láthatatlan igazságosztó, aki átruházva hatalmát elérte, hogy hívei fellázadjanak és bosszút álljanak ellenségeiken. Az ellenségeket persze ő teremtette. A völgyváros rövid időn belül bűnös várossá vált, szadisták, korrupt zsaruk, politikusok, szajhák és bérgyilkosok uralták az éjszakát. BASIN CITY sötét rengetegében az alvilág mellett a démoni lélekmetsző, Soulless uralkodott. Lidércnyomás nehezedett a minimetropoliszra, polgárait rémálmok gyötörték. A toronyházak hollófekete fellegekbe burkolóztak, megkezdődött a leszámolás. Wonder Woman, Black Widow, Storm, Harley Quinn, Catgirl és Elektra hűségesen követték teremtőjüket, gonosztevők után kutattak, füstös kocsmákban, szórakozóhelyeken kényeztették, bebarangolták vele kokóval stimulált agytekervényeit. A drilleket napközben tartotta. Sétát

javasolt és smárolt velük a lerobbant, szemetes parkok nyíllal átlótt szívekkel, „I LOVE YOU NIKI”, „Szeretlek Stevie!” feliratokkal telekarcolt, lepattogzott festékű, korhadt padjain. A heroinák olyankor nem viseltek fantáziaruhákat, iskolatáskáikat a bokrok mögé rejtették. Raven azzal hülyítette őket, ha véget ér a háború, a végső küzdelem után megszöknek és piros Corvette-kabrióval repesztenek a szélben az Antarktisz felé, végig, az Atlanti-óceán partján. Egyre jobban elszállt az anyagtól, mígnem egy óvatlan pillanatban, önteltségében felfedte valódi szándékát Poison Ivy előtt. Azzal hencegett, hogy miután megtöri a szupernők látszaturalmát, kecskéket fog tenyésztetni egy kis faluban, gödölyéket dug seggbe a templommal szemben lévő dombon, hadd vessék a keresztet az álszent, varjútestű vénasszonyok. A suták nyakába akasztott kolompok hangja, mondta, miközben teli tüdővel nevetett, elnyomja majd a misére hívó harang mélabús kongását. Ivy aznap délután visszakísérte a rendelőbe. Lelökte asztaláról a kartonokat, az ölébe ült és megkóstoltatott vele egy cirmos tulipánt. Kacarászva adogatta hatalmas, kéjsóvár szöcskeszájába az ízletes, lédús szirmokat, tudván, hogy az ápolók hallgatónak és rövid idő múltán benyitnak a vizsgáló ajtaján. A következő héten elégedetten nyugtázta, hogy a pedofil, szodomita Holló köddé vált. Mintha soha nem létezett volna. Méregcsók elűzte a démonokat. Helyreállította a kisváros békéjét és megtöri a tini titánok átkát.

Flört

STUMMER ATTILA

Amikor Stummer egy őszi reggelen akkori munkahelyére, a T. városi közkönyvtárba tartva, úgy 7 óra 20 perc körül azon a sarkon, ahol jobbra szokott fordulni, hogy a hatalmas platánok alatt, melyeknek lombja közt a reggeli ködben a szőke napsugarak rézsútosan zuhogtak a betonútra, mintha fészülkődnének a fák, azon a sarkon, ahol ha balra térünk, az általános iskolához, egyenesen pedig a gimnáziumhoz vezet az út, ahol általában ebédelni szokott a menzán, egyszerűen ezen a megszokott, kopott, hétköznapi helyen, amit a természeti szépség csak pár percre szellemesít át, Stummer a fény, a pára, a lombok ezen összművészeti közegében meglátta a lányt és rögtön tudta, elveszett.

Iskolatáska volt a lányka vállán, tizennégy éves már elmúlt talán, de Stummer, aki a szerelem elől fejét homokba dugva oly régóta élt már visszavonultan (ez az ő szavajárása, mellyel a régmúlt kalandozásaitól, ha ugyan voltak, elhatárolja jelenlegi énjét), sehogy se tudta volna megmondani, vajon mennyi: tizenöt? tizenhat? vagy egy fejlettebb forma tizenhárom éves? De nem is ez járt az eszében ott a sarkon, semmi sem járt az eszében, csak ezt a letaglózó látványt figyelte, ahogy a fiatal lány átlagos ruhában, cseppet se feltűnően, mégis határozottan rá nézett, csakis őrá, oly ártatlan, de mégis kíváncsi szemekkel, oly kegyesen, ahogyan csak egy ifjú istennő vagy nimfa nézhet a fáradt utazóra. Úgy nézett, ahogy az néz, aki éppen őrá vár.

Stummer térde megbicsaklott, lelkében a megdöbbenéssel elvegyült a meghatottság, a diadal mámore és az a felismerés, hogy HISZEN EZ LEHETETLEN, kopott vagyok, akár a város, rosszul öltözött és őszülök és akár az apja lehetnék, úgyhogy haladt tovább a platánok felé és nem tudta, mitévő legyen. A lányka tekintete elkísérte őt egy darabon, amíg még a

látószögében volt, majd amikor Stummer a platánok védelmébe érve visszanézett, látta, hogy a lány megfordul és elindul az általános iskola felé.

Nyolcadikos, állapította meg Stummer, nyolcadikos és rám várt. Talán már hosszabb ideje figyel? De nem tudta felidézni, nem volt számára ismerős, nem. Zaklatottan érkezett a munkahelyére, úgy dédelgetve magában a valószínűtlen, ködös hajnali látványt, az istennő-lányka adományát, mint réges-régi görögországi útja emlékét, amikor az isteni betört a jelenébe, hogy aztán köddé váljon, de ez most volt, hosszú idő után, igen, úgy érezte, fölébredt szendergéséből és újra lángra gyulladt!

A mosdóban belenézett a repedt, homályos tükörbe és hosszan vizsgálta arcát, fogait. Délben meg fogja mosni a fogát és kimegy sétálni. Nem is ebédel. Ám addig is, hogy elfoglalja magát, beletemetkezett a katalógus-rendezésbe.

Délben nagy volt a tömeg az iskolák körül és ő botor módon került egyet a gimnázium felé, meg aztán a lány ruháját meg sem jegyezte, csak „tekintete égett a lelkébe”, a tekintet, mely megigézte, de most nem mutatkozott. Sebaj, majd délután! Vagy holnap reggel! Az idő azonban, ez a párához, fényhez hasonlóan illékony elem, cserbenhagyta őt, odavetette a várakozás megannyi kínjának. Bizony szenvedett.

A keservesen hosszú nap után, izgalom és letargia közt ingadozva, nehezen aludt el, és az éjszaka közepén fölriadt. Hamar kislámpát gyújtott, a fiókból papírt, tollat kotort elő és olyasmit csinált, amit évek óta nem: írni kezdett.

Hanyatt feküdt az ágyon
kerülte őt az álom
szép igézete.

Ki tudja mily régóta
hevert némán mintha volna
ez ítélete.

Stummer érezte, hogy a második strófa igencsak dökög, de nem törődött vele, a lelke háborgott, írnia kellett:

De most valami hívja
s a szűz fehér papírra
remegve írni kezd

És verse sorról-sorra
kiömlik, míg az óra

közömbösen ketyeg

És zúgó tengerárra
hajózik, nincs határa
csak menni menni kell

Ide tán jöhetne még egy-két versszak, de ihlete alábbhagyott, kinkeservesen fejezte be a versikét:

S a hajnal jön. Az ágyon
bágyadtan, visszavágyón
egy elnyűtt roncs hever...

Végül a verset mégis egészen jónak, igaznak ítélte. Izgatottan állt az ablakban, nézte a sötét utcát. Talán, talán most újrakezdődik... az élet... az ifjúsága... vagy inkább az érett férfikor, mely a szűzleányok oktatója, mentora... A lemezjátszóhoz lépett, kinyitotta és föltett egy bakelitet, amit még az elsők közt vett egyetemista korában, Mendelssohn Olasz Szimfóniáját, lefeküdt és hagyta, hadd ragadja el az első tétel fiatalos lendülete, hadd andalítsa el a zárándokok éneke a második tétel elején, a dallam, ami csak egyszer hangzik föl, azután elhalványul, szétfoszlik, megszakad, akárcsak Stummer tudata. Mire a Menüett fölhangzott, a fáradt hajós már aludt. De újra élt!

A vonaton – Stummer ugyanis vonattal járt munkába T-be a „szomszéd várból” – elcsodálkozott, mily közömbös a hatalmas természet az aprócska emberi szenvedélyek iránt, melyek számunkra oly világrengetőnek tűnnek. Ugyanaz a könnyű köd a völgyekben és a szántóföldek barázdái közt; ugyanazok a sugarak csillognak a falusi templomtorony aranygombján és keresztjén, meg az adóhivatal fényvisszaverő üvegein; ugyanaz a fényjáték lesz bizonyára a platánsoron, és mégis micsoda bölcsesség rejlik az égi közöny mélyén: egyazon fény hatol a hétköznapi és az ünnepek világába és csak rajtunk, csak rajtunk múlik, mit kezdünk vele!

A lányka a sarkon állt, vállán a táska, ugyanabban az egyszerű kabátban és ugyanúgy nézett a közeledő Stummerre, mint tegnap. Stummer térde megbicsaklott, nagyot nyelt, szívében harcot vívott az öröm, a rettegés, a kétség... És szokott útvonalát némileg módosítva most nem a platánok felé fordult, hanem egyenesen ment a gimnázium felé, ahonnan kis kerülővel visszajuthat a könyvtárhoz, 7 óra 20 perc volt, Stummer most már-már átért a lányka térfelére és szeme sarkából jobban megnézhetette: a lány arca kissé kipirult a reggeli hidegben, vonásai egyszerűek és bájosak voltak, bár nem klasszikusan szépek, volt bennük valami szögletesség, amit tán apjától örökölt, de jól kerekített szögletesség, és egyáltalán, egész lénye hordozta még azt a formálódást, kialakulatlanságot, ami a gyermekkorból a

felnőttkorba való átmenet során jellemzi az ifjakat, vonásai még nem voltak készen, még épp csak megkezdődött a karakter elnyerésének folyamata... Szája rúzs nélkül is meggypiros volt, a haja barna, gesztenyebarna, göndör... És a szemek, a szemek, melyek őt nézték magabiztos kíváncsisággal, mégis ártatlanul, barnák voltak, mélyek. És Stummer áthaladt a lány előtt és érezte vagy érezni vélte a lány közegét, jelenlétét a térben és a közelségéből áradó, ám egy határon túl elillanó aurát. És boldogan ment tovább, vissza se nézett, mert elég volt most ennyi, épp csak ennyivel több annál, ami tegnap történt. Mégis, mégis több volt ez minden szónál, úgy érezte.

Munkahelyén a mosdóban belenézett a megrepedt tükörbe, végigsimította arcát, melyen barázdákat szántott a reménytelenség. Talán, gondolta, csak ennyit gondolt és ki is mondta: talán. És ez sokkal jobb volt, mint amit a tükörbe nézve mondani szokott magának, mert ilyeneket szokott mondani: hülyeség; meg hogy: minek? Vagy néha csúnya szavakat is. Később rávetette magát a katalógusra, hogy elnyomja rossz érzését, az idegességet, ami megrohanta, hogy mégis, hogy képzeled, egy ilyen fiatal lányt? És mit gondolsz, mire fogod te megtanítani, éppen te, a te tapasztalatoddal? Nyomban ezután szörnyű önvád rohanta meg: nem, nem lehetsz e kislány megrontója! Mit képzelsz? Hogy ő lesz a te Lolitád? Te mocskos, magányos vénember! De addig-addig ostorozta magát, hogy fölfedezte, önkínzásába alattomos színlelés vegyül. Lehet, hogy csak a társadalmi lelkiismeret... Hogy csak a konvenció hangja visszhangzik benne? Talán épp ebből kellene kitörnöm, talán épp erre kínál orvosságot a lányka? Stummer hevesen vívódott önmagával, vitázott és érvelt pro és kontra, de el kellett ismernie: a vágy mindent elsöpör, az álságos önmarcangolást, az erkölcsi fenntartásokat, a lehetséges következményektől való félelmét, mindent.

Stummervalóban magányos volt. Magányos volt otthon, a munkahelyén, a vonaton, az utcán. Hiábarajzott körülötte az emberek képe, akár ismeretleneké, akár ismerősöké, vagy az anyjáé, aki olykor meglátogatta – fantomok voltak, valószínűtlen jelenségek. Csak a magány, az volt kézzelfogható, az olyan valóságos volt, mint a kéztörés. Stummer régente korcsolyázott, de egyszer karját törte. Azóta így hívja a valóságot, ami ránk ront, fölébreszt, kijózanít: a kéztörés. És most a valóság új eleme: a lány. De mit adhat neki, kínozza magát újra és újra, miféle kincseket hozhat föl magányából, mi őbenne az a tapasztalat, amit csak ő adhat meg a beavatatlannak, hisz ő maga is úgyszólván avatatlan, tapasztalatlan, csigahéjába visszahúzódott ember... És átkozta magát az elszalasztott lehetőségek, a futni hagyott évek miatt, amelyek mesterré érlelhetnék volna – persze akkor ez a találkozás így nem történhetett volna meg. Végül utóbbi gondolat megnyugtatta. Így kellett lennie, így kell helytállnia. Leszállt a vonatról és készült, hogy a lányka várja, a térdre megbicsklik, lesz ami lesz...

Csakhogy ezek az istennők, e nimfák oly illékony anyagból valók, akár a fény, a pára, a reggeli árnyjáték, meglehet, türelmetlenek is az utazókkal és lassú közeledésüket közönynek vélik – és eltűnnek, mint azok a könnyű hajnali tünemények, a sugárzuhatag, a köd, eltűnnek, ha idejében meg nem közelítjük őket; vagy ha megszólítjuk őket, talán akkor is. A sarkon nem állt senki, hiába várt, 7 óra 30 volt, nem jött senki. Munkába ment. És nem jött rá egészen délig, mi történt! Oly csalódott volt, hogy csak délben vette észbe, hogy hát hiszen a diákok ilyenkor sokáig alszanak, dehogyis mennek az iskola környékére sem, hiszen szombat van, a könyvtár kinyit ugyan, de 7 óra 20-kor az utcasarok kihalt – Stummer nevetni kezdett, nevetett, nevetett, könnyei csorogtak, arcát a kartonok közé rejtve, dakrüa leibón, nevetett.

Hétfőn aztán, a kitartó esőt és a vonatbúzt meg saját ázottkutya-szagát átkozva, fogadkozva, hogy felhagy az ingázó léttel, a hétvégén írt újabb vers emlékével vigasztalva magát (bárcsak bepillantathatnék / homlokod timpanonja mögé, meg: kerevetemre heverj le / hadd nyújtsam tálcán / dobogó szívem), szapora léptekkel szalomozott a tócsák közt, nehogy cipője beázzon, kezében ernyő, amit nem nyit ki, mert mit neki a pillanatnyilag csak szitáló eső és egyébként is egy helyen lyukas, csak mintegy félvállról nyugtázta a lány hiányát, nyilván az eső miatt. A következő kép, amire emlékszik, az volt, ahogy a katalógus fiókja fölé hajolva kipiszkál egy begyűrt, szakadt lapot a többi közül, fölpillant és a távolban, a hosszú polc végénél, ahol a világirodalom M-től P-ig sorakozik, felbukkanni, megvillanni látja azt a tekintetet. Vadászat kezdődött amolyan könyvtáros-módra: el M-P mellett, jobbra be a műszaki szakkönyvek felé, a sarkon túl versek és drámák közt tovább, orrában érezve az űzött vad illatát, hogy aztán mint egy tisztáson, viszontlássa őt a kijárat előtt, a kölcsönző pultnál.

Mit szeretne kivenni?, lépett a lányhoz.

Már kapom, felelt az egyszerűen.

Stummer elbizonytalanodott. Már kapja? Kitől? A kollégái ebédelnek, csak ő van itt. Visszasomfordált a katalógusokhoz és amikor hátrapillantott, látta, hogy a bejárat ajtaja becsukódik.

A vadászat folytatódott kinn is a platánsor és a sarok közt, de fönn a domboldalon is, ahol a gimnáziumhoz vezet a kerülőút a könyvtártól, és folytatódott a gimnázium menzáján is, meg hazafelé a főúton az állomás felé – mindenhol ott volt a lány lehetősége, olykor a hiánya, olykor a sejtelme, néha-néha pedig jelenvalósága is; néha közel érezte a lényét, máskor közvetett nyomokat böngészett; volt, hogy látni vélte őt, de nem volt benne biztos.

Míg végül azon a reggelen ott, ahol az út elágazik az iskola, a gimnázium és a könyvtár hármassága felé, 7 óra 20-kor, a túloldalon, a sarkon, viszont nem látta őt pontosan ugyanúgy, ahogy az első alkalommal: fénysugarak törtek át a könnyű ködön és a kissé sárguló lombokon, fenn már tiszta volt

az ég, szinte valószínűtlenül tiszta a lenti homályhoz viszonyítva, és a lány ott állt hamvasan és édesen, megjegyezhetetlen ruhájában, elfeledhetetlen jelenléte egyszerűségében. Állt és őt nézte egyenesen, leplezetlenül, kegyesen, ó, kúr, athanatoiszi szünágorosz héniokoiszin, khair, epei útisze moira kaké prúpempe eneszthai ténd'hodon, villant át elméjén Parmenidész verse, a térde megbicsaklott, átkelt az úton és megállt a lány tekintet előtt.

Csókolom!, mondta a lány. Ne haragudjon, hogy megkérdézem...

Kérdezze csak, motyogta Stummer és forróság ömlött végig az egész testén.

Ne haragudjon, hogy a múltkor is... De maga nem... izé, az apám? Végvári Barnabás. Így hívják az apámat, magyarázta a bamba férfinak. Tudja, csak egy fényképem van róla, ez, vette elő, nem ismerem őt és amikor a bácsit megláttam, azt gondoltam, lehet, hogy butaság, azt hittem, az apámnak tetszik lenni, hogy itt van a városban... Mert mondta valaki, hogy állítólag látták...

Elhallgatott, Stummer megnézte a képet, amin egy nála vállasabb, szögletes arcú férfi düllesztette a mellét, nem, nem én vagyok, mondta, meg persze a nevem, az se stimmel. Én Stummer vagyok, ami annyit tesz: néma. Úgyhogy még magyar fordításban se lehetek Végvári.

A lány nevetett, és közben elindultak az iskola felé.

Nehogy elkéss, mondta Stummer, ilyesmi miatt. És nincs is lányom. És sose fényképeztek le ilyen ronda virágok közt.

Már az iskolához értek, a lány még mindig mosolygott.

Mért mosolyog?, kérdezte a férfi. Végül is nem járt szerencsével.

De azért köszönöm.

Mit köszön?

Hogy néhány napig azt hihettem, megvan az apám.

Hát, kérem, semmiség, tárta szét a karját Stummer, ilyesmi östehetség vagyok. Egyébként én is, én is köszönöm.

Ezt én nem értem, mondta a lány.

Mindegy. Köszönöm. Stummer kezét nyújtott, a lány keze hideg volt és könnyű, akár a felszálló köd. Máskor ne álljon szóba idegenekkel, figyelmeztette még és elindult. Megkerülte az iskolát és átvágott a domboldalon a gimnázium felé, ahol a könyvtárhoz vezető utca kezdődik. Fölnézett a házak közt a dombtetőre és egyszerre csak kacagni kezdett, hangosan, hogy visszhangzott az egész környék, visszhangzottak a sárga, barna meg bordó négyemeletes házak, kacagott magán, a lányon, minden, kiolthatatlanul.

Az autópályán

TÓTH ANDRÁS

Már nagyon vártam ezt a pillanatot. Végre leszálltunk a Kennedy repülőtérre, New Yorkban, és felállhattam az ülésből a hosszú, unalmas út után. Hamarosan a bőröndömet átvettem, papírjaimat megnézték, majd hivatalosan is beléphettem az Egyesült Államokba. Ezután rögtön megnéztem, mikor indul a legközelebbi gép Seattle-be. Csak tizennyolc óra múlva.

Tizennyolc óra! Semmi kedvem nem volt annyit várakozni, ezért fogtam egy papírt, amire ráírtam nagy betűkkel, olvashatóan a város nevét, és azt magam előtt tartva hagytam el a légitörvényt, s mentem a közeli kertvárosi részbe, hátha egészen véletlenül összefutok valakivel, aki oda tart. Csak gyalogosokat és autósokat láttam, akik nyilván örültek néztek, vagy nagyjából „Az nagyon messze van! Mit akarsz te ott!” jelentéssel bíró pofát vágtak.

Az étvágyam is megjött sajátos stoppolásom közben, így hát betértem egy gyorsétterembe, és kértem hamburgert szalmaburgonyával és kólával. Papíromat az asztalon hagytam, hátha, egészen véletlenül, történik valami. Épp hozzáláttam az evéshez, amikor valaki megszólított a hátam mögül:

– Nem akarlak zavarni!

Hátrafordultam, és egy fiatal, szemüveges, latin-amerikai külsejű fazon állt mögöttem.

– Látom, hogy van nálad egy Seattle feliratú papír. Gondolom, oda szeretnél elmenni.

– Te el tudnál vinni oda? – majdnem felálltam, de hirtelen meggondoltam magam, és inkább ülve maradtam.

– Igen! Hektor García vagyok, kamionsofőr, és pont oda tartok – mutatott nekem egy igazolványt.

– Én Vajda Róbert, Magyarországról! – ekkor viszont már felálltam és kezet is fogtam vele, majd visszaültem. – Igazából lenne pénzem repülőre, csak holnap reggel kilenckor indul, én pedig addig nem akarok várni.

– Én hétkor indulnék, két órával korábban!

Két órával az én gépem előtt! Még addig is nagyon sok idő van hátra, de nem bánom, elmegyek vele. Kamionnal tovább tart az út ugyan, de talán sokkal nagyobb élmény lehet, mint repülőre ülni, ráadásul jóval olcsóbb. Nem is vártam a válaszzal:

– Rendben van! Azt hiszem, veled tartok.

A sofőr ahelyett, hogy mondott volna valamit, inkább elővett egy cetlit és egy tollat, amire írt valamit, azt pedig átadta nekem. Elolvastam, arra tippeltem, hogy egy címet írhatott rá. Közben ő meg is erősítette ezt:

– Ez egy autóalkatrész-gyár, elég közel a Kennedy repülőtérhez. A reptérhez közeli moteltől tíz perc gyalog. Amit az alá írtam, az a telefonszámom, arra az esetre, hogy felhívhass, ha mégis meggondolnád magad, és inkább repülsz.

– Megcsörgetlek most! Az lesz az én számom! – vettem elő a telefonomat.

Erre az idegen is előhúzta zsebéből a sajátját, majd miután rácsörögtem, elmentette a számot. Azután elment, én pedig nagy boldogan folytattam az étkezést. El sem akartam hinni, hogy így rám mosolygott a szerencse. Mégiscsak találtam valakit, aki el tud vinni Seattle-be. Még ha sokat is kell várnom, de van annyi pénzem, hogy bejelentkezzek egy motelbe és ott töltssem az éjszakát. Elfogyasztottam, amit vettem, majd kibéreltem egy szobát az említett helyen, a délután folyamán pedig lezuhanyoztam, vásároltam még egy szendvicset a büfében, hat órára beállítottam az ébresztőórát, majd eltettem magam a következő napra.

Szerencsére sikerült időben felkelnem reggel. Gyorsan összekaptam magam és indultam a megadott címre. A gyárudvarra érve rögtön megláttam egy fekete kenworth kamiont, melynek nagy, hosszú, fehér pótkocsijába már pakolták is a targoncások az árut. Az a bizonyos Hektor épp az arra kijelölt helyen cigarettázott. Odamentem hozzá és köszöntem:

– Jó reggelt! – vettem elő egy cigarettát a zsebemből.

– Szia! Látom, időben érkezted! – fogott velem kezet. – Nekem még lesz egy kis dolgom indulás előtt, ha elszívtad, ülj be nyugodtan, a bőröndöt és a táskát pedig tedd csak az ülés mögé.

Miután elszívtam a cigit, elhelyezkedtem a járműben. Az ülések mögött volt egy ágy, ahol, gondolom, aludni is tud, ha éppen nem tud megszállni egy fogadóban. Arra raktam le a holmijaimat, utána pedig vártam. Nemsokára elérkezett a reggel hét óra. Odakint végeztek a rakodással, a sofőr beült

mellém a volán mögé, aztán elindultunk.

Brooklyn déli peremének forgalmas autópályáján kerültük meg a várost. Jóformán a természet vett körül minket, persze azért néha feltűntek a külváros kertek házai és háztömbjei, merthogy többször érintettük a várost. Közben a pénztárcámért nyúlva fordultam a sofőrhöz:

– Mennyivel tartozom a fuvarért?

– Kérlek, hagyd! – intett egyet.

– Lett volna pénzem repülőre, csak kivárni nem akartam! – erősködtem tovább.

– Nem fontos! Jó, hogy itt leszel velem és lesz egy útitársam, mert egyébként unalmas egész nap egyedül. De, ha nagyon akarod, csináljuk úgy, hogy elkérem a benzinár felét, és ha megállunk valahol, te fizeted a szállás felét, és amit te eszel és iszol. Jó lesz így?

– Nekem jó, köszönöm! – azzal visszaraktam a tárcát a zsebembe.

Miután átmentünk a Brooklyn-hídon, Manhattan szélének felhőkarcolói mellett haladtunk tovább, a Hudson mentén. Utunkat beszélgetéssel tettük érdekesebbé.

– Mondd csak, Róbert! Mi szél hozott téged ide, Amerikába? – nézett rám Hektor.

– Az utóbbi években Angliában voltam segédmunkás az építőiparban. Oda egy barátommal vándoroltam ki, annak egy rokonához Magyarország nyugati részéről, miután 2006-ban, odahaza befejeztem a középiskolát.

– Magyarország! Nem ismerem!

– Kicsi ország, Közép-Európában található.

– Na és mi dolgod van Seattle-ben?

– Oda az édesanyám testvére emigrált a családjával, még 1991-ben.

– Hogyan kerültél vele kapcsolatba?

– Egy olyan alkalommal, amikor én is hazamentem és ő is otthon volt, beszélgettünk arról, hogy szeretnék elmenni hozzá, ő beleegyezett, és azóta is tartjuk a kapcsolatot skype-on.

– Mivel foglalkozik?

– Amikor kivándorolt, még egyszerű kamionsofőr volt, de mára már megcsinálta a szerencsáját, és van egy kamionos vállalata, a Northwest. Nagybátyámat egyébként Charles Borosnak hívják, merthogy angolosította a nevét.

– Charles Boros, Northwest! Hallottam már róluk!

– Mi a helyzet veled, Hektor?

– Nekem a szüleim Mexikóból vándoroltak Seattle-be, én már ott születtem, ott nőttem föl és ott is lakom. Így, felnőtt fejjel pedig magánkamionosként járom ezt az országot, odahaza egy asszony és egy kislány vár rám. Most egy kicsit otthon is leszek.

A folyó alatti alagúton átkeltünk New Jersey-be, majd miután elhagytuk

New York elővárosait, rátértünk az Interstate 80-as autópályára. Nézem mindent, ami kint volt. Fákkal borított, dombos vidék vett körül minket, itt-ott tisztásokkal, de ott volt még a forgalom, a mellettünk elhaladó autók, más kamionok, s a pálya által érintett városok peremei.

– Jó sűrűn lakott része ez az országnak – fordultam Hektor felé.

– Itt, az ország keleti harmadában él a legtöbb ember, a nagyvárosok is főleg ezen a részen találhatók, pláne itt északkeleten.

A nap végén, Ohióban áttértünk az Interstate 90-es autópályára. Ekkor már másfajta vidék következett. A dombok és erdők helyét síkság vette át szántóföldekkel és legelőkkel. A társam pedig így szólt:

– Ez a 90-es az ország leghosszabb autópályája, egészen Seattle-ig ezen fogunk utazni.

– És a 80-as, amin eddig jöttünk, az hol ér véget?

– San Francisco belvárosában. Egyébként pont az a második leghosszabb autópályánk.

Hosszú utazás után, az esti órákban, Chicago belvárosában álltunk meg, a sztráda mellett, egy amolyan pizzéria és söröző jellegű kamionos pihenőben. Közösén kifizettünk egy szobát aznap éjszakára, majd vacsorázni ültünk. Hosszan nézegettük a menüt, de végül sikerült választanunk.

– Egy cowboy pizza! Az első amerikai pizzám! – mondtam, miután eldöntöttem, mit fogok enni. – Van rajta szalámi, pirított szalonna, rostos sült marha, chilis paprika, hagyma és sajt. Egyébként paradicsomszós alapú.

– Az jó! Az enyémet úgy hívják, hogy kövér leszek – tette le társam az étlapot.

– Na és mi van rajta?

– Ballpark mustáros alapú, a feltétjei: pirított szalonna, sült kolbász karikák, grillezett csirke, grillezett hagyma, csípős zöldpaprika meg sajt.

Az étel mellé rostos baracklevet is kértünk, majd leadtuk a rendelést és vártuk, hogy elkészüljenek. Az üdítőket viszont hamar kihozták elének.

– Szeretem ezt a helyet! – így a sofőröm, miután kortyolt egyet az italába. – Mindig betérek ide, amikor éppen erre járok. Imádom a pizzát, ezek pedig nagyon jóra csinálják!

– Én is szeretem! Odahaza és Londonban is eljártam ilyen helyekre – ittam bele a saját üdítőmbe.

Nemsokára a kért ételek is elkészültek, letették elének, majd miután megvacsoráztunk, közösén rendeltünk egy kínai pizzát is elvitelre. Gondoltuk, jó lesz holnap napközben. Ezután belefért még két brooklyn lager lefekvés előtt, így hát sörözéssel és beszélgetéssel zártuk a napot.

– Jó régen találkoztál már a szüleiddel, igaz, Róbert? – kérdezte Hektor.

– Még a nyár végén voltam odahaza utoljára. Nem felejtettem el az anyanyelvem, mert a skype-on, és amikor otthon vagyok, azon a nyelven

beszélgetek a családtagjaimmal. A jó öreg Charles Borossal is tudok magyarul kommunikálni, bár rajta meglátszik, hogy átvette az amerikai akcentust. Annyira végül is nem hiányzik az otthonom. Angliában volt jól fizető munkahelyem, barátnőm, barát, akivel eljárhatok bulizni. Meg aztán régi vágyam az is, hogy átjöjjenek ide, Amerikába.

– Az angol nyelvet is alaposan megtanultad. Persze nem úgy beszélsz, mint egy amerikai, de abszolút megértelek.

– Hát igen! Fontos is az idegen nyelv, ha az ember más országban él. Az angol nagyon sok országban beszélik második nyelvként. Ezt pedig onnan tudom, hogy az elmúlt hét évben rövidebb időkre vállaltam munkát Németországban, Franciaországban és Spanyolországban. Mielőtt elhagytam az otthonomat, azelőtt is voltam kirándulás vagy nyaralás céljából Szlovákiában, Horvátországban és Ausztriában.

– Ami az én múltamat illeti, én sem mindig voltam magánszofőr. Régebben egy vállalkozónak voltam az egyik sofőrje, csak aztán összespóroltam elég pénzt, és meg tudtam venni az egyik kamionját pótkocsival együtt, és azóta is azzal járok.

– Így legalább a magad ura lehetsz. Az jó dolog, nem?

– Igen, de attól még nem adatik meg, hogy mindennap hazamehessek a munkámból, a saját ágyamban keljek reggelente, esténként a családommal lehessenek. De nem bánom, mert egyébként szeretem ezt a munkát. Bejárhatom az egész országot, persze nem számítva Hawaii és Alaszkát.

Lefekvés előtt elszívtunk még két szál cigarettát a bejárat előtt. Reggel alaposan meg lett tankolva a kamion, amit együtt kifizettünk, majd folytatódott az utazás. Ahogy keresztülmentünk Chicagón, hozzá is láttunk a szójaszósos alapú kínai pizzánkhoz, amin volt máj, gondolom kínai, szecsuanai csirke, rákhús, pirospaprika, csípős zöldpaprika, hagyma és sajt. Miután elhagytuk a várost és az elővárosain is túljutottunk, újra fogadott minket a pusztaság, ameddig a szem ellátott. Fák is csak elszórtan álltak az út mellett, vagy valamivel beljebb.

– A Közép-Nyugat! Amerika éléskamrája! – lettem figyelmes egy traktorra, amelyik éppen a földet szántotta hozzánk közel.

– Itt termelik meg a legtöbb ételmiszert az amerikai nép számára. Az országnak ezen a részén nagyon sokan élnek növénytermesztésből vagy állattenyésztésből.

– De városok azért vannak!?

– Persze! Sőt, a legtöbb itteni ember azokban is lakik, de azért vannak, akik leélik az egész életüket a farmokon.

Minnesota déli részén jártunk már, amikor úgy éreztük, itt az ebéd ideje. Hátról elővettem azt, ami még maradt a pizzából. Miután elfogyasztottuk, egy hatalmas szarvasmarhacsordára lettem figyelmes. A nagy, kövér jószágok békésen legelésztek a sztrádától beljebb. Miután elhaladtunk

mellettük, a gazdájukat is láthattam: egy lovon ülő, cowboy ruhába öltözött férfit.

– A hamburger alapanyaga! – tettem egy megjegyzést a legelő állatokra.

– Nemcsak a hamburgeré, hanem mindené, amiben van marhahús – így Hektor.

Dél-Dakota közepén ismét ránk esteledett, és megálltunk egy igen hangulatos kamionos pihenőben. A hely kívülről úgy nézett ki, mint egy kocsmá a westernfilmekben, miután beléptünk, láthattam, hogy belül is. Fából voltak a falak, a bútorzat, a pult, a lépcsők, de még a padló is. A pulthoz állva azt is láthattam, hogy ez egy önkiszolgáló étterem, ahol hamburger, hot-dog, wrap, gyros és tacos a kínálat. Étlapok egyáltalán nem voltak, csak egy árlista a falon.

– Mondd csak te előbb, hogy mit kérsz! – mondta nekem Hektor.

– Egy hot-dogot szeretnék! – fordultam a kiszolgáló felé.

– Mit szeretnél bele? – így a pult mögött álló hölgy.

– Sült kolbászt, pirított szalonnát, uborkát, mustárt, ketchupot és füstölt sajtot, és kérek még egy nagy kólát – válaszoltam némi gondolkodás után.

Mihelyt végeztem, az útitársam lépett a helyemre:

– Tacost kérek darált hússal, chilis babbal, kukoricával, chili szósszal, sajttal és egy nagy kólával.

Miután fizettünk, helyet foglaltunk az egyik asztalnál. Vacsorázásunk közben csupán egy vendég lépett még be az étkezőbe, egy korosodó, bajuszos úr, aki wrapot kért, és leült a bejárathoz legközelebb. Én és Hektor, a magunk étkezése után kértünk még egy-egy üveg coronitát, amikhez citromkarikákat is kaptunk.

– Ezt a sört így szokták fogyasztani – így a nő, miután mindkét üvegbe nyomott citromot.

Miután fizettünk a söröket, nem volt kedvünk bent elfogyasztani, így hát kimentünk az épület elé, ahol rágyújtottunk.

– Hogy ízlik? – kérdezte Hektor, miután mindketten belekortyoltunk az italunkba.

– Bevallom, én még soha életemben nem ittam mexikói sört. Ez egészen másfajta is, mint amit eddig valaha is ittam, viszont nem rossz.

– Nem rossz ez, én szeretem! – kortyolt és szívott egyet a társam.

– De szép kutya! – sétáltam oda egy fehér alapon barna foltos border collie kutyaához, ami az ajtó előtt állt.

Éppen simogattam a fejét, amikor kijött dohányozni a férfi, aki nemrég lépett be az étkezőbe. Meg is szólított:

– Aranyos jószág, ugye?

– Az öné? – kérdeztem az idegent.

– Igen, az enyém, Rustynak hívják.

– Az egyik legértelmesebb ez a fajta. Pásztorkutya, a terelő fajtából! – mondtam.

– És persze rendeznek is nekik terelőversenyeket. Sőt, bajnokságokat is! Ami azt illeti, én is egy marhaterelő versenyről jövök Texasból – nézett a járműve, egy nagy, piros dodge felé, ami a mi kamionunk mellett parkolt. – Negyedik helyezést értem el huszonöt résztvevőből. Az elég szép eredmény, nem?

– Ennek a kutyafajtának jó nagy is a mozgásigénye – mutatott az állatra, és bekapcsolódott a társam a beszélgetésbe.

– Szerencsére itt lakok egy farmon a közelben. Van rengeteg marhám, egy oltári nagy legelőm, úgyhogy a kutyusnak van lehetősége gyakorolni és kifutkározni magát – biccentett az öreg a jószága felé.

– Szóval versenyzik! – ütöttem meg az eb fejét.

– Igen, és ért már el a legutóbbinál jobb eredményt is. Tavaly Kaliforniában például negyvenből lett első.

Miután a kamionossal megittam a sört, és a helybélivel is beszélgettünk, elszívtunk még egy-egy szál cigarettát a szobánkban, és eltettük magunkat a következő napra. Utunk folytatódott tovább Dél-Dakota közepén, de amint elhagytuk az államot, a Közép-Nyugatot is magunk mögött tudtuk, és Wyomingon át áttértünk Montanába, ahol sokáig tartott még az alföld, de egyszer csak arra lettem figyelmes, hogy a messzi távolban már hegyek is látszanak.

– Végre hegyvidék! – lelkesedtem, ahogy nézem őket.

– Odébb vannak még azok! – szólt Hektor.

– Kicsit sokáig tartott az alföld, nem gondolod?

Idővel a hegyek egyre nagyobbaknak és közelebbieknek tűntek. Maga a pusztaság is dombvidékké változott, végül ránk esteledett, és csak a kamion lámpájának fényénél ugyan, de láttam, hogy fák vesznek körül minket.

– Ez az északnyugati rész a legerdősebb, igaz Hektor? – kérdeztem a társamat.

– Szerencsére! Szeretem az erdőt, kiskoromban sokat kirándultam a Seattle körüli erdőkben és hegyekben, még mostanában is eljárók oda a családdal, ha hosszabb ideig vagyok otthon. Nincs is jobb egy kirándulásnál a természetben.

– Azt hiszem! Én is erdős-hegyes helyen nőttem föl. Amíg odahaza voltam, én is sokat voltam a rengetegben.

A nagyon késő esti órákban álltunk meg, már Idahóban, és mindketten ugyanazt kértük vacsorára: kirántott húst szalmaburgonyával. Evés közben épp kinéztem az ablakon és láthattam, hogy egy világoskék western star parkolt le Hektor kenworthja mellé. Vezetője, egy magas, világosbarna hajjú, kórszakállas férfi a mellettünk lévő asztalnál foglalt helyet.

Az étkezés után elhatároztuk, hogy elszívunk még egy-egy szál cigarettát,

és kimentünk a bejárat mellé. Amint rágyújtottunk, csatlakozott hozzánk a férfi is a szomszéd asztaltól. Pulóverét bent hagyta, így láthattam bal karjának tetoválásait.

– Mit jelképeznek azok a tetkók? – bólintottam egyet a férfinak.

– Ez itt, kérlek, egy emléktetkő! – veregette az egész, sötétkékre pingált felkarját díszítő hosszú, fehér hajú; földig érő, fehér ruhát viselő jégkirálynő-féleséget.

– Kinek az emléke? – kérdeztem.

– Nem kinek, minek!? Azt jelenti, hogy én is megcsináltam azt a bizonyos észak-kanadai kamionozást.

– Arra gondolsz, amikor a befagyott tavakon vizitek a cuccost a gyémántbányákba?

– Arra bizony! Én mondom, életveszélyes vállalkozás, sokan otthagyták már a fogukat. Nem csodálom, hogy nagyon sok kamionos nem csinálná.

– Én semmi pénzért nem vállalkoznék rá! Nekem családom van, és különben is, gyűlölöm a telet – így Hektor.

– Engem is két gyerek és egy asszony vár otthon, Phoenixben. De ettől még nekivágtam, végig kitartottam, de én sem megyek vissza még egyszer – az idegen ezután megmutatta felkarja belső részét. – Ez az úrhajó csak úgy jött magától – továbbra az alkarját simogatta, ahol egy remekül kidolgozott tigris zöld levelek vettek körül. – Ez meg annak a szimbóluma, hogy a tigris évében születtem, persze a kínai horoszkóp szerint.

– Látom, hogy van egy western star logó is a kézfejedem – mondta neki Hektor.

– Azért, mert ilyen kamiont vezetek! – mutatott a járműre, amellyel érkezett.

Az idegennel való beszélgetés után harmadszor is elérkezett a lefekvés ideje, és aludni tértünk. Reggel már kezdődhetett az út utolsó szakasza, rövid idő elteltével hagytuk el Idaho államot, és végre Washington államban jártunk, ahol továbbra is fenyveserdők vettek körül minket. Egyszer csak figyelmes lettem egy alaposan megpakolt fákát szállító kamionra, ami lassan cammogott előttünk.

– Itt, északnyugaton az erdőgazdálkodás jövedelmező üzlet, ugye? – kérdeztem, miközben lassan utolértük.

– Igen, és nagyon sok a fatelep is, akárcsak a fafeldolgozó üzem, ahová az erdőkből viszik az anyagot – kezdte meg Hektor az előzést.

– Biztos jó nehéz a rakománya! – néztem előzés közben a másik jármű pótkocsiján lévő vastag, hosszú törzseket és a darut az utastere mögött.

Lehagytuk az illetőt, majd tovább haladtunk úticélunk felé a rengetegeken át. A késő délelőtti órákban kezdett növekedni a forgalom, egyre több autó és tehergépkocsi jelent meg az utakon, ahogy elhaladtunk Seattle elővárosai mellett, mígnem egy hídra rátérve megláthattam magának a városnak a

zöld peremvidékeit.

– Megérkeztünk! – kapott el a lelkesedés a folyó fölött.

– Ez még azért nem maga a város! – szólt rám a sofőr.

A hidat elhagyva egy alagútba tértünk, ahol zavartalanul haladhattunk a kertvárosi rész alatt. Ekkor már a telefonomat is elővettem, hogy értesítem Charles bácsit az érkezésemről, s miután a kamionossal kiértem az alagútból, és megláttam Seattle házait, azt is megbeszéltük, hogy hová is jöjjön értem.

Továbbhaladva a városban látszottak már a háztömbök és a távolabbi felhőkarcolók. Közben figyeltem a bonyolult útrendszert, ahol alattunk és fölöttünk is voltak autóutak, melyeken csakúgy, mint körülöttünk, igen sok jármű haladt.

– Nem semmi ez a kavalkád, hallod-e? – tettem egy megjegyzést a kint látottakra.

– Nekem mondd! Elég bonyolult ez az útrendszer, az Interstate 5 autópálya, ami kezdődik a kaliforniai-mexikói határnál és tart Brit Kolumbiáig, az ott van lent! – mutatott a társam egy útra, ami pont alattunk haladt.

Amint végérvényesen letértünk a sztrádáról, a város gyárakkal teli ipartelepére értünk, ahol az egyik gyár udvarán álltunk meg, s megláttam a nagybátyámat, egy kopasz, bajuszos, korosodó férfit, amint feleségével együtt várakozott rám. Hektor leállította a gépét, majd vele együtt kiszálltam.

– Charles bácsi! – közelítettem a rokonaim felé.

– Robi! Hogy vagy mindig? – fogadott amaz tárt karokkal, majd átöleltük egymást, és a feleségével is elkezdtem puszilkodni. – Eliz néni! – mondtam a hölgynek.

– Hogy tetszik a város, fiam? – vert vállon az öreg.

– Eddig még nem láttam belőle sok mindent.

– Jól fogod itt érezni magad!

– Mindjárt visszajövök! – tartottam fel az ujjam rokonomra nézve.

Indultam vissza a kamion felé, amikor láttam, hogy előtte állva Hektorral is társalog egy fiatal, barna bőrű hölgy, aki egy kislánnyal érkezett. A férfi felém fordult, mikor észrevette, hogy mellé álltam.

– Robi! A feleségem, Maria és a kislányunk, Angelina! – mutatott a társaira.

– Sziasztok! – köszöntem nekik, majd visszaköszönésük után a családfőnek nyújtottam a kezem. – Barátom! Köszönöm, hogy elhoztál idáig! Jó volt veled átutazni az országot!

– Kérlek! Szóra sem érdemes! Nagyon élveztem az utazást, jó volt veled beszélgetni! – fogta meg a kezem.

– A legjobbakat nektek!

– Ahogy neked is! Remélem, szép élet vár itt rád.

Búcsúzkodásunk után visszamentem a rokonaimhoz, akikkel együtt elhagytam a gyár udvarát, és a holmijaimat bepakoltam kocsjuk csomagtartójába, majd beültem a hátsó ülésükre. Lassan elhagytuk az ipartelepét, és a déli, fákkal teli, kertes házas övezeten keresztül folytattam az utamat, mígnem megálltunk egy nagy, barna, piros tetős ház előtt, melynek két garáza kiállt az épület elejéből. Kiszálltunk a járműből, és hivatalosan is kezdődhetett a seattle-i életem.

„Szeles” történet

ZOLTAY LÍVIA

Barta a maga negyven évével, átlagos megjelenésével azon férfiak táborát gyarapította, akik még mindig az anyjukkal élnek. Pedig hordott a hátán a Föld nálánál sokkalta kellemetlenebb külsejű embereket is, no és ostobának sem volt éppen mondható, mégis, párválasztás dolgában nem állt túl jól a szénája. Édesanyja, akivel hosszú évek óta osztozott az apró, kétszobás lakótelepi lakáson, gyakran mondogatta, hogy már csak egyetlen vágya van az életben, mégpedig az, hogy fia asszonyt hozzon végre a házhoz. Az ok, ami miatt hősünk a hosszú évek alatt sem talált magához illő társat, igen prózai, egyszersmind komikus volt: Barta, ha izgatott, vagy ideges volt, szellentett. Valahányszor randevúzott egy hölgygel, reményei tüstént szertefoszlottak, amint elszellentette magát. A nők, ahogy meghallották, majd néhány másodperc múlva megérezték Barta szellentését, hanyatt-homlok menekültek előle. Tudta jól, hogy ez olyasmi, ami nem illendő, legfőképp nem az első találkozáskor, de nem tudott ellene tenni semmit, a hang és a szag oly hamar lerombolta nehezen felépített nimbuszát, hogy onnan már nem volt többé visszaút. A végeérhetetlennek tűnő, magányos évek alatt emberünk megjárt jó néhány pszichológust, akikkel együtt próbálták meg kibogozni ennek a folyton visszatérő malórnek a lehetséges lelki okait, ám ezek a boncolgatások sem vezettek eredményre. Idővel beletörődött, hogy végleg egyedül marad, hiszen melyik nő viselné el, hogy mindjárt az elején ekkora ízelítőt kapjon udvarlója bélműködésének intenzitásából? Édesanyja persze ismerte az okot, amely drága fiát szomorú magányra kárhóztatta, titkon mégis reménykedett, hátha összehozza a sors valakivel, aki majd így is elviseli. De teltek, múltak az évek, s nem változott semmi. Maradtak a szellentések, s velük együtt a magány is. Ám valami aprócska optimizmus

mégiscsak szorulhatott Bartába, mert kudarcai ellenére rendületlenül randevúzott tovább. Egy alkalommal még egy hatalmas pofont is kapott egyik áldozatától, hiába próbálta elmagyarázni, hogy ez olyasmi, ami fölött nincs hatalma, s amin épp ezért nem is tud változtatni. Egy langyos, őszi délutánon hősünk a sokadik találkozására igyekezett, szívében a reménnyel, hogy ezúttal talán szerencséje lesz, s nem szellent el magát rögtön az elején. A hölgy, akivel már egy ideje levelezgetett, és fényképet is cserélt, csinos volt, ápolt, éppen az ő zsánere. Láthatóan ő is szimpatikus volt neki, hiszen mosolyogva közelített. Kezet fogtak, bemutatkoztak egymásnak, s Barta átnyújtott egy szál vörös rózsát reménybeli kedvesének. A nő meghatódott erre a gesztusra, s már éppen szólni akart, amikor meghallotta a semmivel össze nem téveszthető hangot, majd rögtön utána megérezte a szagot is. Hősünk tudta, e pillanatban megint vesztett, mert bárhogyp próbált, nem tudott uralkodni magán, s a szomorú felismerés akaratlanul is arra indította, hogy megeresszen egy újabb sorozatot. A nő, aki eddig türtőztette magát – talán azt hitte, rosszul hall, és a csatornából áradó bűzt érzi –, most elfintorította az arcát, majd az orra elé kapta a kezét, s olyan elképedt ábrázattal nézett a szerencsétlen férfira, hogy az, ha tehette volna, menten elsüllyed szégyenében. Ez a vég, gondolta, s már éppen azon volt, hogy valamiféle gyors menekülési útvonalat keressen, és úgy iszkoljon el rémtette helyszínéről, mintha soha ott sem lett volna, amikor valaki akkorát szellentett, amekkorát még ő maga sem soha. A szag pedig, ami mindezt kísérte, olyan erőteljes volt, hogy Barta megtántorodott. Vajon ki lehetett ez? – kérdezte motyogva, ám a következő pillanatban a nő arca felderült, és nevetve mondta: - Azt hittem, soha az életben nem találom meg a páromat! Gyöngyöző kacaja betöltötte a teret, s Barta felismerte, hogy méltó társra lelt. Elégedettségét rögvest meg is toldotta egy újabb szellentéssel, de olyannal, amely újdonsült kedvesének is becsületére vált volna.

Attól a naptól Barta és szerelme elválaszthatatlanok lettek. Úgy voltak egymással, mint a zsák, meg a foltja. Hogy aprócska hibájuk miatt sorra dőltek ki mellőlük az emberek, az őket egy cseppet sem zavarta. Boldogan éltek, amíg meg nem haltak...

Vénasszonyok nyara

DINÓK ZOLTÁN

A munkanélküliség hosszú évei után fogta Jóska a pisztolyt, s szájához emelte. Épp csengetett a postás. Remegő kezekkel nyitott ajtót. Fűtőszámlákat hozott. Átvette, miután a postás megkérdezte:

- Jól van, uram?
- Teljesen – hangzott a válasz.

Majd becsukta s bezárta az ajtót. A levelet, amikor kinyitotta, még jobban felforrt az agyvize. Nem akart még rögtön végezni magával. Elment a parkba. Önfelédten játszó kisgyerekek között találta magát. Leült egy padra. Nézte a gyerekeket, még könny is szökött a szemébe. Fényévnnyire van már ettől a lelkiállapottól.

A távolból egy öregasszony közeledett bottal a kezében. Jóska mellé ült. Sóhajtott egy nagyot. Látszott rajta, hogy jókedvében van. Jóskához fordult:

- Ugye milyen szép időnk van?
- Az idő tényleg csodálatos.
- Minden az! – felelte az öregasszony.

Jóska hallgatott, mint a sír, nem volt beszédes hangulatban. A néni elővett egy csokis fánkot s azt majszolta.

- Maga nem éhes?
- Nem!

– Adok még egy fánkot, ha kell. Akciós áron a boltban egyet fizettem, s kettőt kaptam.

Jóska nem felelt semmit, csak nézte a gyerekeket.

- Látom, nem akar velem beszélgetni! Így is jó.

S a másik fánkhoz is hozzákezdett.

– Utálom azokat az embereket, akik idegen helyen esznek – fakadt ki dühösen Jóska.

– Én, mikor fiatal voltam, háború is volt. Akkor tényleg nem volt ez divat.

- Háború... – tűnődött el Jóska.
- Az én nagyapám harcolt az első világháborúban.
- Én a második világháborúra gondoltam.

– Mindegy, aljasság mind a kettő.

A néni rögvést látta, hogy szomorú dolgokról akar beszélni a férfi. Vette is a lapot. Férje jutott eszébe, aki már nem él.

– Szegény Lajoskám is jó katona volt, bivalyerős ember egészen hetvenéves koráig, míg egy szívinfarktus el nem vitte.

– Sajnálom – szólt Jóska.

– Maga mivel foglalkozik? – kérdezte a néni.

Jóskának még a háta is megborzongott a kérdéstől. Nem is felelt a szakmájával kapcsolatban, csak annyit mondott:

– Munkanélküli vagyok!

– Vagy úgy! Ezért ilyen szomorú, igaz?

– Több vagyok, mint szomorú!

A néni elhallgatott, Jóska meg rágyújtott. Fújta a füstkarikákat a levegőnek, dühös ábrázattal. Hirtelen cseng a mobilja. A nővére az.

– Akkor holnap megyek, jó?

– Oké!

– Mit csinálsz most?

– Semmit, csak a parkban sütkérezek.

– Na jól van, holnap délben nálad vagyok.

Az öregasszony végképp elhallgatott. Jóska meg ment haza. Nem örült neki, hogy jön haza a nővére. Pont most, amikor végezni akar magával. Mikor hazaért, kimelegedett. Ivott egy pohár narancslevet, s ismét szájához emelte a pisztolyt. Nem akarta meghúzni, s mikor éppen elmerengett a falon függő Krisztus-képen, hirtelen meghúzta a ravaszt.

Másnap délben Petra nyitja ki az ajtót, s azt látja, hogy öccse a konyhaasztal előtt elterülve fekszik, miközben csupa vér a feje. A nő felsikolt. Összefutnak a házban. Rendőrök, mentők kiérkeznek. Sőt még újságírók is. A rendőr faggatja Petrát:

– Tegnap még beszéltem vele!

– Nem volt fura a hangja? – kérdi a rendőr.

– Nem, egyáltalán! – válaszol sírva Petra.

A mentősök elviszik a hullát. A lakók tisztára megdöbbenek. Petra nem volt hajlandó az újságíróknak válaszolni. A rendőrség egyértelműen megállapította, hogy öngyilkosság történt. Petra amúgy is tudta, nem volt öneki az égvilágon haragosa. Hisz szeretnivaló, barátságos ember volt. Petra összetört lelkileg. A *Petőfi népében* fotós képpel feltették Jóskát a gyász hírek közé. Ezt Petra sem bánta.

S mikor az öregasszony, akivel Jóska a halála előtt beszélgetett, a kezébe vette a lapot, megdöbönt ő is.

– Most már értem, miért volt olyan bánatos! – mondta magában.

– Ahhoz képest elég jól is tartotta magát!

Összehajtotta a lapot, s ismét sétálni indult.

NÉMETH ZOLTÁN

Maszkok

Álnév és névtelenség az irodalomban

A maszkadással és a maszk viselésével kapcsolatos fogalmak a kulturális metaforák végtelen sokaságát generálják, amelyek átszövik az identitás kérdéseivel kapcsolatos elképzeléseket. Hiszen egyrészt minden maszk megteremtése a szüléssel és a születéssel kapcsolatos: mintegy szűznemzéssel jön létre önmagából egy másik identitás. A világra segített maszk elválik teremtőjétől, s a megkettőződött identitás viszonyrendszerét hozza létre. Vagyis az identitás hasadtsága a maszk identitásának szerves részévé válik, belekomponálódik a róla való tudásba. Másrészt a maszk élettelensége és merevsége a halott arc képzetével szembesíti nézőjét, minden maszk szükségszerűen redukálja is az élő arc vonásait. Az élő arc időbeli változásait a maszk egyetlen időszeletre, egyetlen pillanatra redukálja, s így szükségszerűen tárgyiasítja. Az ősi halotti maszkoktól egészen a modern kori halotti maszkokig a reprodukció kérdése vetődik fel problémaként, a másolat viszonya, illetve létezésének oka az eredetihez viszonyítva.

Arc és maszk közötti viszony egy másik megközelítés szerint a hasonlóság és a különbözőség tengelyén termeli a jelentések egész tömkelegét. A maszk megalkotásának célja éppen ezért lehet a teljes azonosság, illetve a teljes különbözőség elérése is. A teljes *különbözőség* mint cél a megtévesztés, a hamisítás, az identitás elrejtésének kategóriáival kapcsolható össze. A megtévesztés kapcsolatban állhat a kriminalizációval, a maszk sok esetben a bűntény leplezésére szolgál. A maszk felhasználásának másik lehetősége az áruulás, amikor egymással szorosabb viszonyban álló emberek (barát, család)

megettésvetésére szolgál az álarc. A hamisítás, a jogtalan előnyszerzés, a bűn átruházásának több lehetősége kapcsolható azokhoz az esetekhez, amikor a maszk teljesen eltér attól az arctól, amelyet takar. Ennek speciális formája, amikor a maszk létező arcot imitál, s így egy konkrét személyre tolja át a bűnt. Jó példa lehet az arc elfedésének variációira a Fantomas-történetek karaktere, amely éppen a maszkok váltogatásából építi fel saját bűnözői világát.

Az arc és maszk, illetve az általuk reprezentált identitások közötti teljes különbözőség nemcsak a kriminalizációval állhat kapcsolatban, hanem egyrészt a játékkal, másrészt a készen kapott szociokulturális identitástól való megszabadulás, felszabadulás lehetőségeivel is. A karnevalizációról van szó, imitált, kimerevített identitások „maszktáncáról”, amely csak a felszínen tűnik játéknak, valójában a szociokulturális hierarchia orgiasztikus eltörlésének vágya irányítja. A maszk ebből a szempontból vágójáték, a rögzített identitásból való kilépés, felfüggesztés, eltörlés vágyának eszköze. A karneválban eltörölt társadalmi pozíciók és az eltörölt hierarchia nyomán új hatalmi konstrukció jelenik meg – a maszk létrehozása ebből a szempontból az ugrásszerű karrierépítkezés lehetőségeként is funkcionálhat, hiszen az új identitás által mintegy átugorja a hierarchizált társadalmi szinteket. A játék effektusa éppen ezért sok esetben csak a felszínen tűnik az örömelev demonstrálásaként, a legtöbb esetben valódi hatalmi harc részeseként cselezi ki a kulturális vagy irodalmi tér meghatározottságait. Nagyszerű példa erre az a hozzáadott érték, amelyet a recepcióban éppen a maszk jelent a Spiegelmann Laura-, Centauri-, Rosmer János-, Kondor Vilmos-, Petrence Sándor-álnév alatt publikált szövegek esetében.¹

Az arc és maszk közötti *hasonlóság* vagy azonosság egyik jellegzetes esete a halotti maszk, amely az élő arc tökéletes másolataként funkcionálva próbálja a halál tényét semmissé tenni, kicselezni. „Már sok évezreddel ezelőtti sírokban is megfigyelték, hogy a halottak arcát a sírba tétel előtt nedves agyaggal kenték be, amely száradás után maszkká merevedett.”² Az élet és halál közötti átmenet eltörléseként ez a gondolkodás tárgyiasítja a konkrét test és személyiség vonásait (a tökéletes hatás elérése érdekében gyakran ki is festik a maszkot vagy egész bábukat hoznak létre). Az arc megkettőződése, megsokszorozódása és tárgyiasítása ebben az esetben a halhatatlanság ígéretével kecsegtet.

Minden „eredeti” szerzői név végső soron a tökéletes azonosságnak, az arc és a maszk azonosságának a jegyében születik meg, s ebből a kapocsból épül fel a szerzői önreprezentáció. A szerzői név olyan erős azonosítási funkcióval bír, amely felülírja a név alá vont nyelvjáték és szövegalkotási mód különbségeit is. Vagyis a szerzői név úgy homogenizálja az életművet, hogy a név szintjén nem vesz tudomást annak belső változásokfolyamatairól, különbözőségeiről. A szerzői név ebben az esetben olyan maszkként

funkcionál, amely elfedi az életmű belső hasadásait, repedéseit, különbségeit.

A szerzői név és a maszk teljes azonosságával és különbözőségével egyszerre játszanak el azok a szövegek, amelyek a feloldott álnév kategóriájába sorolhatók. Ebben az esetben két név jelenik meg egyszerre a szöveg mellett: a szerző neve és az álnév is. Minden bizonnyal a szerzői névben rejlő önreprezentációs lehetőség és az álnévhasználatban található identitásjáték együttes, egymást felerősítő hatása a cél, vagyis a névben és maszkban rejlő lehetőségek maximalizálása, optimalizálása. A kortárs magyar irodalomban Parti Nagy Lajos Sárbogárdi Jolánja, Virágos Mihály, Dumpf Endréje stb., Kovács András Ferenc Jack Cole-ja, Lázary René Sándora, Kavafisza stb., Sántha Attila Székely Ártija, Csehy Zoltán Pacificus Maximusa mellett rengeteg önpozicionáló névhasználati eljárást sorolhatunk ide.

Ezek a névjátékok megteremtik az életrajzi szerző nevének valóságos identitása és az álnév fiktív identitása közti különbségtételt, s egyúttal azt a hamis illúziót is, amely szerint mintha bármiféle szerzői név az „eredeti” név pozíciójában lehetne. Az irodalom területére érkezve azonban minden név fiktív lesz, hiszen a szöveg, pontosabban a szöveg fikciójának részeként jelenik meg, s így eloldódik az életrajzi névtől: (ugyanaz) a betűsor önmaga belső hasadtságának tökéletes képévé válik. A fikcionalizált életrajzi név voltaképpen bonyolultabb mindenféle álnévnél, hiszen mintegy a fikció ellenében fikcionalizálja önmagát. Úgy játssza el az eredeti, valóságos név jelentéslehetőségeit, hogy közben rejtett módon, kerülőúton fikcióként, az irodalmi szöveg részeként is megjelenik és hatást gyakorol. Vagyis a név botránya úgy jelenik meg ebben a konstellációban, hogy minden szerzői név álnév is egyúttal.

Azon a területen, amely arc és név azonossága és különbsége között terül el, az álnévként megjelenő nevek világában az álnév a gyávaság, az árulás, a védekezés, a csábítás, a rejtőzködés, a csalás, az elhárítás, a teremtés metaforikus aktusát játssza el. Ez az a terület, ahol egyetlen szóba, a névbe sűrűsödik a lét megannyi bonyolult viszonyrendszere. Itt a létezés jelenségei a név jelentéseiként értelmeződnek.

Óriási kiterjedésű (szöveg)terület ez egyébként: az álnév és a névtelenség a nyelvi megnyilatkozás hihetetlenül sokféle területén jelenik meg, irányítva és meghatározva a közlés feltételeit. A szerelmeslevél gyakran anonim, esetleg csonkított név vagy álnév alatt íródik (közismert története ennek Katona József K. J. szignóval elküldött szerelmes levele Széppataki Róának, amelyet a fiatal színésznő nem tudott valóságos személyhez kapcsolni). A bűnözők világában szintén rendkívül fontos az álnév szerepe, az okirat-hamisítástól³ kezdve a maffiahálózaton át (a Robert Yugovich⁴ írói álnév éppen fordított irányú folyamat eredménye) egészen a terroristák⁵ vagy éppen a terrorelhárítók⁶ világáig. A politikai életben is gyakori az

álnévhasználat (Lenin, Trockij, Sztálin, Lukács Ferenc⁷, Szálasi Ferenc, Kádár János), a populáris kultúrában (rockzenészek) szintén rendkívül fontos szerepet tölt be, a pornóiparban, a pornószínészek körében pedig szinte általánosnak mondható – az álnévadás⁸ szabályszerűségei mindhárom területen külön vizsgálódást érdemelnének. A tiltott tevékenység és a rejtőzködés nemcsak az irodalom területén vonja maga után az álnévhasználat szükségszerűségét, gondoljunk csak a Banksy néven alkotó és világhírűvé vált graffitiművészre. Az internetes szövegek, honlapok, blogok, kommentek alapvető vonása az álnévhasználat és az anonimitás. A világhálón használt álnevek és a névtelenség etikai kérdéseket is felvet, s a szabad, demokratikus véleménynyilvánítás körül zajló viták keresztüztüébe került.⁹ Az álnévhasználat sok esetben egészen más tétet mentén jön létre, például a komolyság látszatát próbálja kelteni, mint annak az újságíró-szerkesztőnek az esetében, „aki saját nevének húszféle variációjával akarta a népes szerzőgárda látszatát kelteni.”¹⁰

Az álneveség és anonimitás jelenségeinek minden szépirodalmi korszakban vannak általános és egyedi vonásai. A már említett rejtőzködés, a tiltott tevékenységtől és a leleplezéstől való félelem ilyen általános vonás, amely az ókortól egészen napjainkig tetten érhető. Az egyes korszakok azonban rengeteg speciális lehetőséget, az álnévhasználat és a névtelenség korra jellemző egyedi lehetőségeit termelik ki. Wix Györgyné például a 18. századi névtelenséggel foglalkozva jelenti ki: „A század első felében az egyházi szerzők (ferencesek, piaristák, de főképpen jezsuiták) publikálják műveiket anonim halhatatlanságot keresve. Irodalomtörténeti érdekű művek is születnek így: a magyar történelem, a magyar földrajz szerzetesi szemmel és felfogásban ugyan és barokkos latinsággal, ekkortájt szólal meg irodalmi formában. A század végére, negyedik negyedére korlátozódik a másik nagyobb egység: a politikai röpirat-irodalom, amely szükségszerűen anonim, legyen bár felvilágosult szerző jakobinus mondandója, vagy klerikális szemszögű munka. E két, nem csupán mennyisége miatt jelentős csoport között harmadikként — számában igen jelentősen — szerepel az alkalmi költemények, magyar és latin ódák, halotti méltatások stb., stb. serege, amely inkább a méltatott személyre vonatkozó adatai miatt lehet kultúrhistoriái érdekű, mint a feloldandó szerző miatt, de a címléíró könyvtáros számára legalábbis problémát jelent.”¹¹ A középkori irodalomra jellemző anonimitás egészen más tétet, stratégiák és kulturális szokások (kényszerek) mentén jön létre, mint a 18. vagy a 21. századi névtelenség gyakorlata.

A korszakok álnév- és névtelenségpoétikája mellett, azt keresztezve és egyúttal felülírva jelentős eltéréseket találhatunk az egyes anonim vagy maszkos műfajok, szövegtípusok, megszólalásformák tekintetében is. Bartha Judit például a romantika névhasználatának lehetőségeit a filozófiai

műfajok névhasználatának lehetőségeivel veti össze Søren Kierkegaard életművében: „Az álneves vagy névtelen szerzőkkel, szerkesztőkkel, kiadókkal való manipuláció, vagyis a pszeudonimitás és az anonimitás, amely szinte automatikusan maga után vonja a szerzőben rejtőzködő szerzők és a talált kéziratok kínadoboz-szerűen egymásba rakosgatható játékát, kedvelt fogás volt a romantikában. Szívesen alkalmazta szépíróként E. T. A. Hoffmann mellett Jean Paul is, csakúgy, mint Horace Walpole, Edgar Allen Poe, Jókai Mór vagy akár Søren Kierkegaard. Kierkegaard, bár a német romantika kritikusaként komoly bírálatnak veti alá a pszeudonim szerzőséget, művei nagyobb részét, jó (poszt)romantikus szerző módjára, álnéven publikálja, s csak kisebbik részét látja el a saját nevével, az előbbieket egy esztétikai, az utóbbiakat pedig egy vallási tervezet részének tekintve. A pszeudonim művek sorát a *Vagy-vagy* (1843) nyitja, a fordulópont az addigi pszeudonimeket mintegy »hivatalosan« leleplező *Lezáró* tudománytalan utóirat (1846), a lezárás pedig az álnévhasználatra külön figyelmeztető, *Anti-Climacus* néven megjelentetett vallásos mű, *A keresztény hit iskolája*(1850), amely a szerzői szándéknak megfelelően már csak formálisan tekinthető pszeudonimnek.”¹²

Minden olyan kutatásnak, amely az irodalmi szöveg meghatározásából indul ki, hogy tehát amikor szöveget értelmezünk, akkor mivel is foglalkozunk, szükségszerűen szembesülnie kell a név problematikus helyével. Olyan kérdések vetődnek fel tudniillik, hogy vajon a szerzői név része-e a szövegnek vagy sem, az értelmezés során megkerülhetetlen-e a név értelmezése, vagy éppen ellenkezőleg, a nevet figyelmen kívül kell hagynunk az irodalmi olvasás során. Az értelmezés- és irodalomelmélet történetiségében több, egymást kizáró megoldást találunk erre a kérdésre: az orosz formalisták például a szerzői név nélküli irodalomtörténet megírására tettek javaslatot, ezzel szemben a mai napig fenntartja magát a szellemtörténeti iskola szerző-, és így névközpontú irodalomtörténet-írás gyakorlata.

A szerzői név ellentmondásos helyzete a posztstrukturalista irodalomelmélet (főleg Michel Foucault és Roland Barthes munkássága) nyomán kapott új megközelítésmódokat. Mint arra Schein Gábor utal, az irodalomelmélet érdeklődése a 60-as évektől kezdve új intenzitással fordult „a szerzői funkciók és a szerzői név felé. E fordulat háttérében az a belátás húzódik meg, hogy a modern irodalmiság egész funkciórendszere nem csekély mértékben a szerzői név tekintélye alá rendelődt. A szerzői névhez jogok, nyilvántartási rendszerek és kultuszok kapcsolódnak, a szerzői név alapozza meg az idézés és az idézhetőség, az utalás és a kanonizáció egész kultúráját. Egyszóval a szerzői név alapozza meg az irodalmi emlékezet és a szöveg hagyomány intézményesülésének folyamatait.”¹³

Az álneves és névtelen irodalom a név problematikájának egyik speciális jelensége. Gulyás Pál a *Magyar írói álnév lexikon* előszavában azt írja,

hogy az „álnevet a humanizmus hozta divatba s azóta annyira elterjedt, hogy J. M. Quérard (...) a mai irodalom területét egy nagy álarcosbálhoz hasonlítja, melynek zenekarát a közönség fizeti.”¹⁴ A francia irodalmár 1844-es véleménye arra utal, hogy az álneves-maszkos irodalom nem csak a posztmodern irodalom jellegzetessége, sőt: az álneves irodalom előzményeit az irodalmiság gyökereinél kell keresnünk. Annál is inkább, mert ahogy Gérard Genette utal rá, a „szerző valódi- vagy álnevének feltüntetése a peritextusban, ami manapság oly szükségesnek és természetesnek tűnik számunkra, nem volt mindig az, amint ezt a névtelenség klasszikus gyakorlata is bizonyítja (...), és ami arra vall, hogy a nyomtatott könyv feltalálása nem tette olyan gyorsan és határozottan kötelezővé a paratextusnak ezt az elemét, mint más elemeket. Még inkább így volt ez az ókori és középkori kéziratok esetében, mivel ezekben úgyszólván egyáltalán nem volt hely olyan dolgok megjelölésére, mint a szerző neve és a mű címe, hacsak nem valami burkolt, vagy inkább bújtatott utalás formájában a szöveg első mondataiban (incipit) vagy az utolsóokban (explicit).”¹⁵ A francia teoretikus arra utal tehát, hogy az irodalom kezdeti korszakaira az anonimitás sokkal inkább volt jellemző, mint az általa onimiának nevezett gyakorlat (tehát a saját névvel ellátott szövegek). Anonim művek továbbá a „folklorirodalom alkotásai, melyeket a szájhagyományozás a szerző neve nélkül őriz meg, minthogy ennek egyénisége is felolvad a kollektivitásban.”¹⁶ Vagyis a népköltészeti alkotások, az irodalom kezdeteit jelző homéroszi eposzok, az ókori vándordalnokok termése is ide sorolható.

Ha abból az álláspontból indulunk ki, hogy „Álnév minden olyan név, mely egészében vagy részeiben eltér az írók törvényes nevéétől, továbbá minden olyan szó, kifejezés, egyes betű, betűcsoport vagy jelvény, melyet az írók polgári vezeték- és utónevük helyett írásaik jelzésére fölhasználnak.”¹⁷, akkor az anonimitást voltaképpen a pszeudonimitás egy speciális alfajaként is tárgyalhatjuk, amikor is a szerző hivatalos neve helyett nem egy másfajta karaktercsoport áll, hanem annak hiánya. Így cselekszik Genette is, amikor a pszeudonimia első eseteként az anonimitást említi, majd további eseteket sorol fel: az apokrifot, a megbeszélte apokrifot, a plágiumot, a megbeszélte plágiumot (ghost-writing), a paratextuális utalások nélkül létrehozott puszta fiktív nevet, illetve a szerzői név helyettesítésére létrehozott fiktív nevet és a vele együtt megalkotott fiktív személyt.¹⁸ Az anonimitás okai között olyan jelenségeket sorolhatunk fel, mint a „társadalmi gőg vagy szerénység”, a politikai-szatirikus írások esetében a félelem és óvatosság, de például egy egész korszakra, a középkorra volt jellemző az, hogy „egyházi és krónikáirói nem tekintették művüket saját szellemi tulajdonuknak”.¹⁹ Talán kevésbé közsismert, hogy John Locke *Levél a vallási türelemről* és *Értekezés a kormányzatról* című dolgozatai, Goethe *Wertherje*, Fazekas Mihály *Lúdas Matyija*,²⁰ Jane Austen első regényei, Walter Scott *Waverley*-je, Montesquieu

A *törvények szelleméről* című munkája, Mary Shelley *Frankenstein, avagy a modern Prométheusz* című regénye, Révai Miklós nem egy, Verseyhy Ferenc tucatnyi verse, Bolyai Farkas két, 1817-ben megjelent drámája is névtelenül jelent meg. Kármán József neve azért esett ki évtizedekre a magyar irodalmi köztudatból, mert az *Urániában* csak névtelenül vagy monogrammal ellátott írások jelentek meg (kivéve Schedius Lajos egyetlen cikkét). Az *Urániában* megjelent hét Csokonai-vers szintén névtelenül látott napvilágot. Madách Imre a Csengery-féle *Pesti Hírlap*ba írott politikai cikkeit is leginkább névtelenül írta. A népdalgyűjtő Kriza János kátéja 1845-ben, illetve mind a hét kiadásban szintén névtelenül jelent meg – vagy az eredeti angol szöveg túlságosan is nagymérvű átdolgozása, vagy a vallási szabadelvűség veszélye miatt.²¹ Karl Marx és Friedrich Engels *A német ideológia* című könyvének első fejezetei szintén név nélkül jelentek meg. Jókai Mór *Az arany ember* című regényéről az első kritika névtelenül jelent meg az *Athenaeum* 1873. január 23-i számában, valószínűleg a főszerkesztő, Beöthy Zsolt tollából. Ipolyi Arnold több történelmi tárgyú cikke szintén névtelenül jelent meg a 19. században. André Gide *Corydon* című esszéje, amelyet az író főművének tartott, s amelyben a pederasztia életforma felsőbbrendűségét próbálja bizonyítani – a könyv első két fejezete 1910-ben, névtelenül jelent meg. Freud Michelangelo *Mózeséről* írt tanulmánya eredetileg szintén névtelenül jelent meg az *Imago* című pszichoanalitikus folyóirat hasábjain 1913-ban. A szélsőjobboldali *Új Nemzedék* gyakran antiszemita Pardon-cikkeinek mindegyike névtelenül jelent meg, köztük Kosztolányi írásaival. A Jékely Zoltán néven született Áprily Lajos első versét 1905-ben névtelenül publikálta. A különféle ponyvaregények, füzetes lányregények anonimitása szintén rendkívül elterjedt gyakorlatnak számít egészen napjainkig. Az internetes közlés egyik legfeltűnőbb jellegzetessége a szinte általánosnak mondható anonimitás.

Az anonimitás mellett az álnév és álneves irodalom különféle, sokszínű változataival is szembesülhetünk az írásbeliség kezdetektől napjainkig. Ahogy a névtelenség esetében sem, úgy a pszeudonimitás értelmezése során sem kerülhetők meg olyan kérdések, mint a történetiség szerepe, az álnév létrejöttében szerepet játszó okok, illetve az álnevek különböző fajtái. Az ókori álneves szövegek egy része egy közismert alkotó, a mester mögé bújt, többnyire ismeretlen szerző, sok esetben tanítvány műve – így jöttek létre a Pseudo-Plutarkhosz, Pseudo-Dionüsziosz, Pseudo-Augustinus stb. típusú álnevek. A humanizmus idején az ún. metonómázia divatját figyelhetjük meg: „az ókori kultúra tiszteletét tükrözték a latinizált névalakok, illetve gyakran az eredeti név görög vagy latin változatai”.²² Néha az ilyen típusú fordítás „szójátékon vagy valóságos rébuszon alapszik”, mint „az angol cikkeknél Kossuth Lajos: Ramway (ram a. m. kos, way a. m. ut!).”²³ A 19. században volt jelentős az ún. pszeudoandronímia, vagyis hogy nőírók gyakran választottak

férfinevet egy olyan korban, amikor a nőktől elvitatták az íráshoz való jogot – példaként George Sand (Armandice-Lucile-Aurore Dupin) vagy George Eliot (Mary Ann Evans) hozható fel. A pseudoginímia ezzel ellentétes álnévadás, vagyis amikor férfiszírók választanak női álnevet – ilyen Esterházy Péter Csokonai Lilije vagy Parti Nagy Lajos Sárbogárdi Jolánja. Jellemző, hogy ez utóbbi eset leggyakrabban egyszeri ötlet, a női nevet rövid időn belül elhagyták, s a férfiszírók nem női álnéven kanonizálódtak.

Az álnévhasználat közismert és ismeretlen példái nélkül a szépirodalmi játéktér és az irodalomtörténeti kézikönyvek egészen más képet mutatnának. Petrovics Sándor Petőfi Sándorként lett világhírű, de az A. B., Andor diák, Becskereki, Borostyán, Dalma, Dömsödi Góliáth Péter, Füstfaragó, Homonnai, Homonnai A. B., Kapanyéli Gereblye Richard, Lanc, Lator György, Nyesi táblabíró/Nyesy Demeter táblabíró, – ő -, Örmfi Vidor/Örmfy Vidor, P., P....., Pönögei Kis Pál, Rónai, Sió, Sólyom Sándor (ál)nevek is ugyanazt a szerzőt takarják. Ziegler Géza Gárdonyi Gézaként tett szert országos hírnévre, de Balatoni, Black William dr., Don Vigole, Egy katolikus, Egy katolikus pap, Figurás Feri, Figurás Géza, g.g., gh.t., Garabonciás diák, Gárdonyi bácsi, Géza bácsi, Göre, Göre Gábor, Ista Pista, Katufrék Fekete Géza Pétör, Mindentudó Gergely bácsi, Mummery Róbert, Nagyapó, Nemeskéry Sándor, Paprika János, Répa Matyi, Somogyi lantos, Tamásffy dr., Yang A. dr., Yang O. I. dr., -yi (ál)nevek is az ő írásait jelölik. Germanus Gyula írói álneve (G. Hajnóczy Rózsa) feleségétől származik, de létezik olyan álnév is, amely mögött két szerző húzódik meg: a Judith Michael szerzői név Judith Barnard és Michael Fain, amerikai házaspár közös álneve. A Patrick Quentin, Q. Patrick és Jonathan Stagge álnevek pedig egy egész csapatot takarnak: Hugh Callingham Wheeler, Richard Wilson Webb, Martha Mott Kelley és Mary Louise White Aswell közös írói álnevei. Samuel Langhorne Clemens Mark Twainként lett világhírű, Agatha Mary Clarissa Miller Agatha Christie-ként, de az író Mary Westmacott néven hat romantikus lányregény szerzője is. Stephen (Edwin) King Richard Bachmann és John Swithen néven is alkotott. Francois Rabelais mindkét regényét, a Pantagruelt (1532) és a Gargantuát (1535) is Alcofribas Nasier álnéven jelentette meg. Az álnevek behálózzák az irodalmi és a művészeti élet egészét, s a legelképezhetőbb önreprezentációs és névadási stratégiákkal, érdekekkel és kényszerekkel találkozunk.²⁴

Jaroslav Hašek valódinévmisztifikátorként mutatkozik meg publikációiban. Több mint száz álnevet használt, ehhez járulnak azok az álnevek, amelyek pusztán kezdőbetűből állnak.²⁵ Ezen túl több írása névtelenül jelent meg, gyakran egy-egy lapban több ilyen írás is szerepel, s gondot okoz annak filológiai azonosítása, ezek közül melyekkel állt szerzői viszonyban. Ezt a bonyodalmat tovább tetézi az a tény, hogy Hašek többször felesége, Jarmila Hašková nevével jelentette meg írásait – aki maga is író, s aki „ráadásul egyik írásában kifejezetten tiltakozik az ellen, hogy nevét pusztán mint

Jaroslav Hašek egyik álnevét fogják fel.”²⁶ Hasonló névmágia figyelhető meg Fernando Pessoa életművében, hiszen a portugál szerző saját nevén kívül nyolcvanhat álnéven és stílusban írt, és minden alteregóhoz külön életrajzot, horoszkópot és aláírást is kitalált.²⁷

J. K. Rowling *Harry Potter*-könyveinek sikertörténetében is szerepe van a névproblémának, hiszen „A könyvre azért került a J. K. Rowling név, mert a kiadó nem volt biztos benne, hogy egy nő író könyvét a fiúk el akarják olvasni.”, illetve „Teljes neve valójában csak Joanne Rowling – a Kathleen, nagymama nevére csak azért illesztette be, hogy a kiadó két kezdőbetűt tehessen a címlapra a szerző valódi keresztnéve helyett.”²⁸ Legutóbb pedig elsőkönyves nyugalmazott katonai rendőrnek kiadva magát, Robert Galbraith álnéven jelentette meg a *The Cuckoo's Calling (Szól a kakukk)* című krimijét. Az álnév feloldása körüli homály – amely a jól kiszámított marketingfogás vádjától a jogi lépések kezdeményezéséig terjed – jól mutatja, az álnévben rejtőző lehetőségek hihetetlenül bonyolultak, sokrétűek, változatosak: és minden esetben értelmezésre szorulnak. Mert a Lúdvit Garajként anyakönyvezett, s egyszer Lúdvit Garajként, máskor Garaj Lajosként publikáló szerző, vagy a hivatalos okmányaiban Lúdvit Grendelként szereplő, de Grendel Lajosként híressé vált prózaíró esetében név, álnév, szerzői név (kétalakú név, lefordított név stb.) viszonyai egészen más kérdéseket vetnek fel – a kettős identitástól egészen a többségi társadalom nyelvi közegének homogenizáló, asszimiláló, esetleg elnyomó hatalmi viszonyaiig. Hasonló hatalmi viszonyok szólnak bele a névválasztásba azoknak a nőknek az esetében, akik férjük nevével jelennek meg az irodalmi-művészeti életben.

Az álnév formai szempontból gyakran hozható összefüggésbe az életrajzi szerző valódi nevével – van, amikor betűrejtvény formáját ölti: Négyessy – sssy; van, amikor egyszerű anagramma: Voltaire – Arouet L(e) J(eune), Zolnai Béla – Lonczai Ábel; van, amikor palindromként jön létre: Gerő Mór – Öreg Rom, Ady – Yda. Néha szójáték alakját ölti: Márki Sándor – Marquis Jean d’Or; máskor a vezeték- és keresztnév összetételéből jön létre: Beöthy László – Thylas; esetleg felcserélik a vezeték- és keresztnévet: Endrey Gyula – Gyulay Endre.²⁹ Gulyás Pál tekintélyes mennyiségű példát hoz olyan esetekre is, amikor a szerző valódi nevének semmi köze az álnévhez – hanem a szerző származási helyéhez, testi fogyatékoságához, közismert, régi írók nevéhez, irodalmi művek szereplőinek nevéhez. Az ún. appellatívumok típusa „A Kisfaludy-Társaság egy tagja: Toldy Ferenc”³⁰ formula, de a régi, közismert műre történő hivatkozás is gyakori volt a 19. században. Ez utóbbira Jósika Miklósnál találhatunk példát, akinek regényei „1853-ban egymásután jelentek meg: «Eszther», a «Nagyszombati királybíró» és «A gordausi csomó», mindenik 3-3 kötetben. Az első névtelenül jelent meg, a többin a név helyén ez állott: «Írta az Eszther stb. szerzője».”³¹

A teljes nevek mellett az álnevek állhatnak csupán egy-egy betűből: ezek a kryptonimok, amelyek lehetnek monogramok vagy polygramok, attól függően, hogy egy vagy több betűből állnak, amelyek aztán tovább osztályozhatók attól függően, hogy ezek a vezetéknev vagy keresztnév első, utolsó, közbülső betűjéből vagy más kombinációjából állnak-e össze.³² Példaként Ady Endre álneveit említhetjük: Ady Endre: A, A., (A), (A.), a, a., - a-, (a), (a.), (a. a.), A - - e., (a. -e.), Adibandi, Adieu, Adieu Bandi, Adybandi, AE., A. E., (a# - #e), (a# - #e.), ae., (ae.), a. e., Andi, Anér, A-y, (A-y.), A-y E-e, B., (b), (b.), (-b), -b., -b-, Bandi, Barla, bi., Brown, Csáth, D., -d-, (- d-), DEBRECENI gyulai pál, -dí, DIBAND, Diósady, Dyb., (Dyb), (Dyb.), Dy-bandí, Dyb - Andi, E., - e., (e), (- e), (- e.), Erdne Yda, ERDNEYDA, (f. m.), Ipszilonos, Kálvinista magyar, L., Lellei, Lellei András, L-i., Mindszenty Endre, Múzsafy, Ód, Ódi, - n., Pont, Y, - y.), (y.), (- y.), /- y./, Yda, +.³³ Ady változatos álnévhasználatából kiderül, hogy a legváltozatosabb álneveket és kryptogramokat használta, sőt az összeadás jelét is. Az álnevek bizonyos típusai ugyanis nem betűkből, hanem például számjegyekből állnak – például Bajza József az Athenaeumban a 10., 12., 13., 25., 38., 93., 99., 333., 600. számjegyeket használta. Vörösmarty több lapban a 20., 32., 41., 100., 222. számokat –, sőt ismertek egyéb jegyek is – mint például Arany kettős vonalú plusz jele, Ignotus egymás alatt elhelyezkedő kettős csillaga *A Hétben*, Kozma Andor Dávid-csillaga szintén *A Hétben*, Ambrus Zoltán kérdőjele a *Magyar Hírlapban*, de a négyzet, a kör, a Nap, a Mérleg vagy a Halak jegyére is lehet példákat hozni.³⁴

Az álnév és az álneves szövegek a hamisítás, a falszifikáció (hoax, fake) jelenségével is összefüggésbe hozhatók. Az első irodalmi hamisító Melissa Katsoulis szerint Dionüsziosz sztoikus filozófus volt, aki a negyedik században Szophoklész neve alatt írta *Parthenopaeus* című drámáját,³⁵ amelyet volt tanítója, Heráklidész megszegényítésére használt fel.³⁶ Más szerzők a szintén ókori görög Onomakritoszt emlegetik,³⁷ aki az i. e. 6-5. század fordulóján az „orphikus vallási irányzat tanait foglalta hexameterekbe, a mitikus énekesek, Orpheusz és Muszaiosz költeményei és jóslatai gyanánt adva ki azokat.”³⁸ De említhetjük I. Dionüszosz szürakuszai türannosz-költőt is, akiről tudjuk, hogy „műveinek megalkotásában költő vendégei segítettek.”³⁹

A három korai példa a hamisítások különféle változataira utal, az első esetben a hamisítás célja a bosszú, a második esetben egy misztikus hagyomány igazolása, míg a harmadik eset az ún. irodalmi négerezés – politikailag korrekt kifejezést alkalmazva a névtelen háttéríró, fantomszerző, ghostwriter jelenségére utal. Brian McHale a hamisítások három fajtáját különbözteti meg: az általa használt terminológia – Genuine Hoaxes, Entrapment Hoaxes, Mock Hoaxes⁴⁰ – a valódi hamisítás, a rosszindulatú átverés és a játékos megtévesztés fogalmaival írhatók le. Az első kategória a James MacPherson-féle Ossian-balladától William Ireland Shakespeare-

kéziratain át a fiktív Hitler-naplóig tart, a második csoportba tartoznak például James McAuley és Harold Stewart állítólag egy délután alatt írt hamis avantgarde versei, amellyel az avantgarde irányzatot akarták hiteltelenné tenni.⁴¹ A harmadik csoportba pedig azok a – szerzőséggel folytatott – irodalmi játékok, amelyek a szerzői hang kitágításában érdekeltek – jó példák erre a fiktív japán szerző, Araki Jasusada hirosimái versei, amelyeket minden bizonnyal Kent Johnson írt.⁴² Ebbe a kategóriába sorolható a posztmodern magyar álneves irodalom is – Weöres István Psychéje, Esterházy Péter Csokonai Lilije, Hizsnyai Zoltán Tsúszo Sándora, Parti Nagy Lajos Sárbogárdi Jolánja, Baka István Sztyeapan Pehotnija, Kovács András Ferenc Jack Cole-ja, Jász Attila Csendes Tollja...

Ebben a vázlatos kitekintésben nem térhettünk ki az álneves és anonim szerzőség összes kérdésére, célunk leginkább egy-egy elméleti kérdés felvetése, illetve a konkrét névhasználati problémák egyediségének felmutatása volt. Mint látható, a szerzői név által megvalósított lehetőségek – a pseudonimitás és az anonimitás – szinte kimeríthetetlen tárházát jelentik az identitás metamorfózisainak, hiszen az irodalmiság alapvető funkciói közé tartozik a szerzői név törlése és újrafelhasználása. Az utóbbi két évtizedben a magyar irodalomtudományban több olyan alapvető könyv és tanulmány született, amely számára a maszkok, alteregók, heteronimák, álneves megszólalásformák, mögöttes ének, alakmások, hamisított identitások, a szerzői név és identitás játéka alapvetően nem katalógusszerűen, hanem elméleti kérdésként vetődtek fel.⁴³ Ez a szöveg ehhez korpuszhoz próbált további adalékokkal szolgálni.

Jegyzetek

¹ A szomszédos irodalmakban is találkozhatunk az irodalmi misztifikáció és karrierépítés hasonló eseteivel. A cseh irodalomban például az utóbbi évek legnagyobb misztifikációjaként lepleződött le Jan Cempírek, aki egy fiktív 19 éves vietnami írónő, Lan Pham Thi nevéen adott ki könyvet *Fehér ló, sárga sárkány* (*Bílej kůň, žlutej drak*) címmel 2009-ben, s az érzékeny cseh-vietnami együttélés kérdéseit feszegette. A szlovák irodalomban Maxim E. Matkin, Petra Malúchová (Peter Macsovszky) és Anna Snegina (Michal Habaj) tölt be hasonló funkciót. Peter Macsovszky (azaz magyar nyelvű szövegeinek szerzőjeként Macsovszky Péter) sokoldalú misztifikátor: Generator X néven kollektív versgenerátort működtetett más szerzőkkel, publicisztikai írásaiban Marek Lukáč, Andrej Okomín és Attila Tárnoki néven jelenik meg, ezoterikus szövegeit Mantello, Andrej Černický, Tomáš Dubloň és Hassan Simonoff neve alatt jelenteti meg, és Petra Malúchová mellett olyan fiktív identitásokat teremtett még, mint a magyar íróként megjelenő Péter Iványit, a buddhista szerzetes Rimpočhe Sarmungot, Jozef Varnusz és Magistra Aglaja ezoterikus írókat, egy Mrakozrec nevű sámánt, aki a Tátrában él, David Leder zenészt, Michal Garaj képzőművészt, illetve Tono Tehlár prózaíró. Vö. Jaroslav

ŠRANK: *Nesamozrejmá poézia*. Literárne informačné centrum, Bratislava, 2009. 169-170.

² FODOR István: *Ősi halotti maszkok – Ancient burial masks*. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2013. 5.

³ „Tizenhat álneve volt annak a bűnözőnek, aki az Olaszországban rá kiszabott börtönbüntetés elöl akart Szerbiába szökni, de a magyar rendőrök elfogták.” <http://www.baon.hu/bacs-kiskun/kek-hirek-bulvar/tizenhat-alneve-volt-nyelvtudasan-bukott-meg-a-bunozo-485860>

⁴ „A Robert Yugovich álnév, méghozzá egy komoly életvédelmi óvintézkedés miatt. A szerző ugyanis éppen többéves börtönbüntetését tölti Magyarországon, mert úgy döntött, kiszáll Európa egyik legjobban működő bünszervezetéből, a hollandiai székhelyű szerb maffiából. Amúgy vajdasági magyar, aki elitkatonai kiképzést kapott, részt vett a jugoszláv háborúban, majd dezertált.” http://hir6.hu/cikk/60431/jotekonyisag_a_bortonbol_egy_alapitvany_szamara.

⁵ Az USA-beli Nemzeti Terrorelhárítási Központban (NCTC) fenntartott adatbázisban (TIDE), amelyet a Szövetségi Nyomozó Iroda (FBI) működtet, 540 ezer nevet tartalmazó terroristalista található. „Az 540 ezer név valójában körülbelül 450 ezer embert takar, mert az álnevek és a betűhibák miatt egyesek többször szerepelnek.” <http://www.origo.hu/nagyvilag/20130424-potencialis-terrorista-volt-az-idosebbik-bostoni-robbanto.html>.

⁶ Matt BISSONNETTE, aki a SEAL terrorelhárító elit alakulat tagjaként részt vett az Oszama bin Laden halálával végződött akcióban, Mark Owen álnéven írta meg élményeit, amelyből az USA-ban hatalmas könyvsiker lett. A könyv magyarul is megjelent: Mark OWEN – Kevin MAURER: *A Bin Laden-akció – Így végeztük ki a terrorstavezért*. XXI. Század Kiadó, Budapest, 2012.

⁷ „...a rendőrség politikai osztálya a »nemzetvezető« 1946-os kivégzése után meghamisította Szálasi Ferenc halotti anyakönyvi kivonatát, és Lukács Ferenc néven temették el. Más adatait és kivégzésének dátumát is módosították.” <http://www.mult-kor.hu/cikk.php?id=19678>.

⁸ Reisz Manfréd: Nevezd nevén a pornoszínészt. http://manna.ro/uzlet/nevezd_neven_a_pornoszineszt_2008_03_17.html.

⁹ „Sabine Leutheusser-Schnarrenberger egyértelműen kiállt az álnevek és az anonim szörfölés mellett. Álláspontja szerint ennek bele kell férnie a jogállamiságba. A politikus szerint mindenkinek joga van ahhoz, hogy anonim módon jelenjen meg a világhálón. »Nagyon sok jó oka van annak, hogy egyes felhasználók miért használnak az interneten álneveket vagy miért szörfölnek névtelenül. Egy esetleges tiltás elsősorban a kisebbségeket, a félelemben élőket és a gyengéket érintené, azokat az embereket, akiknek a legfontosabb az álnevek alkalmazása és akiket a társadalom a leginkább kirekeszt. Köztük vannak a visszaélések áldozatai, a politikai aktivisták, a betegek, a különleges szexuális irányultsággal rendelkező személyek, a gyermekek és a fiatalok. De akár a tanárok is, akik nem hajlandók elfogadni a diákok osztályzásait vagy azok a nők, akik meg akarják védeni magukat az online zaklatásoktól. Ők szintén álneveket használnak« – jelentette ki az igazságügyminiszter.” http://www.sg.hu/cikkek/89164/az_alnevek_hasznalata_mellett_allt_ki_a_nemet_igazsagugyi_miniszter.

¹⁰ SZ. DEBRECZENI Kornélia: *Magyar írói álnév lexikon*. Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1992. 10.

¹¹ WIX Györgyné: *Egy „XVIII. századi magyar anonim-lexikon” összeállításának problémái.* <http://epa.oszk.hu/01400/01464/00011/pdf/057-064.pdf>

¹² BARTHA Judit: *Nyomozás egy kézirat ürügyén.* Holmi 2013/1. <http://www.holmi.org/2013/01/bartha-judit-nyomozas-egy-kezirat-urugyen-pszeeudo-kierkegaard-a-megfordult-vilag>.

¹³ SCHEIN Gábor: *A megtartott név.* Híd, 2010/12. 22.

¹⁴ GULYÁS Pál: *Az írói álnévek.* In *uő: Magyar írói álnév lexikon.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 9.

¹⁵ GÉRARD GENETTE: *A szerzői név.* Helikon, 1992/3-4. 523.

¹⁶ HOVÁNYI János – ZACHÁR Zsófia: *anonim mű.* In: KIRÁLY István (szerk.): *Világirodalmi lexikon 1.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970. 341.

¹⁷ GULYÁS, *i. m.* 9.

¹⁸ GENETTE, *i. m.* 529-530.

¹⁹ HOVÁNYI – ZACHÁR, *i. m.* 341.

²⁰ „Az első változata 1804-ben keletkezett, kéziratban hamar elterjedt, és az író tudta nélkül megjelent. 1815-ben a Bécsben tanuló Kerekes Ferenc későbbi debreceni professzor a szerző személyét nem ismerve adta ki névtelenül a Lúdas Matyit. Fazekas levélben tiltakozott a kiadás ellen, a szerző átdolgozta a művet, és a saját neve alatt jelentette meg: 1817-ben Bécsben. Műve előszavában utal a plágiumra.” [http://hu.wikipedia.org/wiki/Lúdas_Maty_\(költemény\)](http://hu.wikipedia.org/wiki/Lúdas_Maty_(költemény)).

²¹ Dr. ERDŐ János: *Egy névtelen káté 1845-ből.* http://eda.eme.ro/bitstream/handle/10598/21804/KM_1975_02-03_129.pdf?sequence=1.

²² HOVÁNYI János – ZACHÁR Zsófia: *álnév.* In: KIRÁLY István (szerk.): *Világirodalmi lexikon 1.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970. 232.

²³ GULYÁS, *i. m.* 10.

²⁴ Avicenna eredeti neve Abu Ali al-Huszajn ibn Abdullah al Hasszán ibn Ali al-Saih al-Rajsz ibn Szina, Caravaggio eredeti neve Michelangelo Merisi, El Greco eredeti neve Doménikos Theotokópulos, Voltaire eredeti neve François-Marie Arouet, Joseph Conrad eredeti neve József Teodor Konrad Nalęcz Korzeniowski, Anna Andrejevna Ahmatova eredeti neve Anna Andrejevna Gorenkova, Tristan Tzara eredeti neve Samuel Rosenstock, Louis Aragon eredeti neve Louis Andrieux, Molnár Ferenc eredeti neve Neumann Ferenc, Balázs Béla eredeti neve Bauer Herbert, Paul Eluard eredeti neve Eugène Émile-Paul Grindel, Maxim Gorkij eredeti neve Alexej Maximovics Peskov, Virginia Woolf eredeti neve Adeline Virginia Stephen, George Orwell eredeti neve Eric Arthur Blair, Marilyn Monroe eredeti neve Norma Jeane Mortensen, Marguerite Yourcenar eredeti neve Marguerite de Crayencour, Woody Allen eredeti neve Allen Stewart Konigsberg.

²⁵ <http://www.ucl.cas.cz/edicee/data/prirucky/bibliograficke/BJH/SZP.pdf>.

²⁶ Jana PODSKALSKÁ: *Publicista Petr Kovařík: Jaroslav Hašek dodnes budí rozporuplné reakce.* http://www.denik.cz/ostatni_kultura/publicista-petr-kovarik-jaroslav-hasek-dodnes-budi-rozporuplne-reakce-20130430.html.

²⁷ http://hu.wikipedia.org/wiki/Fernando_Pessoa.

²⁸ J. K. Rowling életrajza. <http://starity.hu/sztarok/j-k-rowling/eletrajz/>.

²⁹ Uo. 10-12.

³⁰ Uo. 16.

³¹ Dr. DÉZSI Lajos: *Jósika Miklós, 1794-1865.* <http://mek.oszk.hu/05800/05804/html/05.htm>.

³² GULYÁS, *i. m.* 19.

³³ GULYÁS, *i. m.* 516., SZ. DEBRECZENI, *i. m.* 522.

³⁴ Uo. 501-512.

³⁵ Melissa KATSOUISOVÁ: *Literární mystifikace*. Nakladatelství XYZ, Praha, 2012. 10.

³⁶ MARINOV Iván: *Aki nem ismerte a betűket*. <http://www.urbanlegends.hu/2010/02/aki-nem-ismerte-a-betuket/>

³⁷ Javier MARTÍNEZ: *Onomacritus the Forger, Hipparchus' Scapegoat?* In: Javier MARTÍNEZ (szerk.): *Fakes and forgers of Classical Literature*. Ediciones Clásicas, Madrid, 2011. 217.

³⁸ RITOÓK Zsigmond: *Onomakritosz*. In: KIRÁLY István (szerk.): *Világirodalmi lexikon* 9. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984. 666.

³⁹ LÁZÁR György: *Dionüsziosz*. In: KIRÁLY István (szerk.): *Világirodalmi lexikon* 2. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993. 754.

⁴⁰ Brian MCHALE: "A Poet May Not Exist": *Mock-Hoaxes and the Construction of National Identity*. In: Robert J. GRIFFIN (szerk.): *The Faces of Anonymity: Anonymous and Pseudonymous Publication from the Sixteenth to the Twentieth Century*. New York and Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2003. 233-252.

⁴¹ KATSOUISOVÁ, *i. m.* 10-12.

⁴² Uo. 218.

⁴³ RADNÓTI Sándor: *Hamisítás*. Magvető, Budapest, 1995., D. RÁCZ István: *Költők és maszkok*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1996., Art LOVER: *a.k.a. – Álneves művészek, művészi álnevek*. Orpheusz Kiadó, Budapest, 2006., CSÁNYI Erzsébet (szerk.): *Alteregó. Alakmások – hamismások – heteronimák*. Bölcsészettudományi Kar – Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, Újvidék, 2010., POLGÁR Anikó – CSEHY Zoltán: *Mögöttes én-ek. A szereplőrá változatai – tipológiai vázlat*. Partitúra, 2009/2. 131-137.

KABDEBÓ LÓRÁNT

Nem ér a nevem?

Lengyel András *A mindennapok szemüvegkészítői* című könyvéről

A 2013-as könyvhétre megjelent könyvek közül kiemelkedő érdeklődést, kritikai visszhangot váltott ki egy eredetileg filozok számára készült tanulmányokból összeállított válogatás (Lengyel András: *A mindennapok szemüvegkészítői. Sajtótörténeti tanulmányok*. Nap Kiadó, Budapest, 2013). Nagyra becsült kollégánk pontos tanulmányokat és szövegpublikációkat sorjázó életművéből sikerült egy olyan válogatást összeállítani, ami nemcsak a szűkebben vett szakma érdeklődésére tarthat igényt, hanem egyben a média mai nagyhatalma előéletének vajúdstörténetét tárja az érdeklődő olvasók elé. Hogyan és mikor lett a sajtó világokat rengető hatalommá. Hogyan volt képes a korszak legnagyobb íróit is magába darálva, legjobb képességeiket kihasználva végül is a névtelenségbe visszavezetve felhasználni őket, tehetségüket politika-, sőt történelemformáló erővé *alkalmazni*. Nem íróként váltak klasszikus alkotók a sajtó felhasznált szöveggyártóivá, hanem képességeiket kihasználva, akárha nézeteikkel ellentétes világok képviselőit, sikeres megszólaltatására fizetett alkalmazottakká silányítottan.

Lengyel András azt a modern sajtót mutatja be, ahol az író nem alkotóművészi alkatában jelenik meg, hanem bér munkásként, szövegíróként merül el a történelmet alakító hatalmi harcokban. Miként lesz névtelen újságíróvá korszakos nagyságú klasszikus író. Mert gyakorlattá vált: amit

nem névvel jegyez írója, az nem az ő személyiségének megszólaltatója. Az csak alkalmazotti termék. A magántulajdon szentségének és a szerzői jog mindenhatóságának korában a napi sajtó legtöbb írása személytelen szöveggé alakul. Nem tudni, ki a szerző, ki, hányszor, miképpen alakítja át a szöveget, amíg végül nyomdakész állapotban az újságban olvashatóvá válik. Lengyel András könyve az újságszöveg elkészülésének mechanizmusát fejtí fel. Ezért válhatott a könyvhét legolvasottabb könyveinek egyikévé.

Ugyanakkor a bizonytalanságot is megerősítette. A személyi szerzőség még abban az esetben is bizonytalanná válhat, ha bizonyosak vagyunk a szerző és a szerkesztő személyében. A szöveg olvasmányossá tétele, rosszabb esetben politikai funkciójának hatásossága érdekében ki, mikor alakítja a mondatokat, talán soha nem válik tisztázhatóvá. A világháború és a forradalmak, majd Trianon árnyékában ki tudná mára szövegszerűen tisztázni például a hirhedtté vált Pardon rovat darabjainak szerzőségét. A Kosztolányi-filológia megoldhatatlannak látszó problematikája.

De ne csak ilyen, a téma és az író személye okán egyként izgalmas szöveget nézzünk. Az Est-lapoknál Szabó Lőrinc olvasószerkesztői feladatokat látott el. Leghosszabb ideig a Magyarországnál, ahol egészen az ostromig, a lap 1939-es „államosítása” után is betöltötte ezt a munkakört. Hagyatékában – ki tudja, miért – megőrzött egy különben közömbös napi cikket. Prózai művei kiadásakor sokáig nem tudtuk eldönteni, vajon felvegyük-e írásai közé, hiszen annyi „autográf” javítása van benne, hogy végül egészen más írássá alakult az ő szerkesztői munkája következtében. Végül is kihagytuk. Hiszen más szerző (ki tudja, ki?) szövegét alakította olvashatóvá. A legendás „csőpostán” az olvasószerkesztői véglegesítések garmada utazott le ekként a nyomdába. Azaz, jutott a fogyasztókhoz, az olvasókhoz.

Hogyan kapcsolódik mindez a politikához? Erre ad történeteket a mai érdeklődőknek az évszázaddal ezelőtti múltból Lengyel András. Könyve meglepetés lett? Talán azért is, mert a napilapok az olvasmányosság igénye miatt feltöltődtek szépirodalommal. És a szépirodalom mai fogyasztóihoz a politikai napilapok irodalmi termékei mára már jól kifejlett repertóriumok szűrőjén keresztül készült válogatásokkal juthatnak. Az újabb filológus-nemzedékek is ezeknek a repertóriumoknak a használatával boldogulnak. A Lengyel András megrajzolta Az Est-lapok két évtizedét nekem még végig kellett lapoznom, hogy Szabó Lőrincről készített monográfia-sorozatomban megtaláljam a költőnek a lapban közölt verseit, cikkeit. Lassan haladtam, mert a laphármas híryanagát is áttekintettem, a korszak történelmét ezekből a „napi hírekből” tudtam a magam számára összeállítani. És aztán elő kellett vennem a laphármassal vitában álló más orgánumokat, hogy az ütközésekből próbáljam kiolvasni a végül is megfejthetetlen összefüggéseket. Diákjaimnak mindig is ezt a módszert ajánlom, ez az, ami Lengyel András könyvét is ilyen izgalmas olvasmánnyá teszi.

Persze, amióta elkészült Az Est-lapok repertórium, azóta már csak ezt forgatják a filozok. Így állt össze az Osiris Klasszikusok utóbbi három kötete, Kemény Aranka és Horányi Károly heroikus vállalkozása. Az *Emlékezések és publicisztikai írások*, a *Vallomások*, majd a mostani könyvhéten megjelent *Irodalmi tanulmányok, előadások, kritikák*. És készül folyamatos OTKA-támogatással Horányi Károly újszerű vállalása, a krk.szabolorinc.hu, a költő összes verseinek, versköteteinek, és versvariánsainak monumentális gyűjteménye. Kedves olvasóim, valóban azt hiszik, hogy így meg lehetett volna ezeket a kiadványokat teremteni? Kiindulásul lehetett csak használni a repertóriumokat, kézikönyveket. Amikorra a kötetek és a weblap elkészült, rákényszerültek tanítványaim is arra a figyelmes napilapkövető aprómunkára, ami kinyitotta számukra a modern kor politikai és történelmi megismerését is. Az én valahai munkálkodásom, Lengyel András mostani nagyszerű lapolvasói gyakorlata megkerülhetetlen.

Az első hazai lapkorszern (Az Est-lapok: Pesti Napló, Az Est, Magyarország, az Athenaeum kiadó és nyomda) megalkotói Miklós Andor és az eddig kevésbé emlegetett gazdasági menedzser, Sebestyén Arnold. Viszonylag fiatalon, alkotásuk fénykorában haltak meg, nem érhatték meg a nagy európai változás következtében elkövetkező hanyatlást, sőt pusztulást.

Miklós Andor is, Sebestyén Arnold is – persze jól felfogott gazdasági érdekükben is – magukhoz kötötték a Nyugat nagyságait. Az alapító nagy nemzedéket, majd pedig a háború után induló úgynevezett fiatalokat. Az Est-lapokra azért figyeltem fel, mert ott nőtt fel Szabó Lőrinc, és ott volt az alapító tulajdonos páros bizalmi szerkesztője, a három lap irodalmi rovatának megszervezője a „rejtélyes doktor”, Szabó Lőrinc apósa, Mikes Lajos, aki utóbb sornytóként halt meg az alapító atyák közül a harmincas évek elején.

Szabó Lőrinc minden irányában gesztust tevő emberi mozdulatot nagy hálával tudatosított élete során. Mindig, a legnehezebb körülmények között is. Szabó Lőrincet Miklós Andor támogatta, becsülte, sőt azt is lehetővé tette, hogy megvásárolhassa azt a festményt, amelyet Rippl-Rónai készített a fiatal költőről, és azóta könyvtárszobájának egyik ékessége. Erről a költő 1944-ben, már a német megszállás idején egy finn lapnak adott interjújában is megemlékezett. Az újság kiadója törölte ugyan a megjelent szövegből, de az általam látott, és könyvemben fényképen közölt megsárgult gépirat megőrizte az *Uusi Aura* 1944. április 30-i száma részére készített szöveget: „Aki maga nem zsidó, annak zsidó barátja, szerelme vagy mondjuk zsidó jötevője van azok között, akiknek hordaniuk kell a sárga csillagot – figyelmeztetett egy ismert író. Minden ember jó valakihez, így például én is ajándékba kaptam egyszer egy zsidó kiadótól azt a festményt, amelyet egy híres festőművésznünk festett rólam fiatalkoromban, s amelyet én sohasem tudtam volna megvásárolni magamnak.”

Magam részéről az egész kötetet azért vettem örömmel kézbe, mert hosszú portréban igyekezett életre kelteni Sebestyén Arnold emlékét, jellemrajzát. Megörültem, hogy Lengyel András is felfedezte a lapkonszernnek ezt a háttérben mozgó, kultúra iránt fogékony szervezőjét.

Valóban ő volt az, akinek a vállán nyugodott a lapkonszern menedzselése. Szabó Lőrinc levelezéséből tudjuk, hogy egy 1924. áprilisi újságírósztrájk idején, amikor a lapok nem jelenhettek meg, ő közvetített, és ő rendezte a problematikus viszályt: „Az Est-nél írok most. Még mindig tart a sztrájk, és ki tudja, meddig tart ezután is. [...] Délben még otthon voltam, megebédeltem, s csak 1-tájban jöttem be a redakcióba. Mikes még itt van, várja Sebestyént, aki a mai tárgyalásokról beszámol, és helyzetjelentést ad ki a nagyfejűek számára. Mindennap így van ez, és ellentmondó hírek özöne, bizonytalanság és kimondhatatlan nyomorúság, pénztelenség, Miklós Andor jön, Miklós Andor nem jön, ne is jöjjön, Salusinszky ma elébe utazott Bécsbe, hogy ne jöjjön haza, míg a sztrájk tart, mert itt most nagyon szidják... és ilyesmi. Nem lehet felhasználni a sok szabad időt semmire, [...] Most hallom, hogy a helyzet ma megint szörnyen kiélesedett; talán felosztatják a nyomdászszakszervezetet; az összes munkaadók, más téren is, összefogtak, mert ha ezek megkapják, a többi munkásság is aranyparitást követel. Ma este és holnap délelőtt krízis.” (1924. április 30.)

Alakja Szabó Lőrinc életrajzában is helyet kaphat, méghozzá hangsúlyos szereplőként. 1926-ban, amikor Az Est-lapoknál racionalizálás címén több újságíró elbocsátanak, Szabó Lőrinc is erre a sorsra kerül, jelentősebb végkielégítéshez is jutva. Ugyanakkor a lap lehetővé teszi, hogy gyakori szerepléssel, nemcsak versekkel, de kritikákkal, színházi beszámolókkal, színes jegyzetekkel gyakran szerepeljen, és ezzel némi keresethez juthasson. Ebben hangsúlyos szerepe lett Sebestyén Arnoldnak. Búcsúzó látogatásáról 1926. július 14-ikén így számol be feleségének:

Kedves Klára,

már megint bosszantom, gépen írva levelet, de most az alkalom – remélem – megennyhíti bosszankodását; ezt a pár sort ugyanis csak azért írom, abból az alkalomból, hogy megkaptam végre régóta kívánt írógépet, és szeretném, hogy maga is lássa, még mielőtt hazajön, legalább a betűformát. Én már tegnap délután óta élvezem, gyakorlom magamat az írásban, s némileg úgy érzem magamat, mintha önként és újból beállottam volna első elemistának. De azt hiszem, elég gyorsan fogok emelkedni az osztályok lépcsőjén, s különösen szorgalomból mindig kitűnő osztályzatot fog adni nekem a YOST istene. Jó gép, persze használt, tisztításra is szorul, de megér

így is hárommilliót, esetleg négyet. A direktornak nagyon tetszhetett a kérésem, realitásom egyik bizonyítéka; azért édesítette a búcsút egy írógéppel. Sokszor csókolja

Lőrinc

Élete végén, a *Vers és valóság*ban is felelegeti az adományt: „Mikor 1926-ban *Az Est*nél nekem felmondtak, noha Mikesnek a veje voltam, amin sokan külön elbámultak, akkor körülbelül másfél évig rendszeres alkalmaztatásom nem volt. Verseket és kisebb-nagyobb cikkeket azonban *Az Est*be és a napilapokba írtam. Körülbelül egy év múlva a főszerkesztő (Miklós Andor) újra meghívott a lapjaihoz. [...] Sebestyén Arnold vezérigazgató a felmondással egyidejűleg egy nagy irodai Yost írógépet adott nekem, hogy »legyen munkaeszközöm a kenyérkeresethez«”.

Ez az a kurzív betűs írógép, amellyel az elkövetkező évek műveit készíti, és levelezését folytatja, benne az általa 1927-ben szerkesztett *Pandora* című folyóirat szervezési munkáit. A gép sajátos betűtípusa utóbb a filológiának is nagy hasznot hajt, ugyanis időmeghatározásra teszi alkalmassá a költő gépiratait.

Személyes kapcsolat is alakult a költő és az igazgató között. Megint csak Lengyel András alkat-rajzát kiegészítendő idézhetem Szabó Lőrinc 1929. szeptemberi látogatását a Semmeringen tüdőbetegségét kúráló főnöknél. A költő akkor már ismét javában a lapkonszern munkatársa. Bátyjával a Raxra kirándultak, és útba ejtették a találkozás lehetőségét: „Semmeringen a Stefanie-ben szálltunk meg, ahol Barcza járt a minap. Polgári hely, jól éreztük magunkat, rögtön visszagyalogoltunk egy állomásnyit a Kurhaushoz, egy nagy szanatóriumhoz, Sebestyén direktorhoz, akit előzőleg telefonon felhívtam a szállodából, hogy ráér-e. Ráért, hogyne, sőt – minthogy épp rövid sétáját tette – lent megvárt, és úgy mentünk fel hozzá ½ 7-kor. Egy órát beszélgettünk hárman, a legtöbbet ő, hiszen innen Ausztriából is több érdekeset tud Pestről, mint én. Igen kedves volt.”

Hozzátehetem Lengyel András leírásához, hogy Sebestyén Arnold az írókkal való kapcsolatát a maga sajátos módján is tartotta. Mikes Lajos fizette híres könyvelése alapján a szépirodalmi alkotásokat. De úgy látszik, Sebestyén Arnold külön módon premizálta is igazgatóként a szerzőket. Példaként idézzem Szabó Lőrinc megjegyzését a *Fény, fény, fény* kötet házipéldányában: „Sebestyén Arnold direktor e versért 3.000.000 koronát adott. (Lehet, hogy csak előleg volt.) Kérés nélkül.” De visszatér erre még a *Vers és valóság*ban is: „*Akkor se, vagy csak akkor?* – A legtöbb honoráriumot hosszú évek határai között ezért a versért kaptam Sebestyén Arnoldtól, *Az Est* kiadóhivatali igazgatójától, aki tüdővészben halt meg elég fiatalon.”

Ami pedig ritka esetnek számít a költő kötetei esetében, első *Válogatott Versei* gyűjteményében, 1934-ben, halála után a különösen díjazott verset dedikációval is ellátja: „Sebestyén Arnold emlékének”.

És ha már Szabó Lőrincel kapcsolódtam, hadd idézzem a költő példáját, amely éppen Lengyel András könyvének a sajtóhatalomról szóló eszmefuttatásait erősítheti meg. Nem a költőt és íróbarátait (Németh Lászlót, Kodolányit, sőt a védelmükre siető Illyés Gyulát is) sújtó közismert 1945-ös igazolási eljárás sajtóvisszhangjára utalok ezúttal, hanem azokra a tudatos sajtóbeli védő megnyilatkozásokra, amelyekkel Szabó Lőrinc zsidó származású barátja majd egy másik esetben író-fordító kollégája védelméhez kapcsolódik a sajtó által hangsúlyossá tett megnyilvánulásokkal.

Az első az 1939-es berlini előadásával kötődik. Már majdnem a háború, itthon pedig a második ún. „zsidótörvény” idején járunk. A költő interjújában azt hangsúlyozza, hogy nem szokatlan esemény az ő előadása, hiszen „[a]z Ungarisches Institut minden évben rendez ilyen előadóestet. Többnyire tudósok kapnak rá meghívást, költő eddig három ízben jutott szóhoz: Babits Mihály, Kosztolányi Dezső és most Szabó Lőrinc”. Majd pedig az előadás szövegének technikai elkészítését magyarázza el, benne a pályakezdése Centrál-beli, Babits-közel társaságához tartozó atyai barátját külön, név szerint emlegetve: „Kicsit izgatott voltam előzőleg, bevallom, mert ez volt az első német nyelvű előadásom. A kislányom tanárnője fordította le és aztán Horvát Henriekkel gyúrtuk át, hogy minden tekintetben kifogástalan legyen.”

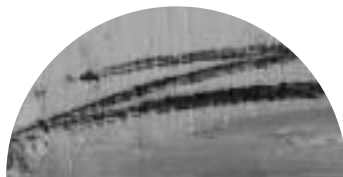
A másik a weimári írótalálkozóval kapcsolatos utalás, hasonló céllal: „A sziklaszálló óriási éttermében, amely az egykori wartburgi várkantin helyén áll, a banketten [...] szemközt Drieu la Rochelle, a Nouvelle Revue Française szerkesztője. [...] a francia szerkesztő és sprecher pesti–párizsi ismerősök felől tudakozódott – valaki felől, aki Párizsban járva sűrűn felkereste, és most hadifogoly »valahol Európában«, és Gyergyai Albertről, akit igen melegen emlegetett”. Ez pedig az Illyés szerkesztette Magyar Csillag 1942. december 1-i számában jelent meg, és része lehetett annak a mentőakciónak, amelyre ezt a német „kollaboráns” szerveződést használták ki a szervezet főtítkárával, Carl Rothéval, éppen a wartburgi kirándulást követően (melynek történetét Kiss Noémi adja elő Németországban is visszhangos tanulmányában és Bécsben is megjelentetett forráskiadványával a Miskolci Egyetem Szabó Lőrinc Kutatóhely első füzetében, megtalálható az interneten a www.szabolorinc.hu weblapon.)

Elkalandoztam? Valójában Lengyel András tájékozódásaihoz kapcsolódtam. Könyve ugyanis filológiai indíttatású, de azt lényegesen túllépő tájékozódó esszék láncolata. Ha írásainak filológiai következtetései esetleges vitakozó kedvet fel is kelthetik, meg sokszor a szerző maga is a további kutatás felé irányítja a figyelmet (különösen a Pardon-rovat és az

Új Nemzedék cikkek tárgyalásakor), de problémafelvetései és adatkezelése mindig izgatott továbbgondolkodásra készítetnek. „Állóvizek” felborzolásai: tények felvonultatásával. Vérbeli esszék, melyeknek joggal ott a helyük a Nap Kiadó Magyar Esszék sorozatában. Lengyel András könyve megérdemelt könyvheti sikert kiváltó kötet.

Hadd emeljem ki írásai közül a számomra leginkább meggondolkodtatót, a balladás hangvételő, keserű utóérzést kiváltó, példásan megformáltat: *Az Apostol-ügy (Egy 1920. őszi Kosztolányi-cikk sorsa)*. Filológiai sziklaszilárd, lélektani megroppanások bemutatásával teljes történet, mely a kor sajtóviszonyaira a legszabatosabban rávilágító írás. Egy tragikus megbicsaklás „elsikálásának” elbeszélése. Ha ilyen dolog a legnagyobbakkal is megtörténhetett, megértem jóanyám kétségbeesését, amikor ifjúságomban egy pillanatra megnyílt előttem az újságírói pálya. „Csak nem akarsz te is Csutak Kóbi lenni?” – kérdezte rám nézve nagy megdöbbenéssel. Ugyanis az ő ifjúságában volt egy újságíró Gyöngyösön, akit csak így, ezzel a gúnynévvel emlegettek. A huszadik századi sajtótörténetben ez a fordulat is jelen lehetett. Csak sajnálhatjuk, hogy egyben irodalomtörténeti eseményként is számon kell tartanunk.

És még egy záró megjegyzés a filosz kollega számára. *A Szegedi Népszava „gleichaltolása”* című írása egyik szereplőjének életútját elvarratlanul hagyta. A szociáldemokrata „központi elvtársak” Máté Ivánt küldték új felelős szerkesztőnek Szegedre, amikor a helyi kommunisták támadást indítottak a nagy múltú neves helyi szerkesztő ellen. De felette egy hét alatt eljárt az idő, szinte még meg sem érkezhett hivatalát átvenni. Nem lett rá szükség, a pártfúzió eseményei ugyanis felgyorsultak. De a történetből az már nem derül ki, hogy Máté Iván barátom nemsokára vagy hat évig börtönlakó lett. Bűne nem volt, a szocdem párt balszárnyához tartozott, igazi kis hal volt valójában. Ámde szellemeskedő nagy szájjal bírt. Amikor lefogták, közölte: ő ismeri a szovjet párttörténetet, kéri a vallomását, mindent aláír. Minden ment is volna simán, ha nem kérdeznék rá igazi „bűnére”. Mit is mondott Rákosi elvtársról? Ha nem ismétli el, akkor azért verték volna. Ő becsületesen elismételte: rá olyan benyomást tesz, mintha egy garni szálló portása lenne, akitől, némi pénzbeli juttatás ellenében leányt is lehet rendelni. Ezért pedig kiverték a fogait. Utóbb sajnos találkoztam nevével bizonyos listákon is, Faludy Györgyről is jelentett talán. Ki tudja? Én a börtönének utáni újságíróval Miskolcon ismerkedtem meg. Lexikon helyett használtam, és szerkesztőként politikai tanácsadómnak tartottam. Naponta találkoztunk, idegromcs volt már ekkor, de ragaszkodó, hűséges, tág látókörű barát. Én sok mindent köszönhetek neki.

JUHÁSZ ZOLTÁN

Disputáció és liber gradualis

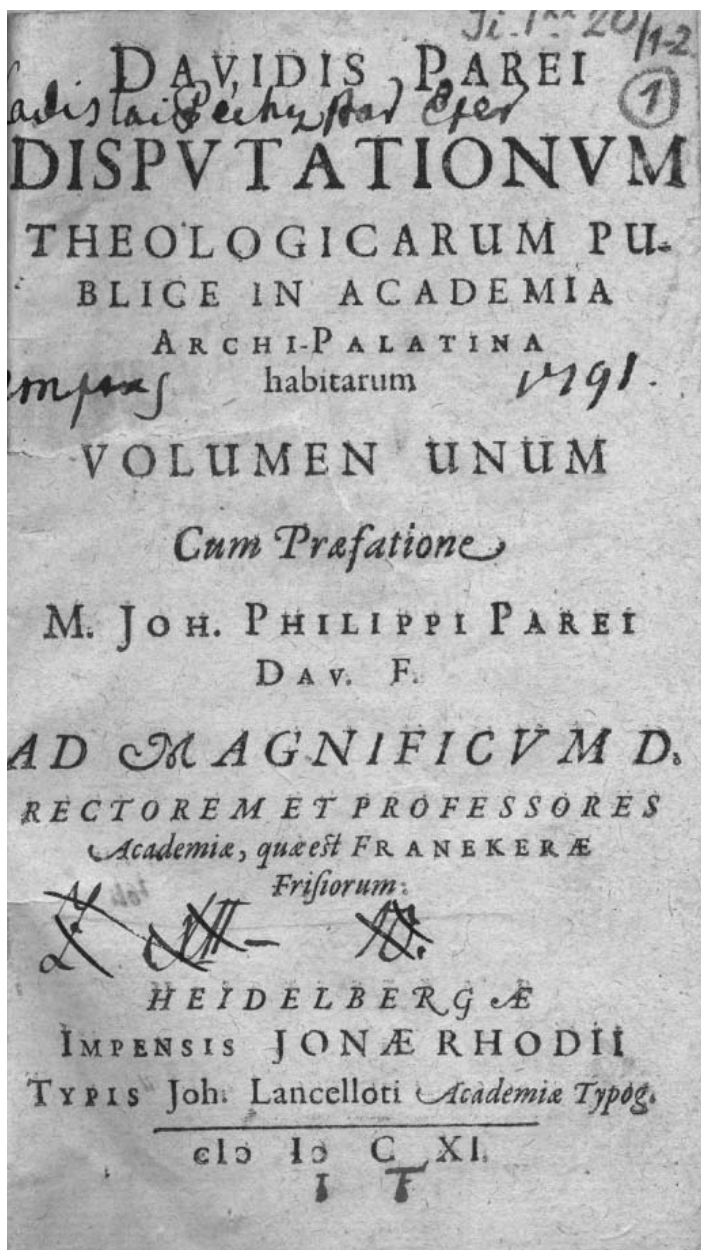
Műfajok és módszerek

A lét értékvilága az emberiség legnagyobb részére nem közvetlenül mutatkozik meg, hanem hagyományként öröklődik, s ez az egész életét meghatározza. A korunkbeli társadalom ezért – nem feltétlenül merő humánumból – ezt az ősz-tekinélyt kezdi ki, és igyekszik helyette korszerűt alkotni. Ez így volt az újkor eleji Európában is: szembekerült egymással az értelem és a hit, a hatalom és a szabadság, valamint az emberi értelem és az Isteni Szó (ti. a kinyilatkoztatás). A középkori lovagi torna helyébe lépnek már az iskolaévek kezdetén a vetélkedések (lat. *aemulatio*), a tervszerűen lefolytatott mérkőzések (lat. *concertationes*) és nem utolsósorban a dolgozat tárgyát képező *disputációk* és a *liber gradualisok*.¹

A főiskolai disputációk és szerzőik

A *disputa* (megbeszélés) az egyetemi oktatás sajátos módszere főként a teológiai és filozófiai karon. Iskolai keretek között a tanár felügyelete mellett zajlott szigorú szabályok szerint. A *defendens* (védő) által előadott tétel igazságát egy *obiiciens* (ellenfél) megtámadta, majd szigorúan szillogisztikus formákban vitatták. A végeredményt a tanár fogalmazta meg. Az *ünnepélyes dispután* egy tanár terjesztette elő a tételt, s bárki vitába szállhatott vele. A középkorban a vizsgáknak legtöbbször *disputa* formája volt. A könyvnyomtatás előtti korban a *disputának* igen nagy szerepe volt a pontos, tudományos gondolkodásra nevelésben.² A későbbi évszázadokban a protestánsoknál ez a szerepe megmaradt, a katolikusoknál a hangsúly a *liber gradualisok* felé tolódott el.

A *disputákkal* kapcsolatban érdekes anyag az ún. *athenaeum illustre*.³ A

David Pareus disputációja -> Ii. I. 20/1. (Davidis Parei Disputationem theologicarum)

holland ifjak a vizsgált évszázadban általában 16–18 éves korukban fejezték be a számtalan latin iskola egyikében folytatott középfokú tanulmányaikat, amit az esetek többségében valamelyik egyetem látogatása követett. A tapasztalat azonban azt bizonyította, hogy a diákok jelentős része még nem rendelkezett az egyetem elvégzéséhez szükséges tudással. Az illusztris iskolák elsődleges feladata tehát e hiányzó ismeretek átadása, a jobb felkészítés volt.

Dirk van Miert nem volt könnyű helyzetben kutatómunkája kezdetén, ugyanis az amszterdami illusztris iskola XVII. századi történetéről csak nagyon hiányos adatokkal rendelkezünk. A vizsgált időszakban nem készült *album studiosorum*, mely a beiratkozott diákok legfontosabb adatait tartalmazza: származási helyük, életkoruk és szálláshelyük címe mellett többek között választott tanulmányaikat. Van Miert megfelelő levéltári anyagok hiányában egy ilyen lista készítésére nem vállalkozhatott, meglepte azonban az olvasót egy részletes disputációs jegyzékkel. A disputációknak, melyek a korabeli oktatás szerves részét képezték, két fajtája ismert. A *disputationes exercitii gratia* célja a gyakorlás volt. A hallgatónak (*respondens*) egy adott professzor vezetésével meg kellett védenie bizonyos téziseket. A *pro gradu* disputák már a doktori fokozat elnyeréséért folytak. Az amszterdami illusztris iskolában ez utóbbi megszerzésére nem volt lehetőség, gyakorló disputákra ellenben gyakran sor került, s a nyomtatásban is megjelent füzetecskékből szerte a világon sok fennmaradt. Ezek a disputációk természetesen nem pótolhatják a diáknévsort, de tartalmazznak sok hasznos információt (ajánlásokat, üdvözlő verseket stb.), amelyekből következtetni lehet az adott *respondens* kapcsolataira. Emellett maguk a tézisek sok mindent elárulnak az oktatás színvonaláról, s a megvitatott kérdésekről.⁴

Zoványi Jenő cikkében⁵ részletesen olvashatunk és tájékozódhatunk arról, hogy miként működtek az egyes disputációk, mi volt a szerepe a *defendens*nek és az *opponens*nek, az elnöknek vagy éppen a többi diáknak. Mind a katolikusoknál, mind a protestánsoknál a legfontosabb cél az volt, hogy kiképezzék növendékeiket arra, hogy hitüket meg tudják védelmezni. Ezért azt látták leghatásosabbnak az elöljárók, ha a hallgatók gyakorolják a vitatkozásokat. A nyilvános disputációkon jelen volt egy vagy több tanár, de mindenképpen a diáksereg. Tényleges szerepe itt az elnöki tisztet betöltő tanáron kívül a *defendens*nek, az *opponens*(ek)nek volt, akik az ifjúság köréből kerültek ki. Az *opponens* feladata volt a kitérített tárggyal kapcsolatban ellenvetések feltenni a *defendens* részletes előadása után, nemcsak a hallott előadással kapcsolatban, hanem a *defendens*sel előre ismertetett állásfoglalás alapján. A *defendens* megadta feleletét az észrevételekre és a felvetésekre, és egyben részletesen indokolta is a saját állásfoglalását. Amikor befejezte mondanivalóját, az elnök is hozzászólt az elhangzottakhoz, de a vita eredményeit és tanulságait mindenképpen

összegezte.

Ezeket a disputációkat még csak ritkán nevezhetjük doktori értekezéseknek. Említhetők ezeken a neveken: dissertatio, disquisitio, exercitatio, diatribe.⁶ Az eredeti doktori értekezés a *dissertatio inauguralis* (szónoki értekezés). A doktori értekezések szerzői a doktorjelöltek voltak, míg a nem doktori értekezéseknek minősülő munkák nagy részét, talán elcsodálkozunk, nem azok az ifjú hallgatók írták, akiknek neve defendensként vagy respondensként fel volt tüntetve. Ők leginkább tolmácsolói voltak az elnöklő professzoroktól származó dolgozatoknak. Ha ez még első látszatra nem is volt nevezhető valódi, önálló irodalmi tevékenységnek, de szellemi munkával járt, amely megadta a jogot, hogy a munkát önálló, alkalmi címlapon ajánlhassák barátainak, jótevőiknek.

A disputációk bemutatására aligha találhatnánk jobb példát David Pareus református igehirdető életművénél.⁷ Pareus a felső-sziléziai Frankensteinben 1548. december 30-án született. Apja jómódú földbirtokos. Református tanítója biztatására a prédikátorságot választotta, majd Heidelbergben a Sapientia Kollégiumban lett tanár. Prédikátorként és tanügyi pályán működött. A heidelbergi egyetemen 1587-ben elnyerte a filozófia mestere (magiszter) fokozatot, közben egyháztanácsos is volt. 1588-ban teológiai doktorrá avatták. A Heidelbergi Akadémián először az újszövetségi szentírástudomány előadója lett, később az ószövetségié is. Ekkor találta meg, már tanárként, igazi hivatását: a disputációk legkiválóbb irányítója és szakértője lett. Ellenfeleiről – akiket ő tett meg gondolatvilágában ellenfeleinek – eleve rosszhiszeműséget feltételezett, és vehemenciával fogott legyőzésükhöz. Ezt tette az „imposztor jezsuiták” ellen is, Bellarmin Róbert gyakran volt célpontja. Egy-egy témát „Collegium”-nak nevezett el, és minden disputációnak leírta témáját néhány sorban összefoglalva.

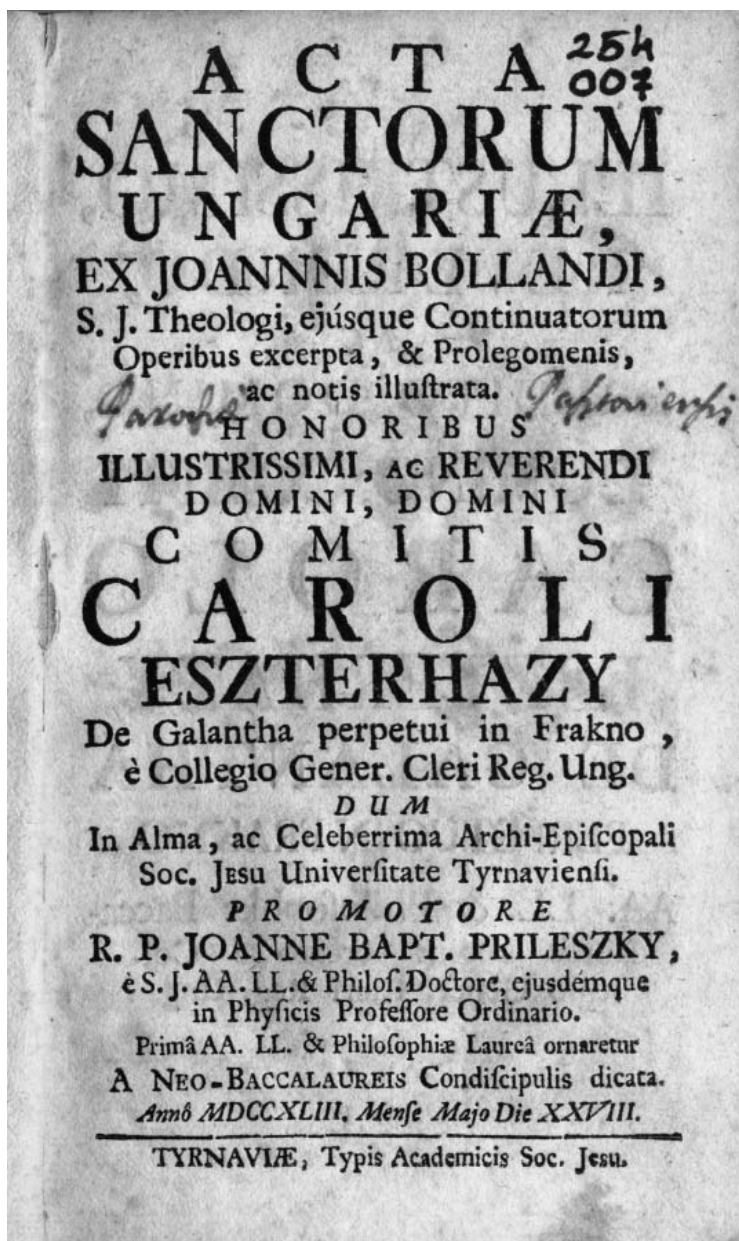
Megjegyezzük, hogy Pareusnak nem minden kidolgozott disputája került előadásra; azonban a most bemutatandó disputációk mindkét darabja precízen kidolgozott és elhangzott alkotásainak körébe tartozik.⁸ Az első kötet címe: *„A fejedelmi udvari Akadémián tartott nyilvános teológiai disputációk első kötete. Előszó Johannes Philippus Pareustól. Impresszum adatai is megegyeznek a testvér kötetével.”* Maga a vita 1610. június 16-án, két magyar szereplésével zajlott. Témája: a római pápáról, a Bellarmin Róbert által leírt álegyház főpapjáról és Krisztusnak, a nagy főpapnak, az Írásokban megalapozott igaz egyházáról. Kevés példánya ismert, Egerben sem volt RMK-ként nyilvántartva. A Pótlások 2. kötetében található. Érdekes, hogy itt egy disputában két felelő van. A második kötet címe: *„Teológiai kollégiumoknak és csaknem minden teológiai hallgatónak vitatkozásai, amelyek által az igaz egyetemes teológia áttekinthetően és változatosan kifejtésre kerül. Első szakasz.”* A kiadás költségeit bizonyos Jonas Rhodius viseli, a nyomdászati munkát Johannes Lancelotti végzi.

Akadémiai nyomdász. A kiadás éve: 1611. A szóban forgó disputa RMK-ként csak a Szabó-Hellenbrandt Pótlásában (2. füzet) szerepel. A lelőhelyeket feltűntető jegyzet alapján igen ritkának mondható. Nem vizsgakönyv, hanem disputációgyűjtemény, amely az 1599. április 11-től 1609. március 11-ig terjedő időközben tartott disputák anyagából áll. Az 1. Collegiumnál a disputációk eleinte hetente követik egymást, majd kevésbé rendszeresek. A témák az elméleti teológiától kezdve a házasságjogig terjednek, cáfolni szándékozván a „pápista” tévedéseket. A növendék itt nem opponensnek van írva, hanem „respondens”-nek, azaz felelőnek. Ezek a felelők egytől egyig magyarok. Érdekes volna tudni, hogy kinek az ötlete volt összeállítani ezt a kizárólag magyarokból álló gyűjteményt.

A hosszú életű kifejezések jelentésváltozáson esnek át. Ez még inkább akkor várható, amikor az első ismert nyelvből holt nyelv lesz. A disputa kifejezés fénykora évszázadokig tartott, átélte a középkorban kialakult egyetemek életét. A reformáció idején hirtelen valódi hitviták megnevezésére szolgált, az utána való restauráció idején ismét az ember kifejezési készségének megcsillogtatására alkalmazzák, majd a XX. században a *discussio*⁹ kifejezéssel szinonimaként kezdik használni. Mindkettőről állítja a szócikk szerzője a következőket: vita a tanításban felvetődött kérdésekről a tanulók között, részkérdések fejtegetése a tanár vezetése alatt termékeny didaktikai eszközül szolgál. Némi pontosításra szorul azonban a tény: a mai „disputál” kifejezés kedélyes eszmecserét fejez ki, de eredetileg a latin nyelvben a „*disputare*” valójában azt jelenti: „fejteget, vitat, vitázik”, a „dis” elem jelentése: „szét”, a „putare” pedig azt jelenti: „tisztáz, felbecsül, vél”.¹⁰ A diszkutál eredeti jelentése: szétráz, széztúz; a „dis” elem jelentése: „szét”, a „quater” jelentése: „ráz, üt”, összességében a szó értelme: a vitapartner érveit szétrázni.¹¹ A XIX. században K. G. Scheibert a kateketikában alkalmazza a két kifejezést, majd didaktikai eszközzé minősül azáltal, hogy „drámai” eszközzé válik a közös osztálymunkában. A hajdani disputák szigorú bírāja helyett, aki ítélt, most a pedagógus az észrevétlen segítő.¹² Ha mindezeknek gyakorlati hasznát nehéz volna értelmezni, annak illusztrálására mégis alkalmas, hogy a kommunikáció milyensége mennyire függvénye a nyelvnek, amelyen elhangzik a mondanivaló.

A liber gradualis

Amit ma információnak mondunk, annak legfőbb őrzője és tárolója a könyv, amelyet egyre inkább igyekszik az emberiség elektronikus, digitális valóság formájában helyettesíteni. A forrás azonban még így is nagyon sok esetben a könyv marad. Most olyan könyvféleségre szeretnénk felhívni a figyelmet, amelyet maga a könyvtudomány sem méltatott eléggé. Ez a könyvféleség az ún. *liber gradualis*, amely rendkívül értékes kultúrtörténeti

Eszterházy Károly püspök liber gradualisa (Acta Sanctorum Ungariae 1. kötet)

adatokkal szolgál; sőt megállapítható róla, hogy adatainak sokféleségét, mennyiségét tekintve kiváló forrása lehet annak az informatikának, amely kevés fáradsággal nagy mennyiségű adatokhoz kíván hozzájutni. A bemutatandó műfaj a kultúrtörténet, iskolatörténet, történelem, pedagógia számára jelentős mennyiségű konkrét adattal képes rendelkezésre állni. A liber gradualis feldolgozása során foglalkozunk magával a műfajjal, azokkal a személyekkel, akiket ez érint, akár mint az illető mű főszereplője vagy mellékalakja, valamely testület tagja, vagy éppen szponzora. Bemutatjuk, hogy egy merőben pedagógiai intézmény egyoldalas hirdetéséből hogyan alakult ki egy személyes, hivatalos és nem hivatalos adatokat tartalmazó, konkrét meghívóként szolgáló, jutalomként és ajándékként szétesztott könyvféleség. Kibővívte a promócióval kapcsolatos adatokkal, reprezentatív megjelenést öltve, vagy szerény kisalakú könyvalakban megjelentetve.

A kiindulópont mindössze egy egyoldalas hirdetmény volt, de a legfontosabb adatokat tartalmazta. Fordítás: *„Tételek a filozófia hét fő részéből kiszemelve, amelyeket éppen annyi, a hét szabad művészet baccalaureusa, akik a Jézus Társasági, Érseki Mainzi Kollégiumból valók, a tanulmányok felelevenítése céljából megvédtek, M. Valerando Sartorio Insulensi, ugyanazon kollégium filozófiatanára elnöksége alatt az Úr 1565. évében.”*¹³ Ez alatt találunk még egy feliratot, amely minden bizonnyal utólag (egy későbbi kutató révén) lett rányomva az eredeti lapra, gót betűkkel: *„Egyike a legkorábbi, Mainzból való első vizsgatétel-jegyzéknek.”* Előre bocsátjuk, hogy ez a liber gradualis először csak „libellus”,¹⁴ mivel anyagiakban nem bővelkedő hallgatók viselték a költségeket, kurzustársaik vagy éppen egy másik kurzus számára.

Sajátos helyet foglal el az Eszterházy Károlyval kapcsolatban létrejött művek között az *Acta sanctorum*, amely életének egy fontos mozzanatával, középfokú tanulmányainak befejeztével áll kapcsolatban. Ez a munka ún. vizsgakönyv, amelyet, mint mondtunk, liber gradualisnak is hívunk. Ez leginkább a felsőfokú, kivételes esetben a középfokú oktatás ünnepélyes befejezésének dokumentuma. Az újkorban, és ott is csak a XIX. században indul meg a doktoranduszok disszertációírási tevékenysége, amely felváltja majd az előző formát. Eszterházy életének fontos fordulópontja volt középfokú tanulmányainak befejezése a nagyszombati jezsuita intézményben, amelyet még kihangsúlyozott az is, hogy Mária Terézia – a címlap tanúsága szerint – ékkövekkel kirakott feszületet adományozott a fiatal nemes ifjúnak.

A kisdíák Eszterházy Károly 1741-ig a pozsonyi jezsuita gimnáziumban tanult, majd 1741-ben a jezsuiták által vezetett filozófiai kurzusra került. 1741-ben kapta meg a baccalaureatusi fokozatot, és egyben ezen alkalommal kezdte meg egész életét végigkísérő szponzori tevékenységét, amely jelen esetben azt jelentette, hogy évfolyamtársai helyett is magára

vállalta az ajándékkönyv kiadásának költségeit, amelyet társai ugyanolyan ünnepélyesen megköszöntek neki, mintha nem is közülük való lett volna. Az ajándékkönyv ez alkalommal a híres Johannes Bollandus nagyszabású *Szentek élete* című munkájából való válogatás volt, amely a magyar szenteket mutatta be, bár nem magyar nyelven, hanem latinul, és az összeállító neve is hiányzott. Mint hazai vonatkozású mű, feltétlenül értéket jelentett a magajándékozottaknak.

A címlapon olvasható az ajándékkönyv címe és a szponzor, azaz Eszterházy Károly neve, majd a baccalaureatus fent nevezett személyei, az egészét irányító professzor neve, az avatandók neve, az időpontok; de mindez csak előkészítés a soron következő részekhez. Szándékosan adjuk vissza a gondolatzuhatagot az eredeti külalakot követve, ahol egy-egy fellélegzést csak néhány szónál érezhetünk, megkísérelve a magyar fogalmazás követelményeit a latin nyelv törvényeivel összeegyeztetni.

A cím fordítása: *„A magyar szentek cselekedetei Bollandus Johannes jezsuita szerzetes, az ő követői és más szerzők műveiből kivonatolva, előszóval és jegyzetekkel ellátva. Tisztelettel felajánlva gróf Eszterházy Károlynak, a Collegium Generale növendékének, amikor az Érseki, Jézustársasági Nagyszombati Egyetemen Prileszky János rendi tanár promótorságával – aki a szabadművészetek és a filozófia doktora, a természettudományok tanára – amikor ő a szabadművészetek és a filozófia első koszorújával díszítetik. Felajánlók az új baccalaureus tanulótársak, 1743. esztendőben, május 28-án.”*

Ezt az első doktori fokot a címlap verzóján már baccalaureatusnak nevezi a könyv. Az ajánlást az évfolyamtársak írják, Borromei Szent Károlyhoz hasonlítva Eszterházy Károlyt – ő ugyanis a védőszentje – és kijelentik, hogy ő máris méltó infulás, azaz püspöksüveggel járó magas egyházi tisztségek viselésére. Érdekes, hogy ezután található a feltétlenül Repszeli Lászlótól származó bevezetés, amely az ajándékkönyv része, és ezután található az összes többi avatandó avatási ünnepségére készített meghívó. Ennek kissé rövidített fordítása a következő:

„A hatalmas Isten segítségével, itt az Érseki, Jézustársasági, Nagyszombati Egyetemen, főtisztelendő Repszeli László erkölcsstan professzor, valamint az ő filozófiai fakultás dékánusa idején, az igen kiváló, tisztelendő jelöltek az Egyetem Aulájában az 1743. évben, május 28-án, reggel 8 órakor az elsőfokozatú szabadművészeti és filozófiai laureával díszítettnek, Prileszky János a fizikai tudományok professzorának promótori működése által.”

Ezután található a „katalógus”, első helyen Eszterházy Károlyval, majd még 44 évfolyamtársával. A felsorolás minden bizonnyal a tanulásban felmutatott teljesítmény alapján történt. A következő lapok az eddigi adatokat bővítik tovább. Ezek közül az első, hogy a tanulótársak köszönetet mondanak grófi jótevőjüknek. Az eddigi cím bővül, hiszen szerepel az

eruditus dominus (kiművelt úr); és az is ott áll, hogy őt is most avatták, hiszen ő is velük együtt *recens creatus* (éppen most avatott, mint ők). Ezt a megszólítást követi egy hat lap terjedelmű írás, amelynek rövid tartalma: ők is gratulálnak Eszterháznak, megdicsérik családját, példát állítanak szeme elé; Borromeo Szent Károly milánói püspököt, akinek a nevét viseli. A befejező szó: Tisztelőd! Mai szemmel talán mosolyt csal az arcra, olvasva az alábbiakat: „Studiosissimi, condiccupuli, neo-baccalaurei...” A jó barokk felsőfokot saját maguknak is adományozzák a tanulótárs új baccalaureusok, amikor szerényen: *studiosissimusnak* (jelentése: igen-igen tanult) nyilvánítják magukat, mivel az alapszó is azt jelenti már, hogy valaminek gondosan utánajáró, magát tanulmányokra adó tudós ti. egyén.¹⁵

Az olvasó az ajándékkönyvről ezután kap ismertetést. Ebből megtudja, hogy a bollandisták által elindított *Szentelek életének* tanulmányozása váratlanul arra irányította a figyelmet, hogy mennyinek van magyar vonatkozása. Ezért készítettek belőle kivonatot, amelynek első része az egyházi év első felében ünnepelt szentelek életét tartalmazza. Előre bocsátjuk, hogy a második kötet szintén szerepel liber gradualis ajándékkönyvként, a műveket összegyűjtő neve most is ismeretlen marad. Csatlakozik az előzőhöz egy rövid nyilatkozat, amely szerint ő (ti. a sorozatból válogató szerző) a szentelek életének ismertetésénél szigorúan ragaszkodik a VIII. Orbán pápa által megadott irányelvekhez. A címadó *protestatio* szó itt tanúsítványnak fordítható. A következőkben megtudhatjuk, hogy mennyire szerencsés, jó dolog az, ami történni fog, ti. a „*gradatio*”, a fokozatban való előrelépés, mind az érsekségnek, mind a Jézustársaságának, mind a Nagyszombati Egyetemnek, a filozófiai szenátusnak, sőt az egész keresztény közösségnek, amely Repszeli László, a *theologia moralis* tanár közreműködésével játszódik le, és a további szöveg szó szerint megismétli az előző oldalon található főcímlapján olvasható szöveget, csupán „*candidatus*” elnevezést találunk a „*gradatus*” helyett. Feltehetően ez a nem teljesen világos értelmű oldal a szokásos hivatalos vizsgaengedély megadását helyettesíti.

Az avatottak névsora – a protokollfüzet újabb része – 45 nevet tartalmaz, Eszterházy itt is az első helyen szerepel. A teljesség kedvéért az ünnepségen résztvevők írásban is olvashatják az ún. *Problémákat*. „Az avatási szertartáson eldöntendő problémák: 1. Vajon életszentség tekintetében a régi, vagy az új Magyarország-e a kiválóbb? 2. Vajon a fémek megtalálására szolgáló mogyorófavesszős kutatás természetes mágiának, vagy babonának tulajdonítandó-e?” „Statikai és kozmografikai probléma: tervezz meg egy statikai-hidraulikai szerkezetet, amely a nap óráin kívül a hetek, a hónapok napját; a hold, a nap és a többi bolygó állását is képes megmutatni, ennek összes fő jelenségeit megjeleníteni.”

Az *Acta Sanctorum* folytatása a filozófiai doktorátus alkalmából készült. Ez a mű is anonim, de összeállítója ugyanaz, mint az elődjéé: Prileszky

János professzor. Tárgya is ugyanaz: a magyar szentek ismertetése. Ebben a kötetben azonban a július hótól az év végéig terjedő időszakban ünnepelt szentekkel találkozunk. A cím fordítása: *„A magyar szentek cselekedetei Bollandus Johannes jezsuita szerzetes, az ő követői, és más szerzők műveiből kivonatolva, előszóval és jegyzetekkel ellátva. Második rész. Tisztelettel felajánlva Eszterházy Károly grófnak, a Collegium Generale növendékének, amikor az Érseki Jézustársasági Nagyszombati Egyetemen Prileszky János kiérdemesült tanár promótorságával, a szabadművészetek és a filozófia legmagasabb koszorújával díszítették fel. Felajánlók az új filozófiai doktorok, az 1744. esztendőben, július 7. napján.”* Az ajánlást egy egész oldalas megszólítás vezeti be. Tartalma a szokásos panegirikus stílusú magasztalása a közülük való társnak. Majd itt is található a jelen mű előzményéhez hasonlóan, de az új helyzetnek megfelelő meghívó, amelyet az egyetem kancellárja bocsátott ki.

„A hatalmas Isten segítségével Graff Gabriel jezsuita szerzetes, az Érseki Nagyszombati Egyetem kancellárjának idejében. Az üdvösség 1744. évében, július hónap 7-én reggel 8 órakor a kiváló, tisztelendő baccalaureusoknak a Jezsuita Akadémia dísztermében a legmagasabb filozófiai laurea kéréséhez szükséges engedély (licentia) adatik meg a fent nevezett (kancellár) által, azután Prileszky János kiérdemesült filozófia professzor promótorságával részesülnek a filozófia magiszteri és doktori fokozatban.”

A meghívást követi a katalógus, de itt már nincsenek annyian, mint a baccalaureatus alkalmával voltak, itt mindössze 25 jelölt van az előző 44 jelölttel szemben. A legelső helyen most is gróf Eszterházy Károly áll, őt követik a többiek, tanulmányi eredményeik sorrendjében. Itt is megtalálható a probléma, amely az ünnepségen döntendő el: *„Vajon a vallás, vagy a katonai erő tekintetében túntek-e ki jobban Magyarország első századai?”* Az ezután következő, olvasókhöz intézett előszó már az ajándékkönyv szerves része. Vizsgatételek ebben a műben nem találhatók, feltehetően azért, mert a meghívás kizárólag a doktorra, magiszterre avatás ünnepére szólt.

Úgy véljük, hogy a mondottakkal megfelelően szemléltettük a jezsuita iskola két fő módszerét. A disputák és a liber gradualisok magasztosak, fennkölték.¹⁶ Mindazonáltal különleges voltuk jelzi, fontosságuk elévülhetetlen. Van üzenete, mondanivalója a mai kor embere számára is: ajándék a megérdemelten megszerzett és elért vizsgák, fokozatszerzésekben közreműködő személyeknek.¹⁷

Jegyzetek

¹ FINÁ CZY Ernő: *A renaissance-kori nevelés története*. Hornyánszky, Budapest, 1919, 262.

² DIÓS István (főszerk.): *Magyar Katolikus Lexikon*, 2. kötet. SZIT, Budapest, 1993, 261-265.

³ Jeles Athaeneum (jeles iskola). Hollandiában az Amszterdami Egyetem elődjének tekintendő.

⁴ Dirk VAN MIERT: *Illuster onderwijs. Het Amsterdamse Athenaeum in de Gouden Eeuw*, 1632–1704 (Illusztris oktatás. Az amszterdami athenaeum az arany évszázadban, 1632–1704). Bert Bakker, Amsterdam, 2005, 431. Eredics Péter: *Az amszterdami athaeneum illestre az arany évszázadban (1632-1704)*. Klió, 15. évfolyam. <http://www.c3.hu/~klio/klio063/klio135.htm>.

⁵ ZOVÁNYI Jenő: *A főiskolai disputációk és szerzőik*. Protestáns Szemle, 45. évf. I-XII. füzet (1936), 528.

⁶ Dissertatio: értekezés; disquisitio: megvizsgálás; exercitatio: előző csatákban szerzett gyakorlottság; diatriba: a tanulmány és a párbeszéd ötvözéséből keletkezett műfaj.

⁷ SZABÓ Károly – HELLENBRANDT Árpád: *Régi Magyar Könyvtár III. kötet. Pótlások, kiegészítések, javítások*, 2. füzet. Közread. OSZK, Budapest, 1991.

⁸ II. I. 20/1. és II. I. 20/2. kötet.

⁹ Joseph SPIELER: *Lexikon der Pädagogik der Gegenwart Band I.*, Herder Verlag, Freiburg/Breisgau, 1930, 545-546.

¹⁰ TÓTFALUSI István: *Idegenszó-tár*. Tinta Kiadó, Budapest, 2004, 217.

¹¹ TÓTFALUSI, i. m. 220.

¹² SPIELER, i. m., 546.

¹³ Bernhard DUHR: *Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts*. München, Regensburg, 1921. G. J. Mainz. Monumenta Paedagogica, Bd. 16.

¹⁴ Ugyanis a liber gradualis egy átlagos méretű, a libellus pedig ennél kisebb méretű nyomdaterméket jelent.

¹⁵ FINÁLY Henrik: *A latin nyelv szótára*. Franklin Társulat, Budapest, 1884.

¹⁶ A tanulmányban olvasható latin elemeket dr. Surányi Imre, a német forrásokat a szerző fordította.

¹⁷ A tanulmány elkészítése során támaszkodtam a következő művekre: ADRIÁNYI Gábor: *Az egyháztörténet kézikönyve*. SZIT, Budapest, 2001.; BARTÓK István: *A latintól a világnyelvig*. Jelenkor, <http://jelenkor.net/main.php?disp=disp&ID=2316>.; FÉLEGYHÁZI József: *A középkor egyháza*. In: BANGHA Béla, ÚJJAS Antal (szerk.): *A keresztény egyház története*. Pázmány Péter Irodalmi Társaság, 1939.; FINÁCZY Ernő: *A középkori nevelés története*. Hornyánszky, Budapest, 1914.; Fritz FUNKE: *Könyvismeret. Könyvtörténeti áttekintés*. Osiris, Budapest, 2004.; HERMANN Egyed: *A katolikus egyháztörténete Magyarországon 1914-ig*. cop. ADRIÁNYI Gábor. München, Aurora, 1973.; KRÁNITZ Mihály – SZOPKÓ Márk: *Teológiai kulcsfogalmak szótára*. SZIT, Budapest, 2003.; MÉSZÁROS István: *A iskolaügy története Magyarországon 996-1777 között*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981.; NYÍRI Tamás: *A filozófiai gondolkodás fejlődése*. SZIT, Budapest, 1991.; SEBES Gyula: *Neveléstörténet. A nevelőoktatás elméletének története az ósidóktól napjainkig*. SZIT, Budapest, 1947. SURÁNYI Imre: *Eger főpásztorainak, főpapjainak és felsőfokú tanintézményeinek liber gradualisai az egri Főegyházmegyei Könyvtárban*. In: *Emlékkönyv dr. Seregély István egri érsek aranymiséje alkalmából*. Egri Főegyházmegye, Eger, 2005, 177-203.

„Irodalmunk az utolsó jó ruhadarab...”

Kovács Anna és Praznovszky Mihály a húszéves Mikszáth Kálmán Társaságról

CSONGRÁDY BÉLA

Stílusosabb helyszínt aligha lehetett volna találni a jubiláló Mikszáth Kálmán Társaságról való beszélgetéshez, mint az író faluja, Horpács. A diskurzus időpontjaként is ideálisnak bizonyult az évforduló alkalmából rendezett egész napos programsorozat, az ünnepi közgyűlés egyik hosszabbra nyúlt szünete. A két interjúalany – Kovács Anna, a társaság 2008-tól működő elnöke, és Praznovszky Mihály, a korábbi, immár örökös tiszteletbeli elnök – persze évtizedek óta tudatos és szenvedélyes „Mikszáth-hívőnek” számít, de érzelmeikre, gondolataikra nyilván újabb hatást, mély benyomást gyakorolt a *genius loci*, illetve a társaság életében kiemelkedőnek számító június 22-i rendezvény hangulata.

A beszélgetés során két – egymással szorosan összefüggő, lényegében egygyé összeolvadó – kérdés volt napirenden. Egyrészt annak megválaszolása, hogy 1993 nyarán – konkrétan június 4-én Salgótarjánban, a Balassi Bálint Megyei Könyvtárban – miért döntöttek úgy az alakuló összejövétel résztvevői, hogy még abban az évben összehívják az első közgyűlést és – mint ahogyan november 3-án a Nógrádi Történeti Múzeumban meg is történt – hivatalosan is létrehozzák a Mikszáth Kálmán Társaságot. Másrészt valamiféle mérlegkészítés, az eredeti szándékok megvalósulásának mikéntje körül forgott a diskurzus. Arra kereste a választ, hogy mi tartja életben, mi működteti immár két évtizede egy író emléke és szellemi öröksége köré szerveződött civil szervezetet.

Kronológiailag a Németh János alapította és vezette Mikszáth Kiadó megalakulása megelőzte a társaság életre hívását, sőt lehet azt mondani, hogy az egyesület a kiadó bázisán jött létre, de mindkettőnek Mikszáth Kálmán neve volt a hívószava – mondta Praznovszky Mihály, és rámutatott arra, hogy Németh János az általa írt szórólapon, mondhatni „toborzószövegen” nem véletlenül fogalmazott ekképpen: *„A társaság rokonszenvi alapon szerveződő értelmiségi közösség. Tagja lehet mindenki, aki ismeri és szereti Mikszáth Kálmán életművét és annak ápolásában tevékenyen kíván közreműködni. A társaság működéséhez a szervezeti keretet és a tagságkapcsolódási lehetőséget a salgótarjáni központú Mikszáth Kiadó biztosítja. A Nógrád megyében működő kiadóvállalat Mikszáth Kálmán szellemi örökségéből és a nógrádi kulturális hagyományokból olyan fontos muníciónak kap működéséhez, melyhez ragaszkodni nemes kötelezettség. Ettől vezérelve hívjuk életre a Mikszáth Kálmán Társaságot.”* Lényegében ugyanezen elképzelések tükröződtek vissza immár a társaság megalakításának úgymond hivatalos indoklásában is – fejtegette Praznovszky Mihály, és bizonyításként a Nógrád Megyei Bíróság 1994. május 11-i végzésére utalt: *„a működési kör jellege: Mikszáth Kálmán írói örökségének, szellemi hagyatékának ápolása, a mű és a közönség közötti kapcsolat létrejöttének segítése, ösztönzése, annak a mikszáthi gondolatnak a követése és érvényesítése, amely az irodalmi élet fejlődésében éleslátással ismerte fel művek (írók-kiadók) – közönség összefüggésének mozzanatát. Célja továbbá a nógrádi irodalmi hagyományok ápolása, elsősorban az irodalomtörténeti értékek népszerűsítésével.”*

S a kezdeményezés hamar és messze túlnőtte az eredeti elképzeléseket: az érdeklődés, a lelkes támogatókészség azt bizonyította, hogy igenis szükség van a társaságra több szempontból is. Közösségképző és -formáló ereje van, annak ellenére, vagy éppen azért, mert a nagy létszámú – mintegy háromszázötven főnyi – tagság nemcsak Nógrád megyei, hanem sok magyarországi, sőt határainkon túli településről verbuválódott. De fontos volt a szerepe már induláskor – és azóta – is regionális identitásképző tényezőként.

– Hittünk abban – emlékezett vissza Praznovszky Mihály –, hogy ezen a tájon a mikszáthi érték: életút, életmű, táji, történelmi beágyazottság, kulturális karakter olyan komplexitással van jelen, hogy ennek identitáshasznú állandósulását csak nagyon átgondolt, tudatos, tervszerű, hosszú távú s a táj értékrendjének egészét megszervező gondolkodással lehet. Ennek egyik, s talán meghatározó eszköze lehet a Mikszáth Kálmán Társaság!

Kovács Anna szerint a kultikus tartalom rendszeresen ismétlődő formákban, az idők során állandósult helyszínekre vissza-visszatérő rendezvényekben ölt testet. Ezekre mint vázra lehet építeni a munkaterveket, az esetenként hangsúlyos, alkalmasint jubileumi eseményeket. A naptári

évek elején a társaság minden csoportja – kiemelten Balassagyarmaton, Budapesten, Pásztón és egy ideje már Salgótarjánban is – megemlékezik Mikszáth Kálmán január 16-i születésnapjáról. Az 1910. május 28-án bekövetkezett halálának évfordulóján az író sírjánál, a fővárosban a Fiumei úti temetőben vannak koszorúzási ünnepségek. Ezek sorában megkülönböztetett szerepe volt a 2010-es centenáriumi megemlékezésnek, amely keretében Katona Tamás, a Nemzeti és Emlékhely és Kegyeleti Bizottság (a közelmúltban elhunyt) tagja, Becsó Zsolt, a Nógrád Megyei Önkormányzat Közgyűlésének elnöke és Praznovszky Mihály mondott beszédet. Ezt követően a Petőfi Irodalmi Múzeum udvarán, a Károlyi-kertben mutatkozott be Nógrád megye, az épületben pedig – mint általában ilyenkor mindig – Mikszáth személyével, életművével kapcsolatos előadások, kiállítás-megnyitók zajlanak. Nyaranta általában kirándulnak a társaság tagjai valamilyen a kultusszal összefüggésbe hozható helyre, az októberi Kálmán-napokon pedig szülőfalujában, a szlovákiai Szklabonyán, a pozsonyi Szlovák Nemzeti Múzeum – Magyar Kultúra Múzeuma közreműködésével felújított Mikszáth-háznál, illetve Horpácson, az egykori Szontágh- illetve Mikszáth-kúriában kialakított s 1997-ben az író 150. születésnapján felfrissített emlékmúzeum (szobor)parkjában, immár Varga Péter birtokán és a faluházban kerül sor a Mikszáth-napi programokra. 2010-ben ezek még sokszínűbbek, még tartalmasabbak voltak. Fentiek mellett gyakoriak a közös színházlátogatások, könyvbemutatók, ankétok, prózamondó versenyek, szellemi vetélkedők is. Ugyancsak emlékezetes és sikeres akciónak bizonyult a társaság tagjai, a horpácsi Fundus Közalapítvány és a helyi önkormányzat közötti együttműködés, amely révén 1999 óta a „fundus ámbitus” előtt egy azóta emblematikussá vált Mikszáth-szobor látható. A karos lócán üldögélő író alakját ifj. Szabó István formázta meg. Szintén az ő nevéhez fűződik a kertben – más műalkotásokkal, így Molnár Péter Mikszáth-szobrával – Szontágh Pál, Nagy Iván és Mauks Ilona portréja is. Az író felesége emlékét Mohorán is ápolja szobor: Párkányi Raab Péter alkotása.

Praznovszky Mihály az elmúlt két évtizedben elért eredménynek – ha úgy tetszik, a Mikszáth Kálmán Társaság érdemének is – tartja, hogy sikerült bővíteni az író nevével működő iskolák körét. Dejtár, Mátramindszent, Nézsza, Nógrádmegyer és a szlovákiai Ipolyvarbó iratkozott fel a már régebben – Pásztón, Balassagyarmaton és az országban több helyen – az író nevét viselő oktatási intézmények közé. Az új Mikszáth-iskolák pedig – nyilván nem függetlenül a pedagógusok inspiratív tevékenységétől – értelemszerűen magukévá tették a társaság céljait, szellemiségét és saját rendezvényeikkel is gyarapítják, gazdagítják a megemlékezések sorát. Ezeknek pedig felbecsülhetetlen értékük van az új generációk Mikszáth-ismerete, -szeretete szempontjából. Nem kevésbé fontos az a küldetészerű

tevékenység sem, amelyet a társaság tanulmányútjai során Nógrádban, Budapesten és a környező országokban a Mikszáth által meglátogatott településeken – például az ausztriai Bad Gleichenbergben, a romániai Fogarason, Illyefalván, a szlovákiai Lendván, Szliácsfürdőn, a szlovéniai Rohicsón, az ukrainai Rahón – emléktáblák és szobrok elhelyezésével, felállításával végzett saját tagjainak hozzájárulása, a magyar állam, társadalmi szervezetek, vállalkozók, nagykövetségek és maguk a művészek támogatásával. Ugyancsak Praznovszky Mihály hangsúlyozta azoknak a könyveknek, kiadványoknak, a Téka-sorozat darabjainak szerepét, amelyeket a társaság égisze alatt – szintén szponzori segítséggel – lehetett megjelentetni. Nagyon fontos ugyanis, hogy elsősorban Magyarországon, de Szlovákiában is mindig olvashatóak legyenek a Mikszáth-művek és a munkásságát, életét bemutató, elemző, a tanulságait napirenden tartó tanulmánykötetek. Öröndetes, hogy könyveinek, színpadra adaptált írásainak a kortárs magyar irodalomban is tetten érhető a hatása határainkon belül és kívül egyaránt.

Kovács Anna ugyancsak magából az irodalomból, a konkrét mikszáthi örökségből eredezteti a társaság stabilitásának fő elemét. Szerinte a tagság tudatában van annak, hogy az irodalom napjainkban is pótolhatatlan érték, összetartó, megtartó erő. Valóságos csoda, hogy van egy 19. századi, 20. század eleji magyar író, aki műveivel, emberségével képes összefogni a 21. század sokféleképpen motivált emberét, s aki – nem melleleg – képes folyamatosan érdekesítő programot adni egy civil egyesület létehez, aki képes tartalommal megtölteni immár két évtizede egy tetemes létszámot tömörítő közösség életét. Ezért is nagyon fontos megszívlelni Mikszáth sorait, amelyek több mint egy évszázaddal ezelőtt az egyik almanach előszavában így fogalmazódtak meg: *„Az irodalomra féltékenyen kell őrködni, hiszen már nincs is egyebünk amivel a világ elé állhatnánk... Irodalmunk az utolsó jó ruhadarab, amit még le nem vettünk és ami még el nem rongyolódott...”* Mintegy ezt a gondolatot megerősítendő idézte Kovács Anna Tomkiss Tamás író, szerkesztőt is, aki *Ismerős az idegenek között* című írásában a következőknek adott hangot: *„Most szomorúbb minden. Hiányzik egy olyan hang, ami könnyebbé teszi az elviselését, az önkritikus elemzését a problémáknak... Nehéz most bízni bármiben is. Mikszáth a kivételek közé tartozik. Őt olvasva valahogy könnyebbnek tűnik a harc. Erőt ad és tisztaságot. Milyen a jelen? Miért ilyen?... Mikszáthot olvasok és megtudom.”*

Mindkét elnök köszönettel szolt a megyei sajtóról, amely mindig készséggel adott helyt a társasággal – végső soron Mikszáthtal – kapcsolatos publikációknak. Ugyancsak elismeréssel említették azok munkáját, akik különösen sokat tettek annak érdekében, hogy megvalósuljanak az eredetileg megfogalmazódott, majd az évek során megerősített, továbbgondolt

törekvései. Úgy érzik, hogy jó munkamegosztásban dolgoztak a vezetőségi tagokkal, és név szerint is kiemelték Bagyinszki Istvánné salgótarjáni titkár, Herczegné Varga Ilona pásztói gimnáziumigazgató, Molnár Zoltán horpácsi polgármester, Pásztor Sándor balassagyarmati alelnök aktivitását, Z. Urbán Aladár, a szlovákiai Palóc Társaság elnöke tevékenységét, valamint ifj. Mikszáth-Cseney Kálmán, az író dédunokája hozzájárulását a közös tevékenységhez. A tagok közül jó néhányan a húszéves évfordulóra megjelentetett *Mikszáth társasága* című kötetnek nemcsak szereplői, hanem szerzői is. A társaság 1998-ban alapította a Mikszáth-órát, amelyet az idei ünnepségen kitüntetettek is beleszámítva eddig tizennégyen tudhatnak magukénak. Többen magas rangú egyetemi oktatók, van köztük festő- és szobrászművész, irodalom- illetve társadalomtörténész, könyvkiadó, közművelődési szakember, muzeológus, nyelvész, író, újságíró.

Mi sem természetesebb, hogy a társaság vezetői és tagjai jóleső érzéssel konstatálták, hogy ez év januárjában a hagyományos balassagyarmati ünnepségen a Mikszáth Kálmán Társaságot a Nógrád Megyei Önkormányzat Közgyűlése a húszéves munkát méltánylandó, Madách-díjban részesítette. Szinte ugyanekkor tüntette ki emléklakettel a társaságot a Jarábik Gabriella igazgatóságával működő pozsonyi Szlovák Nemzeti Múzeum – Magyar Kultúra Múzeuma a tízéves együttműködés elismeréseként. Ezek a gesztusok biztatást jelentenek és egyszerismind felelősséggel is járnak a jövőre nézvést is. A további sikeres munka nem kis részben a töretlen szándéktól, a kollektív akarattól, a megbízható gazdasági háttértől függ, de szükség van olyan új értelmiségi rétegekre – elsősorban az ifjúságra is hatni tudó tanárookra – akiknek ugyancsak van közük Mikszáthhoz, és van igényük Mikszáthra – mondta egybehangzóan Kovács Anna és Praznovszky Mihály.

Földi Péter kiállítása Győrben*

SHAH GABRIELLA

Egy nagyszabású kiállítást rendeztek Győrben Földi Péter Somoskőújfaluban élő Kossuth-díjas festőművész alkotásaiból. A két termet betöltő tárlaton a művész hatalmas olajfestményei mellett kisebb pácképei is láthatóak voltak. Ugyanebben az időben fiának, Földi Gergelynek a művei a győri Mobilis Interaktív Kiállítási Központban szerepeltek. Az ifjabb művész autókat, tehergépkocsikat ábrázoló alkotásai remekül illettek a modern térbe, s ezzel a kiállítással kívánták megteremteni azt a hagyományt, hogy folyamatosan a járműiparhoz kapcsolódó képzőművészeti alkotásokkal fogják színesíteni a Mobilis falait.

A győri Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeumban Földi Péter alkotásait tekinthette meg az érdeklődő közönség. Nem ez az első alkalom, hogy nógrádi művész mutatkozik be az Esterházy-palotában, hiszen pár évvel ezelőtt Csohány Kálmán pásztói származású grafikusművész rajzaiból válogattunk egy kiállítási anyagot. Kettőjükben nemcsak a palóc vidék a közös, hanem a szülőföldhöz való ragaszkodás, amely nemcsak mint elvont eszme jelenik meg, hanem a mindennapok valóságából, a megélt élményekből, az emlékekből és az átöröklött hagyományokból formálódott, földrajzilag is behatárolható területen megvalósuló táj – kultúra – ember organikus harmóniája. Csohány Kálmán egyszer azt írta: *„Szűkebb hazám embereit ismerem jól, de úgy érzem, hogy az ő örömük vagy bánatuk papírra vetésével egyetemes emberi magatartást közelítek meg. Ez a legfőbb célja és értelme munkáimnak.”* Földi Péter pedig tovább megy, s egy organikus világképet alkot meg, melyben szülőföldjének, Somoskőújfalunak a mindennapjain keresztül a világmindenséget ismerjük

* A 2013. május 10-én Győrben, az Esterházy-palotában elhangzott megnyitó részlete.

meg. A különböző mítoszok és mesék világa nála ahhoz szolgáltat keretet, hogy képpé tegye számunkra azokat a tanításokat, melyeket a természethez közel élő emberek, illetve az Isten tenyerén élő gyermekek még tudnak. A gyermekek rajzait évtizedek óta tanulmányozza, s ez az eredendő világkép beépül a munkájába is. Földi Péter életművében a népművészeti gyökerű univerzális szimbólumrendszert, az ősi hitvilágot és a keresztény szimbolikát ötvöző kifejezésmódot kereshetjük. Én a mai magyar festészet legjelesebb képviselőjének Földi Pétert tartom, úgy vélem, vele kapcsolatban említhető a kifejezés: prófétafestő. Ő az, aki még közvetlen kapcsolatban áll a Teremtővel. A földi és az égi szféra között jár, képeivel üzeneteket közvetít felénk. S könnyű kitalálni, hogy Földi Péter alkotásai mely világnak szólnak: a Földi világnak, s nemcsak a beavottak érthetik, hanem bárki. Olyanok az alkotásai, mint Mózes kőtáblái. Rajta vannak a parancsok, a felszólítások.

Minden egyes kép a mindennapi élet egy jelenete, viszont a téma a festményeken szakralizálódik. A *Pacsirtaének* című képen egy kígyószerű lény nő az ég felé, mely a különböző mitológiákban, és Földi Péter képen is a madár ellentétpárjaként szerepel. A kígyó az életfa gyökereinél lakik, míg a madár a fenti világban él. A pacsirta felrepült az égig, a Teremtőjéig. A kép alján az emberfigurák szájából békák nőnek, a gonosz kiáramlásának, a csúf dolgok kinyilatkoztatásának vagyunk tanúi, melyek felérnek az égig, a tiszta énekű pacsirtáig. Próbálkozik a pacsirta több hangon is megszólalni, s nyelveken beszélni – a tudósok szerint ugyanis több mint kétszáz különböző hangból áll a pacsirta éneke –, hogy elnyomja a sok üres fecsegést, a lármát, de az éneke oly rövid, legtöbbjük még egytized másodpercnél is rövidebb, így az ő hangja a földön nem mindig hallatszik tisztán, talán csak az égnek szól.

Ennek a műnek a párja *A négy fa kútja*. Ennek az alapélménye – az alkotó vallomása szerint – egy erdélyi kirándulás volt. Ott látott egy vályút, mely egy kettévágott és kivájt fenyőfa volt, ezen vezették le a hegy egyik forrásának vizét. Földi Péter ábrázolásáról a bartóki *Cantata profana* is egyértelműen eszünkbe jut. Ez a forrás valami nagy dolgot jelképez, valami kimeríthetlent, ami az embereket ősidők óta életben tartotta. A kút, amely egy alapvető igényt elégít ki, minden ember számára nélkülözhetetlen. A túlélés forrása, sőt átvitt értelemben a megértés forrása is. Itt ugyanúgy megjelenik a kettős világ, a fenti tiszta, s a lenti, mely Földi Péter képen már elposványosodott. Jelképszerű a fenti forrásvidék, ahol az égi szarvasok isszák a tiszta vizet, lent pedig a vályú körül megy a tülekedés. Mindenki közel akar kerülni a vályúhoz, még ha az nem is hűsít és frissít, hanem inkább már bemocskol és elállatiasít. Nem véletlenül hosszú az út a forrástól a vályúig, s az sem véletlen, hogy a kút az alvilág, a föld és az ég összekötője. A *Vetésforgó* című festmény az élet körforgásának gyönyörű szimbóluma. A magot vető figura a teremtő istenség megtestesülése. Mivel

a mag beérése a termésnek vagy magának a növénynek a pusztulását, de egyben újjáéledését is hozza, az újjászületés szimbólumaként a különböző kultúrák meghaló és feltámadó istenségeinek attribútuma. A mag fallikus jelkép, a férfiúi teremtő erő kifejezője, amely a női elemben, a földben, a vízben bontakozik ki és terem gyümölcsöt, ahogy a *Nappali csillagok* című kép földanya-ábrázolásán is látjuk.

Az élet megszüli a halált, a halál az életet. Ezen a képen még az a paradicsomi állapot van, amikor az ember nem nyúlt bele a természet rendjébe.

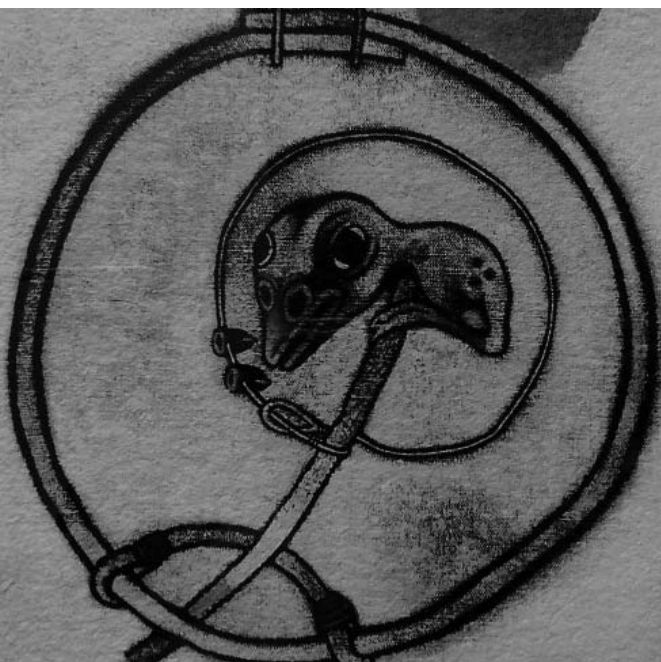
A *gyöngytyúk patkánnyal* című alkotáson a patkány a tojásokat készül ellopni. A patkányt a szimbolika a piszkos, földalatti járatai miatt a kapzsisággal, a telhetetlenséggel, a lopással, a tisztességtelen úton való meggazdagodással hozza kapcsolatba, az emberi közösség életében összeférhetetlenséget okozó bajok „a meg nem gondolt gondolat” jelképe is. De van mentség ellene: ahol gyöngytyúk van, ott nincs patkány.

De a kakukk és fiókái ellen ki véd meg? A *Holdárnyék a kakukkfióka fészken* című kép kapcsán bennem épp ez a kérdés fogalmazódik meg. A nagyméretű alkotás közepén, a fészekben annak a jelenetnek vagyunk éppen tanúi, hogy a kakukkfióka kikelése után, három napon belül kilökdösi a fészekből a mostohatestvéreit, a gazdamadár tojásait, fiókáit. A gazdamadár őt neveli fel, és így csak ő részesül minden szülői gondoskodásból. Furcsa szimbolikus honfoglalás ez. Sok nép tűnt el így a föld színéről.

A hangoskodás, a tülekedés s az emberi gyengeségek, bűnök, hibák és vétkek mind mérlegre kerülnek majd egyszer. Ezt fejezi ki a *Disznó a mázsán* című alkotással is, amelynek (a művész bevallása szerint) egy Somoson lejátszódott esemény volt a kiindulópontja. Egy összekötött lábú disznót tett egy ember a mázsára. Méri a súlyát, ám az állat az ijedtségtől(?) maga alá piszkított, megtisztult. A piszok ugyanúgy a mérlegen marad, hiszen azzal is többet nyom. S ez már olyan közeget jelent, ahol már nem a minőség, hanem a mennyiség számít. S vajon így van ez jól? A mérlegeléskor, az utolsó ítéletkor a piszokkal, a gonoszossággal, a mennyiséggel együtt leszünk mérlegelve, senki nem takarítja azt le onnan. S ezek után szembe merünk-e nézni a képpel, amit az *Én Istenem* címűn látunk? Azzal, hogy Krisztus a mi bűneinket váltotta meg. Véleményem szerint korunk leghatásosabb és legmegrázóbb alkotása ez, s azt is ki merem jelenteni, hogy az egész egyetemes művészettörténetben is. Ugyanolyan súlyú műnek számít, mint akár Grünewald *Isenheimi oltára*, Gauguin vagy MS mester ábrázolásai. Földi Péter festményén az önként vállalt szenvedés legmagasabb foka jut szerephez, melyet csak isteni eredettel és isteni erővel lehet véghezvinni. A vakítóan fehér háttérből a megfeszített Krisztus határozott kontúrjai emelkednek ki. A kereszt lábánál a szokásos Földi-jelkép, egy kacsaszerű lény álldogál. Ez a Fiastyúk – népi nevén Csibestyúk. A szimbolikában a

kacsához olyan fogalmak tartoznak, mint anyai, védelmező, kényeztető, teremtésegítő. A világ legkülönbözőbb népeinek mítoszaiban a kacsza a Felső világ urának segítője a teremtésnél, mert az Ósvízbe merülve ő hozza fel a Földet. A hantik a Tejutat kacsátnak is nevezik, az Égisten fiait pedig kacsaifiaknak. Tehát Krisztus halála egyben Földi Péter képén is a feltámadás, azaz az újjászületés jelképe. De mi teszi még kiemelkedővé ezt a festményt? Krisztus kezének ábrázolása. Saját hüvelykujjával nyomja a szögeket saját tenyerébe. Egyértelművé teszi ezzel a mozdulattal az önként vállalt szenvedést, értünk, mindannyiunkért.

Tehát Földi Péter képei azt üzenik nekünk e kiállítás során, hogy van reménye az emberiségnek, de egyben egyik művével fel is adja a leckét. Ez a *Hangyaboly*. A hangyák telepeiben igen nagy rendszerezettség figyelhető meg, még akkor is, ha némelyikükben több millió egyed él. A hangyakolóniák az erdők, mezők őrzői és rendőrei. Minden egyes hangyának megvan a maga feladata, egyesek például a hangyavár felépüléséért és javításáért felelősek, míg mások az ivadék gondozásért, a táplálék biztosításáért, a vár védelméért, a takarításért, a hangyaállatok, azaz a levéltetvek „fejéséért” és megvédéséért felelnek. A hangya éppen ezért a közösségben elfoglalt helyünkre emlékeztet bennünket. Mindenkinek megvan a maga terve, feladata és helye a világban. A hangyák üzenete, hogy ha az ember szorgalmas és kitartó, és hisz abban, hogy túl tud nőni önmagán, sok mindent meg tud mozgatni. S a hangya a saját súlyánál sokkal többet képes cipelni. Ehhez is hitet és erőt adnak Földi Péter képei.

Mélyre ásott sérelmek

Háy János: *A mélygarázs*

BARNA PÉTER

Háy János új, *A mélygarázs* című regénye öt fejezetből – a szerető két, a férj, a feleség narratívájából, valamint a gyerekek rövid, néhány soros dialógusából – áll. A különálló részek azonban csak mesterségesen választhatók szét, valójában egymást magyarázzák, értelmezik, írják újra. Hagyományos értelemben vett elbeszélő nincs, maga a cselekmény a monológok során bontakozik ki, mégsem lehet azt mondani, hogy a történeten lenne a hangsúly. Háy regénye sokkal inkább nevezhető esszéregénynek. A történések csak apropóként szolgálnak a szereplők életről, világról alkotott korántsem közhelyes gondolatainak kifejtésére. Karakterei segítségével Háy János úgy ír regényt, úgy teremt fiktív univerzumot és karaktereket, hogy közben kíméletlenül, bármiféle sallang nélkül tárja az olvasó elé gondolatait. A kötet elsőszámú célkitűzése az, hogy kritikus, elgondolkodtató, merész gondolatokat közöljön a társadalomról, a 21. század emberének életéről, a világról, az emberi kapcsolatokról, a szabadságról.

Tipikusan olyan szöveg ez, amit nem elég egyszer elolvasni. Ahhoz, hogy a legapróbb utalások, a fejezetek közti párbeszédnek is világosak legyenek, alapos, értő, akár többszöri olvasatra van szükség. A cselekmény lényege, hogy egy férj házasságtörése egy idő után kiderül. Felesége döntéskényszer elé állítja párját, aki gyávaságból nem tud dönteni. A férfi nem hagyja el a családját, de tulajdonképpen senkit sem választ, házasságát lassú halálra ítéli. Egy nap aztán összecsomagol és eldönti, hogy mindenféle kötöttségtől, szabálytól, külső kényszertől mentes, külön életet kezd. Egy mélygarázsban

lesz parkolóőr. Addigra azonban szeretője már talál mást. A férfi merényletre készül: robbanóanyagot helyez el a garázsban, amelynek egyik parkolóját a detonáció tervezett időpontjában éppen az egykori szerető használja. A bomba végül nem robban fel, a férfit azonban lelövik, mikor menekülésre akarja bírni volt szeretőjét. A befejezés meglepetésként hat. Bár a narratív részek során végig érezhető valamiféle feszültség, azt mégsem várja az olvasó, hogy ennyire akciódús, a *Harcosok klubját* idéző lesz a végkifejlet. Az a végkifejlet, ami némiképp erőltetettnek tűnik. A regény valóságghú kozmoszt teremt, a szereplők életszerű gondoljai valós döntéseket vonnak maguk után, egy robbantásos akciójelenet megoldásként az ettől a valóságtól való elrugaszkodásnak tűnik.

Érdekes, hogy a szerető, a férj és a feleség névtelen. Ez a névtelenség persze beszélő, így ugyanis bárki beazonosítható a helyükre. A narráció – Háytól már a korábbi regényeiben is megszokott – élőbeszéd-jellege nem könnyíti meg a befogadó dolgát. Hosszú mondatokkal, félbehagyott, majd több oldallal később folytatott témákkal, rengeteg függő beszéddel van dolgunk. A diegézis az élő beszédet imitálja, a beszélők nekünk beszélnek, számunkra adnak tanácsot, vagy éppen minket intenek óvatosságra. Az alapszituációból kifolyólag is rengeteg az átfedés az egyes témák közt. Mindhárom szereplő beszél a szerelemről, az emberi kapcsolatokról, a döntés szabadságáról, a társadalom igazságtalanságairól, életcélokról, valamint arról, hogy mi vezethet oda, hogy megromoljon egy házasság. Érdekes megfigyelni azt a narrációs technikát, amit a szerző kissé didaktikusan a lényegesebb részeknél alkalmaz. A következő idézetben a férj lelövését megelőzően óvatosan ki-kiszól olvasójához, figyelmeztetve azt arra, hogy ő sem kerülheti el végzetét: „Egy sorozat a garázs betonfedelébe. Álljon meg. *Egyre közelebb jutsz, te is, te is feltéped magadban az üvegfülkét, és rohansz, minden perccel közelebb, azokkal a percekkel is, amelyek jók, és azokkal is, amelyek rosszak.* Hallod, menj már. Mit kutatsz abban a rohadt kocsiban, hallod! *Egyre közelebb, nem vagy más, mint én, te is az vagy, aki közelebb jut. Te is csak közeledni tudsz.*” (164-165. – kiemelés, B. P.)

Háy János karakterei jól ismert sztereotípiákat testesítenek meg. A szerető ennek megfelelően hóbortos, fiatalon a szőke herceg eljöttét váró, álomvilágban élő nő, aki aztán hatalmasat csalódik, hogy végül újra rátaláljon az igaz szerelemre. A férj egy öregedő családapa, kapuzárási pánikkal, aki visszasírja egykori függéseket nélkülöző életét, és nem akar beletörődni abba, hogy hátralévő éveinek egyetlen kihívása az legyen, hogy eldöntse, miként töltheti hasznosan szabadidejét. A feleségnek a vívódó, szürke és unalmas csalápanyaszerep jutott. Fő törekvése, hogy kedvezzen férjének, gyerekeinek, egyben tartsa a családot, gondoskodik a háztartásról és ezek mellett megpróbálja a munkaerőpiacon is értékessé válni. A szerző rendkívüli érzéssel építette fel a háromféle nyelvezetet. A szerető

monológja hemzseg a mesés elemektől, allegóriáktól: „És kivertem akkor a szegényember legkisebb fiát a fejemből. Meseterápián elpusztítottam a bennem még mindig véghetetlenül áradó mesét. Sós kútba tettem, aztán onnan kivettem, kerék alá tettem, aztán onnan is kivettem, kemencébe tettem, aztán onnan is kivettem, és még egy kicsit mindig élt. Jöttek a törökök, elkapták, felkoncolták, Sztambulba hurcolták, hétoronyba zárták, és egy kicsit még mindig élt. Eltelt öt év, s én végül befalaztam egy mély zugba, és most ott raboskodik, semmilyen robbanóanyaggal nem hívható elő. A métervastag vasbeton falon csak annyi van írva, hogy nincs, hogy már senki nem mondhatja tovább ezt a mesét.” (42.) A férj mondatainak zaklatottsága tükrözi azt az életvitelt, ami a karakterre jellemző, a feleség beszéde pedig nagyrészt az okok kereséséből áll, ő az, aki egyrészt egyfajta belenyugvással veszi tudomásul a történéseket, másrészt hosszasan boncolgatja, elemzi az ahhoz vezető okokat és az abból levonható következményeket.

A mélygarázs a szöveg egyik legfontosabb szimbóluma. Egyrészt lehet egy tér, ami menedéket jelent a társadalom okozta elvárásokkal, vagy az ember saját magára vonatkoztatott szabályaival szemben. Olyan tér, ahol nincs verseny, nincs rivalizálás, nincsenek erősebbek vagy gyengébbek. Olyan tér, ahol a különbségek megszűnnek, és élvezni lehet a kiszámíthatóság adta szabadságot. Ugyanakkor lehet egy pszichológiai, mélylélektani szimbólum is, mely az elnyomott problémákat, traumákat szimbolizálja. Ebben a kontextusban a feszültség felhalmozódásának helyévé válik. A férj monológja mindent elárul: „Itt a mélygarázsban nincsenek elsők és másodikok, itt nincs vetélkedés, minden magától működik. A sorompók maguktól emelkednek és csukódnak, az automaták maguktól érvényesítik a jegyeket, tulajdonképpen csak azért vagyok itt, hogy ne legyen üres ez az üvegalitka. Egy kis univerzum ez a mélygarázs, a kozmosz kicsinyített mása, egy modell, amin tanulmányozni lehetne a világ működését. Felmegy a sorompó, lemegy a sorompó, ahogyan a nap is hol feljön, hol lemegy. Miként a nap a mindenségnek, a sorompó a mélygarázsnek a kapuja.” (77-78.) Nem hiába a robbantás helye is ez a mélygarázs lesz. A férj terve a problémák végső megoldásának utolsó lehetőségeként értelmezhető. A végső példaérték így tökéletes összhangban van a férj által addig hangoztatott tézisekkel: az élet okozta szenvedéseknek csak a halál vethet véget.

Általánosságban elmondható, hogy *A mélygarázs* releváns problémákat vet fel a 21. század társadalmi berendezkedésével, politikai döntéseivel, fogyasztói szokásaival kapcsolatban. Azzal azonban, hogy legtöbbször elveti a sulykot és szélsőségesen negatív kritikát és gondolatokat fogalmaz meg, azzal, hogy nem számol az érem másik, fényesebb oldalával, szándékának ellentétét éri el. Háy elképesztő energiával és tömörséggel zúdítja olvasójára társadalom- és életkritikáját. Cinizmus, szkeptizmus és kritikai attitűd

sugárzik minden egyes mondatból, egy percre sincs feloldozás. Az egész gondolatvilágot pedig átjárja valamiféle sorsba, végső kinyilvánítottságba vetett hit, amely a totális determináltságot sugallja. Azt, hogy minden egyes emberi élet természeténél fogva kudarcra van ítélve. A szerelmek, a barátságok, a házasságok törvényszerűen véget érnek, „a felejtés az egyetlen gyógyszer, csak az ér valamit.” (228.) A jó vagy rossz kategóriák mértékként nem, csak viszonyítási pontként lehetnek érvényesek. Az egyetlen állandó az emberek életében az összes szereplő által emlegetett életakarat: „Nem úgy van, hogy egy érzélem irányítása alatt állunk, nem, egyáltalán nem, és nem is a saját akaratumk dönt, hanem a bennünk megbújó és mindenünket irányító életakarat” (183.); „Az történik, ami megtörténik, s az se ilyen, se olyan, csak az aktuális életakarat terméke.” (131.) Az életakarat kettős természetű. Egyrészt a sorozatos negatívumok ellenére életben tartja az embert, másrészt ezzel újragenerálja ezeket a negatív folyamatokat. A férj legfőbb célja ennek az életakaratnak a megtörése. Ahogyan nincsenek önálló döntések, úgy nincsen szabad akarat sem, minden biológiailag, genetikailag determinált: „Azt hiszed, szabad vagy? Hát nem. Neked olyan, hogy szabad vagy: nincs. Mögötted van egy akarat, ami, akár egy titkos szervezet vezérkara, utasításokat ad. Az idegpályákon és az ereken lohol a parancs és te engedelmessz, mert nincs más választásod. [...] Hogyan is lehetne téged szabadnak tekinteni? Te mindig azt csinálod, amit mondanak, hogy csinálni kell. Amit mondott az anyád, amikor megszülettél, és amit mondott az apád, hogy enni kell és mosakodni kell, hogy lefeküdni kell, akkor, amikor mondják, hogy kell. Ha nem akkor és nem úgy csinálod, megbüntetnek.” (43.)

A regény egyik alapvető konfliktusforrása az a tézis, amely szerint minden férfi eljut abba az életkorba, amikor megvan rá a lehetősége, hogy elhagyja a családját. Ha meghozza a döntést, és a másik nő mellett köt ki, tönkreteszi családját és gyerekei életét, ha marad, akkor a sajátját. Háy azonban még ennél is tovább megy. A záró fejezettel az utolsó darabját is a helyére illeszti annak a világnak, amit addig összerakott. Az utolsó oldalon található ötödik fejezet a következő párbeszédéből áll: „Csörög a telefonod. Hallom. Ki az? Anya. Nem veszed föl? Majd holnap visszahívom”. (270.) A hívó valóban az anya, gyerekeivel azt szeretné közölni, hogy apjukat lelőtték a rendőrök, mert robbantani készült egy mélygarázsban. A férfinak nincs miért a családját választania, gyerekei előbb vagy utóbb, de úgyis hátba szúrják, abszolút közönyük már a szomorú jövőt hordozza magában. Nincs változás, a következő generációk semmivel sem különbek azoknál, akikől hibáikat örökölték. A folyamat pedig végtelen.

A szerző panaszáradata túlcsoportul, fennáll a veszélye annak, hogy az olvasó eljusson egy olyan szintre, ahol joggal gondolja, hogy ha a világ valóban a regény szereplőinek elképzelései szerint működne, nem lenne

élet a földön. A felépített kozmoszban az ember életének minden egyes momentuma a végső elbukáshoz vezet. A végső példaértéknek mégis ellentmond az, hogy a szereplők borúlátásuk és sorozatos kudarcélményeik ellenére élnek, és ha a maguk szintjén is, de megpróbálják véghezvinni azt a célt, ami meghatározza életüket. Ennek következtében a szerető, bár nem a gyerekként elképzelt mesevilág alapján, de szerelmes lett, a férj elhagyta a családját és végre a maga ura lett és mindenféle függőség alól kikerült, a feleség pedig túlélte. Ezekhez az eredményekhez hit, kitartás és küzdőszellem kell, amik mind pozitív értékek. A szereplők végső pozíciói tulajdonképpen felülírják addigi gondolatmenetüket, világról alkotott nézetüket, noha *A mélygarázsban* az öröm, a boldogság, vagy az étellel való megbékélés szóba sem jön. Érdeemes lett volna ezekkel az értékekkel is számolni.

(Európa Könyvkiadó, Budapest, 2013)

„Rejtett ér, hinár-szövevény”

Harmath Artemisz: *Szüntelen jóvátétel.*
Újraolvasni Weörest

DEZSŐ KINGA

Harmath Artemisz könyvében Weöres Sándor főként az ötvenes években írt hosszúverseit elemzi, de felbukkannak a negyvenes évek ciklusai, mint pl. *A fogak tornáca* és az *Elysium*, illetve helyet kap a jóval későbbi, a hetvenes években megjelent *Psyché* is. A műelemzéseket egy igen érdekes és újszerű szempont vizsgálata tartja össze, melyet két kulcsfogalommal írhatunk le: a médiumkeveredés és a kockázatelmélet. A szerző a medialitást a kortárs diskurzustól kissé eltérő módon értelmezi, a kockázatelmélet irodalomba való beemelésével pedig egy sajátos elméleti szempontot érvényesít a weöresi lírában. Harmath Artemisz könyve tehát egyszerre ígér elméleti újítást és az elemzés gyakorlatának új eredményeit. A szerző a Weöres-versek elemzéséhez egy-egy kortárs művet hív segítségül. Ez az összehasonlító elemzés lehetővé teszi, hogy a kortárs befogadás-elméletek felől tekintsen Weöres költészetére, illetve kijelöli helyét a modern és posztmodern közti kusza hálóban. A könyv olvasásakor elsősorban arra voltam kíváncsi, hogy vajon milyen eredményekhez vezet a weöresi lírában az összehasonlító távlat, illetve a fentebb említett két fogalom, a médiumkeveredés és a kockázat vizsgálata.

A szerző Niklas Luhmann elméletéből indul ki, amikor a kockázat fogalmát a lírában igyekszik érvényesíteni. Az eredetileg tudományokra vonatkoztatott rendszerelméleti kiindulópont, mely szerint „a kutatás maga mindig kockázatos, hiszen csakis egy feltevésből indulhat ki, amely vagy beigazolódik vagy sem, esetleg máshogyan teljesül, mint ahogyan feltételeztük” (86), Harmath Artemisz könyvére (mint tudományos műre) is igaz. Műve elején a következő feltételezést olvashatjuk: „a kortárs líra horizontjából kiindulva (...) illetve Weöres munkáinak komparatív értelmezése révén a különböző irodalomtörténeti korszakokra jellemző költészettani együttlátások, a modern és posztmodern retorikai teljesítmények föl-

tárulására, a *nyelvi kockázat* fenomenológiájának körvonalazhatóságára is számítok.” (13-14) A látszólag igen összetett problémafelvetés érdekes részleteket rejt magában. A mű elméleti háttere gazdagon kidolgozott, ezt szövik át a példaként hozott, gyakorlati alkalmazást bemutató elemzések, illetve a kortárs lírával való összevetések. A kockázat fogalmának vizsgálata Luhmann-nál elsősorban a médiatudományokra korlátozódik, ezt kívánja Harmath Artemisz a líra befogadása során érvényesíteni. A luhmanni elmélet mellett Derrida metaforája: a „redők vetődésének játéka” lesz segítségére, a versek elemzési szempontjai éppen egy-egy hullámmozgás lesznek a redők játékában. A tágabb elméleti bevezető után a kockázatot tárgyaló fejezetek témája (kompozíció, időbeliség, térbeliség, hangzósság, mítosz és emlékezet) csupán kiindulópontul szolgálnak, hangoztatja több helyen is a szerző. Az egymásba fonódás, illetve a versek olvasása során fellépő kockázat túllendíti az adott témát, bár a szerző igyekszik a kitekintés vagy előre- és hátrautalás után újra visszatérni a fejezet elején kiemelt szempont vizsgálatához. Az elkalandozás olykor megnehezíti az olvasást, ám a mű egészét, mind tematikáját, mind szerkezeti felépítését tekintve indokoltnak mondható.

Harmath Artemisz könyvében a nyelv felől közelít Weöres költészetéhez, így jut el ahhoz, hogy elemzéseinek kulcsa a mítoszi nyelv lesz. „Weöres toposzokból, archetipikus viszonylatokból és képrendszerekből formálja nyelvi anyagát, amelyen keresztül az asszociatív befogadásmód föllelheti a maga személyre szabott, illetve kollektív tudatalattiként számon tartott referenciáit.” (41-42.) A mítoszok keletkezéstörténetet, Weöres esetében nyelvi keletkezéstörténetet beszélnek el, éppen ebben rejlik a mítosz és a medialitás kapcsolata. „A mítosz a jelen múltbeli eredetéről beszél, de úgy, mintha az éppen az orrunk előtt keletkezne. Weöres mítoszi költeményei ebben az értelemben saját medialitásuk keletkezését beszélnek el. Arra emlékeznek, ami éppen történik (*werden*). Weöres Sándor költészetét – a magyar líra történetét tekintve – ebben föltétlenül újítónak kell tartanunk.” (217.) Ennek megértéséig úgy juttatja el a szerző olvasóit, hogy a kockázatot tárgyaló fejezetek fokozatosan futnak ki a mítosz és emlékezet kockázatához. A mítoszi versek (azaz Weöres ötvenes években írt hosszúverseinek) elemzése a kockázat fogalmához is elvezetnek: a mítosz műfajából következően a kollektív tudatra épít, ez azonban Weöres verseiben egy fiktív tudás, ami által épp az olvasó tudatlansága növeli a kockázatot. (Harmath Artemisz a mítosz kockázatát vizsgálva vonja be az emlékezet illetve az álom kockázatát is az elemzésbe.)

A mítosz egyik jellemző tulajdonsága a médiumkeveredés: „Mivel a mítoszban a különböző érzéketeket közvetítő közegek határai nem válnak el élesen, ezért ezek arra is alkalmasak, hogy előreláthatatlan konstellációiknál fogva hallucinatív hatást idézzenek elő.” (241.) Nagyon érdekes, hogy –

ahogyan Harmath Artemisz rámutat – Weöresnél ez a mítoszi sajátság nem tudatosan lép mozgásba, s épp ezáltal kerül előtérbe a kockázat. Weöres lírája nagymértékben épít arra, hogy a verses szöveg egyszerre többféle médium közvetítésére képes. Sajátossága a weöresi szövegeknek, hogy a médiumok közös jegyeit emeli ki, ezek közül az egyik legizgalmasabb kísérlete, amikor egy vers (*Eidolon*) során a mozdulatlan szavak hozzák létre a mozgást. (ld. erről: 61.)

Harmath Artemisz – bár elsősorban az ötvenes évek mítoszi verseire épít – szinte az egész weöresi életművet megmozgatja művében. Az elméleti kérdésekből kiindulva jut el a példákon túl a részletesebb elemzésekig, mellyel az a célja, hogy a weöresi életművet sokrétűségében láttassa. Legtöbbször a *Hallgatás tornya* kötet mellett a *Csontváry-vásznak* darabjai közül választ a szerző az elemzések során, de többször olvashatunk a *Tűzkút*, a *Grádicsok éneke*, illetve a *Hang vonulása* kötetekről is. A weöresi líra látszólag igen szűk fejezetét emeli ki a szerző, ám ez a látszat korántsem felel meg a valóságnak. Harmath Artemisz könyvében – a fentebbi ciklusokon túl – sok utalást tesz a gyerekversekre, korábbi és későbbi művekre: nem csupán a versek, de Weöres beszélgetései, feljegyzései, doktori értekezése is megjelenik a könyvben, illetve a *Psyché* elemzésébe is belepillanthatunk.

A szerző egy-egy mű tárgyalása során az elemzési szempontot nem téveszti szem elől, ezek új hozadékára koncentrálnak, nem bővíti fölöslegesen a kötetet ismétlésekkel, éppen ezért több előre- és hátrautalást találunk benne. Az elemzés az elméleti felvetést és a kortárs gyakorlatot igyekszik szemléltetni a weöresi életműben, tehát elsősorban nem részletes műelemzésekkel van dolgunk, hanem egy szempont kiemelésével, melynek bemutatása példaként hozható, illeszthető a fejtegetésbe. A mű logikus és jól strukturált felépítésének kissé ellentmond a kockázat-fejezetek belső szerkezetének kuszasága. Az olvasónak igen nagy figyelemre van szüksége ahhoz, hogy olykor követni tudja a kortárs költészet egyes darabjai illetve a weöresi líra bemutatása közti átmeneteket. Persze a szerzőnek nem volt egyszerű dolga, amikor arra vállalkozott, hogy az általa kijelölt kortárs korpusz és a weöresi líra adott korszakát minél összetettebben láttassa annak érdekében, hogy a modern és a posztmodern költészet olvasásának kockázatára rávilágítson. A fejtegetés kiválóan teljesíti a fentebbi célkitűzést, és az újszerű elemzések odáig vezetnek bennünket (Harmath Artemisz- és Weöres-olvasókat), hogy a költői szándékon (vö.: 77.) és legkézenfekvőbb értelmezés(ek)en túl a mű rejtett dimenzióihoz jutunk, ami által már magunk sem tudjuk, hányféleképpen és hogyan értjük a művet e dimenziók keveredésében.

A weöresi lírát vagy a kortárs költészetet kevésbé jól ismerőknek az elemzések követését megkönnyítené, ha olykor a szerző többet idézné az elemezendő művet (akár Weöres, akár a kortárs szerző művét). Olykor ez

feleslegesnek és lehetetlennek tűnő vállalkozás, hiszen pl. a hosszúversek idézése túlságosan megnövelné a kötetet, míg a ciklusszerkesztés tárgyalásánál nem lehetséges szemléltető példát kiemelni, annál jobban, ahogyan a szerző tette. Többször bukkanhatunk egy-egy strófa vagy néhány sor idézésére (sőt a *Grádcisok énekéből* egy hosszabb részletet közöl a szerző), ezek közlése azonban ennél több helyen lenne indokolt. (ld. pl.: a hangzás és mozgás kapcsán: 186., 193.) Ez természetesen nem válthatja ki azt, hogy az elemzés utalásait kizárólag a Weöres-versek együttes olvasása mellett érthetjük meg.

Harmath Artemisz kortárs művek tükrében láttatja a weöresi lírát. Elsősorban az foglalkoztatja, hogy „milyennek látja a mestert az utókor, mi az a poétikai vonás, amelyet a fiatal lírikusok a maguk számára Weöres lírai teljesítményének lényegeként fedeznek föl.” (14.) Folytatható-e vagy újrahasznosítható-e a weöresi líra, miért tűnik nehéznek ez a vállalkozás, illetve hogyan lehetséges mégis? Azt tapasztaljuk, hogy Weöres költészetét megközelíthetetlen sokrétűsége és tekintélye miatt kerülik az utódok. Harmath Artemisz könyve épp arra vállalkozik, hogy sokrétűségében mutatja be az elemzett verseket. Egy-egy szempontot emel ki az egyes fejezetekben (ld. pl.: kompozíció, időbeliség, hangzósság) ám ez mindig csak kiindulópontja az elemzéseknek, mindezek fölött áll a mítosz sajátosságának vizsgálata. A kortárs líra egy-egy darabja jól illeszthető mégis a megadott szempontokhoz, mely lehetőséget nyújt a weöresi sajátságokkal való összevetésre. Leginkább Kovács András Ferenc és Oravecz Imre költészetéhez kapcsolhatjuk Weöres ötvenes évekbeli hosszúverseit, de Marno János, Térey János, Borbély Szilárd, illetve olykor Kukorelly Endre művei is összehasonlítási alapul szolgálnak az elemzésekhez.

A kortárs művek párhuzamos említésére azért van szükség, hogy a vizsgált szempont modern és posztmodern megoldásai között láttassa Weöres líráját. Azt a közismert megállapítást igyekszik részleteiben (új oldalról is) bemutatni a szerző, miszerint Weöres költészete két irodalomtörténeti korszak határán húzódik, a modern és posztmodern sajátságait vegyesen hordozza. Harmath Artemisz elsősorban a posztmodern paradigma érvényesülését vallja a *Psychében*, ám a korábbi érvelések mellett (Tóth Gabriella, Kulcsár Szabó Ernő, Tarján Tamás) sokkal meggyőzőbbnek véli azt a befogadás felől láttatni. Így ír: „A Psyché gazdag értelmezhetőségének kulcsát, egyben posztmodernitását abban látom, hogy a mű modernsége jellemző nyelvi-esztétikai elemeket megtartva, azt posztmodern szemléletmódba átvezetve a két paradigmát egyszerre hagyja érvényesülni, akár egyetlen olvasás alkalmával is. Így viszont a nyelvnek egy, mégis inkább posztmodern nyelvfelfogást tükröző tulajdonsága kerül előtérbe, vagyis a szöveg kontingenciája és az értelmezhetőség kockázatai, az írás és a papír Derrida kijelentéseire visszavezethető ideája.” (133.) Több helyütt

olvashatunk a modern és posztmodern jellemzők eltéréséről, azok sajátos megjelenéséről a weöresi lírában. Igen érdekes pl. Weöres és Oravecz mitikus alakjai és mítoszi elbeszélői kapcsán a modern és posztmodern mítoszolvasatok, mítoszok olvasásmódjának tárgyalása (ld. 209-210), vagy a *Medeia* elemzése kapcsán felvetődött emlékezés szerkezetének bemutatása, mely a posztmodernhez közelíti a művet, szemben az Orfeusszal. (ld. 219-220.)

A medialitás hangsúlyozása központi jelentőségű a műben, ám ez másképpen történik, mint a korábbi szakirodalomban. A szerző egyik kulcsfogalma a médiumkeveredés, a weöresi lírához a medialitás felől közelít. „A kifejezés [értsd: médiumkeveredés] alatt az egymásba érő médiumok kölcsönhatását értem, a jelenséget, hogy a médiumok már mindig is mint kevert közvetítők léteznek, és nem választhatók el tisztán egymástól.” (241.) Harmath Artemisz tézise, hogy a weöresi líra épp ebben a kölcsönhatásban ragadható meg, a médiumok játéka, körkörös átjárhatóságuk, az érzékekre gyakorolt összetett hatásuk adják e költészet sokrétűségét. A szerző elsődleges médiumként a nyelvet nevezi meg: Weöresnél a nyelv az emlékezetet közvetítő memória médiuma. Az emlékezet összetettségét pedig a következőképpen összegzi: „Weöres munkái a zeneiség, a körülíró szerkezetek és a metaforizáció ornamentikus mozzanatain keresztül a vizuális és auditív médiumok eredeti szerepére »emlékeznek«, ezt imitálják, továbbá ezek kölcsönhatásainak hallucinatív benyomásokat előidéző teljesítményeivel kísérleteznek.” (217.)

Harmath Artemisz Weöres Sándor születésének évfordulójára megjelent könyve méltó tisztelgés a költő előtt, akinek hangja tovább él a mai költészetben is. A mű nagyszerűsége abban rejlik, hogy a weöresi költészetet nem modellek szerint tárgyalja, hanem sokszínűségében látatja, kiemelve két átfogó értelmezési irányt, a médiumkeveredést és a kockázatelméletet, melyek bemutatása már önmagában is érdekes belátásokra juttatja az olvasókat. A szerző nagymértékben épít a korábbi szakirodalom eredményeire és jól hasznosítja az irodalomelmélet fogalmait, ám egészen újszerű megközelítésmód jellemzi. A mű gazdagon kidolgozott elméleti háttere nem csupán a weöresi líra újszerű értelmezéséhez vezeti az olvasót, de túlmutatva azon egy olvasáselméleti modellt mutat be, mely segítségünkre lehet más költői művek olvasásakor is. A mű felépítése koherens, jól használható és nélkülözhetetlen szakirodalom nem csupán Weöres Sándor, de kortárs költőink olvasásához is. Az összehasonlító távlat vizsgálata azért is érdekes lehet, mert a modern és posztmodern jegyek keveredését is kirajzolja. Harmath Artemisz könyvét olvasva az az érzés foghatja el az olvasót, mintha egy rejtett érre bukkant volna a weöresi hínár-szövevényben.

(Helikon, Budapest, 2013)

Zűrtérkép

Székelyhidi Zsolt: *Űrbe!*

TÓTH KINGA

Közel 300 oldal, vers(?)kispróza(?)kötetnek meglehetősen vaskos, aztán rájövök, ez album, térkép vizuális alkotásokkal, képversekkel, fotókkal. Zolkó fotói „behívnak” minket rögtön az elején, bár előbb megmutatja magát az Árnyékember. Vajon ő maga az űrutazó vagy az űr tervezője talán a Hajszag ártó szelleme? Megtudjuk, a szürke legszebb árnyalata bizonyos százaléku telített fekete valójában, a szövegben ezalatt kommentált önroncsolás zajlik, mire elfogy.

Hát akkor bemegyek. Előbb BENN, FENN és LENN, irányít a könyv, honnan vizsgáljam az Űrt. Kezdetben a haj, most az arc: van foga, bölcsesség, onnan a felejtés, szabadon áramló mondatfolyamok, ez lesz az Űrrendszer, ezen a pályán mozog az utas. Egy gondolattól a másikig szabadon dob a hajó, miközben tervezetten épített a pálya, út után jön az út vesztője és az utat vesztő személyek, űrtársadalom – éppen most írja Székelyhidi széjjel –, majd a terjengés után kiirtja a magánhangzókat, ugrálunk a szövegről szóló szövegben. A teremtés előtti tudatosan megkomponált káoszt(?) látom, mintha szándékosan, az új(ra)kezdés reményében ront, roncsol, dob szét az útépítő, az új pálya pedig pillanatnyi megváltás mindenképp. A forma is létrehozza a tartalom széthullását, a betű pálcikává, jelekké változik (nem akarnék üresedést írni, bár a jelentést kétségkívül gyorsan és határozottan irtja ki Székelyhidi, mielőtt elkortyol egy kávét).

Közben itt a lap is, az egész szerzői élet Spanyolnáthástól, SPN Krútól, őrült performanszokon és azok használati útmutatóin át; a text témát,

formát, stílust, jelet, kódot vált, lassan azt kezdem gondolni, a szöveg maga az út és az úrlény is, akivel rendre más alakban találkozom. Hagyom magam megdolgoztatni, hogy párbeszédbe keveredhessünk, mielőtt még error lesz, nem engedem, hogy elveszsek a „nagy görbék, egyenesek, az ívszögek eltökélt rendszerében” (JADE). Megnézem, hogyan rajzol tussal animelányt, gésát vagy metálharcost, gépbe kézzel: világegyetem lesz „tustintafeketeségből”.

Ennek ellenére nagyon is színes ez a kozmosz itt a szerző fejében, mert abban már legalább kezdek biztos lenni, hogy ott járunk vonatostól, színházastól, rockzenekarostól. Száguldozom a naplóban előre-hátra, épp beleborul a Soundczapa a keverőpultjába, arccal a gomba, de még mindig velem, azt mondja: „Isten világít a sötétben, könnyű lesz megtalálnotok!” (CIKLUS) Le is leplezi magát: mindezt azért, mert elkezdett tartani a valóságtól? Hol van a nagyobb örület és mivel alkotunk valami ténylegest? Hömpölygünk ebben a masszában, de a szerző nem kacag kajánul, illetve nem mindig, itt a szomorúság, a társast játszó felnőtt szomorúsága, aki már bizonyos, aki már elvesztette a szabályok nem tudásának for-ját, de mindezek dacára elszántan létrehozza az űrtébolyt (valahol nyilvánvalóan képmásra, valóság-másra formázva), férjen el a remény is ezen a játékasztalon.

„A szövegköltő ujjai a szavak ritmikus energia-kötegében matatnak, az idő hasadékait fürkészik, hogyan lehetne átjutni rajtuk az időanarchiába vagy az üres, fekete űrbe, ahol a téridő kontinuum kifeszlik, és ahol tele van holddal a holdi ember, ruhája meg a füle is. Önnön szövegpurgatóriumában perzselődik a szerző, és zuhan, emelkedik talpig madárban, esernyőszárnyait kitárva – mert a versnovellákban a mennyei részből eső csorog.” – írja Ladik Katalin a fülszövegben, abban mindenképp egyetértünk, a szerző sem itt, sem a fizikai világ koncertjein, felolvasóestjein sem kíméli magát és szövegét, ilyenkor úrutasai sem révedezhetnek a nyugalomban, de a kötetet sem érdemes letenni, a harcot igenis, bátran folytatni kell, úrvezetőnk pedig mellettünk továbbra is, mialatt a nyelvcsövön csúszunk a nullák felé, ahol a valóság lesz (legalábbis az van ide írva, a fürdő, a Berek, az biztos).

Aztán mégis meztelen nőkké formálódnak a fák, és mikor a medvék is megérkeznek, megérkezik az irgalom, most már FENN vagyunk. Épül egy űrhajó, ácsolás, felszállás, nyugalom, a medvék eltűntek, itt van a nemlét. (NYUGÚR) Gondolható, hogy ez is csak egy gyors állj volt, már szélesítem: több szereplő, több bolygó, vágyak vannak a Nirvána után, álhold is kell meg nők, szegek és új ruha, ki fogom nőni ezt a világot is, megteremtem hát a félelmetest, az ellenséget, hogy legyen indok lelépni a robotok elől, akikről csak Székelyhidi tudja, most léteznek vagy csak gondolják, én mindenesetre a GRAVITÁTORRA szavazok, ott rögzülés van, készül valami, kiszól az űrhajós is, új utasok, gyerekek a jövő.

Megérkezem LENN-be: „Kidolgozandó részletek lengenek, elvonatkoz-

tatások vesznek kárba, számító szavakat szedünk szét és rakunk össze, poharazunk elsiklott dolgok felett. Nem vettük észre, mikor volt a tér-idő ugrás, mondjuk és röhögünk, röhögjük ki magunkat egymás vállán. Részegen és meztelenül alszunk lebegve. Kényelmetlen ez az atléta, mondom másnaposan, az űrrobot szerint egy sci-fiben vagyunk. A kabinban a lebegés, lengés értelmezhetővé válik. Gyorsítsuk fel a részecskéinket, szólnak letről, mert ma elég irracionálisak vagyunk. Így megy ez, így megyünk az űrben, nevetünk este, koccintunk újra és lökjük magunkat a cseppekre szakadt felesek után...” (ŰRJÓ)

Hazaértünk. Innentől „rendes” idő. „Úgy döntesz, kicsit öregedsz még.” (KRONOSZ) Kísérőnket nem hagyja el a remény, de itt már kérdőjelem, nem pusztán vigasztalni készül-e, amikor ismertet az elkerülhetetlennel? Várjuk a vonatot, fekszünk a síneken, hozzánk csapódik majd eltűnik JA, Málik Roland az utolsó kocsiban. Mind feltámadunk a költeményben – így az ígéret, a költő megírja, és azt mondja rá: vers, kész is, megteremtett, ahogy a jó nő, ahogy a testrészek. De nem fejem fel az összes titkot, ezt azért nem engedik, most rückwärtsbe kapcsolok a zűrtérképen, elindulok hátra-előre, megnézem magamnak a következő galaxist is.

(Spanyolnátha Könyvek 11., Hernádkak, 2012)

- ARDAMICA ZORÁN (1970, Losonc) költő, író, műfordító ● BARNA PÉTER (1988, Sárospatak) kritikus, szerkesztő, újságíró ● CSONGRÁDY BÉLA (1941, Hatvan) újságíró
- DEBRECENI BOGLÁRKA (1981, Salgótarján) író, költő ● DEZSŐ KINGA (1986, Debrecen) irodalomtörténész, kritikus ● DINÓK ZOLTÁN (1981, Kecskemét) író ● JUHÁSZ ZOLTÁN (1973, Ózd) PhD-hallgató, rk. lelkész ● KABDEBŐ LÓRÁNT (1936, Budapest) irodalomtörténész ● NÉMETH ZOLTÁN (1970, Érsekújvár) költő, kritikus, irodalomtörténész ● PIENTÁK ATTILA (1973, Budapest) író ● POÓS ZOLTÁN (1970, Battonya) író, költő ● SHAH GABRIELLA (1975, Salgótarján) művészettörténész ● STUMMER ATTILA (1974, Szolnok) író, jogász ● SZÚK BALÁZS (1960, Eger) költő, tanár ● TATÁR SÁNDOR (1962, Budapest) költő, műfordító ● TÓTH ANDRÁS (1986, Salgótarján) író ● TÓTH KINGA (1983, Sárvár) költő, szerkesztő ● VIRÁGH SZABOLCS (1982, Budapest) költő, irodalomtörténész ● ZOLTAY LÍVIA (1974, Budapest) író ●

- **TORNYES MÁRTON** (1986, Balassagyarmat) képzőművész ● TANULMÁNYOK ● 1995-2004 Rózsavölgyi Márk Alapfokú Művészeti Iskola, Balassagyarmat ● 2000-2004 Balassi Bálint Gimnázium, Balassagyarmat ● 2004-2010 Eszterházy Károly Főiskola, Eger, rajz – vizuális kommunikáció szak és elektronikus ábrázolás szak ● EGYÉNI KIÁLLÍTÁSOK ● 2009 Szerbtemplom Galéria, Balassagyarmat ● 2011 Benczúr Galéria, Szécsény ● 2012 Szimplavé, Vác ● CSOPORTOS KIÁLLÍTÁSOK ● 2007-2012 Nyári Tárlat, Balassagyarmat ● 2008 Templom Galéria, Eger ● 2009 Tavaszi Tárlat, Salgótarján ● 2011 Őszi Tárlat, Szécsény ● 2012 Rónai Művésztelep Kiállítása, Salgótarján ● DÍJ ● 2009 Salgótarjáni Tavaszi Tárlat, Balassagyarmat Önkormányzatának díja ●

„A varjak, a varjak,
varjak mit akarnak?”

Juhász Ferenc

